

Vierde kwartaal 2012

Conjunctuurenquête Nederland

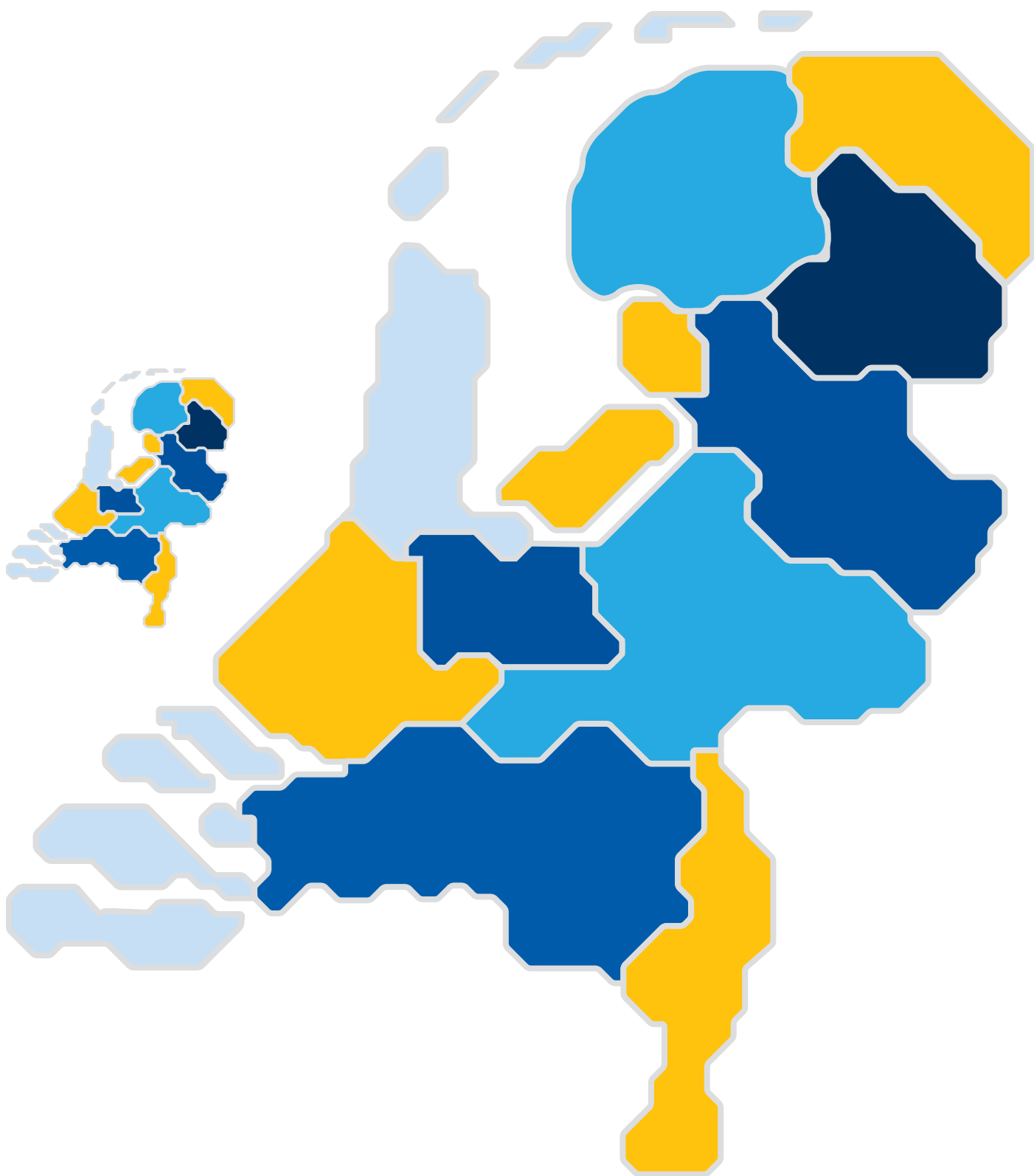

COEN | Conjunctuurenquête Nederland

een samenwerking tussen CBS, de Kamer van Koophandel, EIB, MKB-Nederland en VNO-NCW

Ga direct naar:

Klik op de grijze button en ga direct naar het provinciale rapport van uw keuze.
Of klik op de vierkante grijze button om direct naar de COEN Kwartaalblik te gaan.

Opleving was van korte duur

De zomer van 2012 was niet alleen zeer matig qua weer, maar ook voor de Nederlandse economie. De krimp van 1,1% in het derde kwartaal - de grootste sinds de lente van 2009 - maakte een einde aan de korte opleving van eerder dit jaar. Nederland glijdt nu opnieuw richting een recessie. Ten opzichte van een jaar geleden zijn ondernemers met name somber over de werkgelegenheid, de orderposities en de winstgevendheid. Dit blijkt uit de COEN-rapportage over het derde kwartaal.

Geld moet rollen, luidt een oud gezegde. Maar consumenten hebben aan die wijsheid momenteel geen boodschap. De hand blijft op de knip. Dat is in toenemende mate hét probleem van de Nederlandse economie. De bestedingen van huishoudens dalen al twee jaar. In de maanden juli, augustus en september kochten Nederlanders vooral minder auto's, maar zij wachten ook met de aanschaf van luxe goederen die nog niet aan vervanging toe zijn (computer, tv). De voorzichtigheid bij consumenten heeft een aantal oorzaken. Allereerst is dat de inzakkende woningmarkt. Weliswaar werden er in het derde kwartaal fors meer huizen verkocht, maar dat is slechts een tijdelijke opleving, veroorzaakt door nieuwe regels. Consumenten weten dat een verdere daling van de huizenprijzen onvermijdelijk is. Een tweede reden voor de terughoudendheid bij consumenten is de oplopende werkloosheid. Mensen zijn bezorgd om hun baan en dat is terecht. Het aantal werkgevers dat verwacht volgend jaar minder mensen

nodig te hebben, is behoorlijk aan het stijgen, zo maakt de meest recente COEN-rapportage duidelijk. Dit hangt samen met de onevenwichtige opbouw van de BV Nederland. De Kamer van Koophandel constateert dat er steeds meer bedrijven in de dienstensector komen en steeds minder productiebedrijven. Het echte handwerk verdwijnt langzaam maar zeker uit Nederland. En tot slot draagt ook de politieke onzekerheid (verkiezingen op 12 september) en de bezuinigingen niet bij aan het vertrouwen van consumenten in de toekomst.

Vet van de botten

Nu de crisis zich al vier jaar voortsleept hebben bedrijven geen vet meer op de botten. Vaak valt nergens anders op te besparen dan op loonkosten. In een jaar tijd zijn 51.000 banen extra verdwenen in Nederland. Opvallend is dat vooral de werkloosheid onder 45-plussers toeneemt. Van de ruim een half miljoen werklozen is een derde ouder dan 45 jaar. Ook de jeugdwerkloosheid stijgt, maar Nederland doet het met Duitsland en Oostenrijk in Europa nog redelijk als het gaat om jongeren met een baan. Toch tonen Nederlandse werkgevers zich in het COEN-onderzoek pessimistisch over de werkgelegenheid. Bijna één op de drie verwacht volgend jaar personeel te moeten afstoten.

Het economische zware weer weerspiegelt zich in de investeringen van bedrijven. Die namen in het derde kwartaal met 6,4% af. De productie nam in bijna alle bedrijfstakken af en bevestigde het sombere voor gevoel van werkgevers bij de vorige COEN kwartaalmeting. De krimp in de productie was met 8% het sterkst in de bouw, waar ondernemers onverminderd pessimistisch blijven en voor het vierde kwartaal nauwelijks verbetering verwachten. Bij de overheid nam de consumptie licht toe, met 0,2%. Dat komt met name doordat de uitgaven in de zorg verder zijn gestegen.

Meer faillissementen, minder starters

In de maanden juli, augustus en september sloten ruim tweeduizend bedrijven hun deuren. Dat is bijna een kwart meer dan in dezelfde periode vorig jaar. Alle provincies kampten met meer faillissementen. In Zuid-Holland en Zeeland was de stijging het minst. De Kamer van Koophandel registreert voor het eerst een afname van het aantal webwinkels in Nederland, mede door faillissementen. Ook het aantal starters daalt. In de eerste drie kwartalen van dit jaar zijn er 4,4%

minder bedrijven in het KvK-register bijgeschreven dan in dezelfde periode vorig jaar. Van startende zzp'ers is na 4 jaar nog slechts 30% actief, blijkt uit cijfers van de KvK.

Ondernemers die het hoofd nog wel boven water houden, ervaren meer belemmeringen dan een jaar geleden. Dat valt met name op in de industrie, het vervoer en de ICT-sector. Voor het vierde kwartaal van dit jaar zijn ondernemers nog steeds overwegend licht negatief, maar wel minder dan ze voor het derde kwartaal waren. Dit heeft met seizoensinvloeden te maken. Het vierde kwartaal is voor de meeste bedrijven een van de betere kwartalen.

Sportzomer

Positief is dat de uitvoer van goederen en diensten in het derde kwartaal 1,6% hoger was dan een jaar eerder. Wel was het met name de wederuitvoer die groeide en daaraan verdient Nederland minder. De export van Nederlands product kromp met 1,7%. Ander opbeurend nieuws deze zomer was dat er, ondanks het matige weer, meer buitenlandse toeristen naar Nederland kwamen, met name Duitsers en Belgen. De Floriade in Venlo was één van de evenementen die zich in veel buitenlandse bezoekers mocht verheugen.

Van de sportzomer (EK Voetbal, Tour de France, Olympische Spelen) profiteerden Nederlandse fabrikanten van frisdrank en bier in blik. Er werden in Nederland bijna 2,5 miljard blikjes gevuld. Dat is 7% meer in vergelijking met vorig jaar. Uit de COEN-rapportage blijkt dat ondernemers in de detailhandel nog steeds overwegend negatief gestemd zijn over het economische klimaat en hun winstgevendheid. Maar minder negatief dan een jaar geleden. De helft van de detaillisten zegt ook weinig tot geen belemmeringen te ervaren. De sector gaat hiermee tegen de trend in.

Eurozone in recessie

De Europese industrie realiseerde zijn slechtste kwartaal sinds 2009. Maar Nederland doet het nog relatief goed. De omzet liep terug in het derde kwartaal, maar ondernemers verwachten een beter vierde kwartaal, aldus de cijfers in de COEN-meting. Over de werkgelegenheid is de industrie ook minder negatief dan gemiddeld.

Kijken we naar de buurlanden dan kwam de groei van de Duitse economie in het derde kwartaal bijna tot stilstand (+0,2%). In Frankrijk maakte een lichte economische groei een einde aan maanden van

stilstand. Ook België (1%) en Engeland (1%) zijn na een periode van krimp weer aan het groeien. Nederland presteerde met een krimp van 1,1% beduidend slechter. De economie van de zeventien landen met de euro kromp het derde kwartaal met 0,1%, aldus Eurostat, wat betekent dat de eurolanden in een recessie zitten. Voor heel 2012 voorziet de Europese Centrale Bank (ECB) een gemiddelde krimp van 0,5%. De ECB heeft de verwachte groei in 2013 naar beneden bijgesteld naar 0,3%. De situatie in de zuidelijke crisisl landen blijft penibel. Zo zit in Spanje en Griekenland meer dan de helft van de werkzoekende jongeren werkloos thuis. Het is slechts één van de cijfers waaruit blijkt hoe slecht de situatie in die landen nog is.

Noorden meest somber

De regionale verschillen blijven aanzienlijk. Ten aanzien van investeringen in 2013 zijn alle ondernemers negatief, maar het meest in de

noordelijke provincies. Ondernemers in Friesland en Drenthe zijn ook somberder over het economische klimaat in de komende maanden dan zij een jaar geleden

waren. Ze baseren zich onder meer op hun orders en orderportefeuilles, die zorgen baren. In Flevoland en Noord-Holland neemt het pessimisme juist af, al zijn ondernemers ook in die provincies niet heel enthousiast over de omstandigheden. Opvallend is dat ondernemers in Noord-Holland wel vaker belemmeringen lijken te ervaren. In Zeeland en Noord-Brabant voelen ondernemers nog relatief de minste belemmeringen. De noordelijke provincies zijn het somberst over het aantal banen. Limburg, Zuid-Holland, Gelderland en Flevoland zijn ook negatief over de personeelssterkte, maar relatief het minst. In bijna alle provincies zien ondernemers de export in het vierde kwartaal weer toenemen. Lichtpuntje is dat het gevoel van ondernemers niet minder negatief is dan een jaar geleden. Wat betreft de werkgelegenheid in 2013 zijn ondernemers in heel Nederland overwegend wel somber gestemd. Maar het minst in Zuid-Holland en Limburg.

Vierde kwartaal 2012

Conjunctuurenquête Nederland

Nederland totaal

COEN | Conjunctuurenquête Nederland

een samenwerking tussen CBS, de Kamer van Koophandel, EIB, MKB-Nederland en VNO-NCW

Inhoud rapport

COEN in het kort
Economisch klimaat
Omzet
Export
Personeelssterkte
Investeringen
Winstgevendheid

Toelichting

De Conjunctuurenquête Nederland (COEN) ondervraagt elk kwartaal ondernemers over onderwerpen die hen aangaan. Hierbij wordt gevraagd naar ervaringen van het afgelopen kwartaal en verwachtingen voor het lopende kwartaal. Deze rapportage werkt met saldo's. Een saldo ontstaat door het percentage ondernemers dat hun ervaring of verwachting als negatief ziet, af te trekken van het percentage dat zijn ervaring of verwachting als positief ziet. Als bijvoorbeeld 10% van de ondernemers een dalende omzet had, en 20% een stijgende omzet, ontstaat een saldo van +10%. Het saldo geeft in één oogopslag weer of de stemming onder ondernemers positief of negatief is en in welke mate.

Toelichting grafiek verwachtingen

- Wat betreft winstgevendheid worden hier de ervaringen van het derde kwartaal van 2012 getoond, er wordt bij deze indicator namelijk niet naar de verwachtingen gevraagd.
- Door een klein aantal respondenten in sommige sectoren, kan niet iedere sector worden weergegeven in de rapportage.

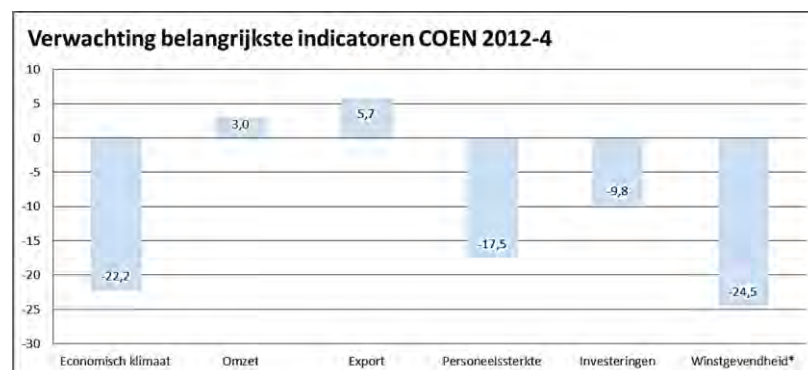
COEN in het kort

Meeste indicatoren op rood. Export kan de economie niet vlot trekken.

Nederlandse ondernemers zijn voor het vierde kwartaal wat optimistischer over de omzet (per saldo 3%) en de export (per saldo 5,7%). De verwachtingen komen zelfs boven de nullijn uit, wat duidt op enige groei. Ze zijn daarom ook wat milder in hun oordeel over het economisch klimaat (van per saldo 23,7% naar 22,2%). Dat optimisme is grotendeels ingegeven door de seizoensinvloeden die meestal een positief effect hebben op het vierde kwartaal.

De houding ten opzichte van de investeringen blijft onverminderd gereserveerd. Per saldo overheerst het aantal ondernemers dat minder gaat investeren (-9,8%). De dalende tendens in het aantal banen zet zich voort: het aantal ondernemers dat per saldo verwacht het personeelsbestand te moeten inkrimpen neemt verder toe (van 15,2% naar 17,5%). De winstgevendheid scoort het laagst van alle indicatoren (per saldo -24,5%). Het aantal ondernemers dat een afname van de winst verwacht neemt opnieuw toe. De recessie houdt voor veel bedrijven te lang aan, waardoor de rek er voor steeds meer bedrijven uit raakt. De aantallen faillissementen zijn – volgens het Handelsregister van de KvK – tot recordhoogte gestegen.

Het derde kwartaal verliep slechter dan verwacht. Het oordeel over het economisch klimaat pakte per saldo een stuk slechter uit (-30%) dan verwacht (-23,7%). Er waren per saldo meer bedrijven met een omzetzakking dan verwacht. De export pakte per saldo als enige iets positiever uit, ondanks een dip in de groei van de wereldhandel. Per saldo nam het aantal bedrijven met krimp in het personeelsbestand opnieuw toe. De verwachtingen ten aanzien van de investeringen zijn uitgekomen. De winstgevendheid is per saldo bij meer bedrijven gedaald dan verwacht.

Indicatoren: **Economisch klimaat** | Omzet | Export | Personeelssterkte | Investeringen | Winstgevendheid

Beoordeling economisch klimaat

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

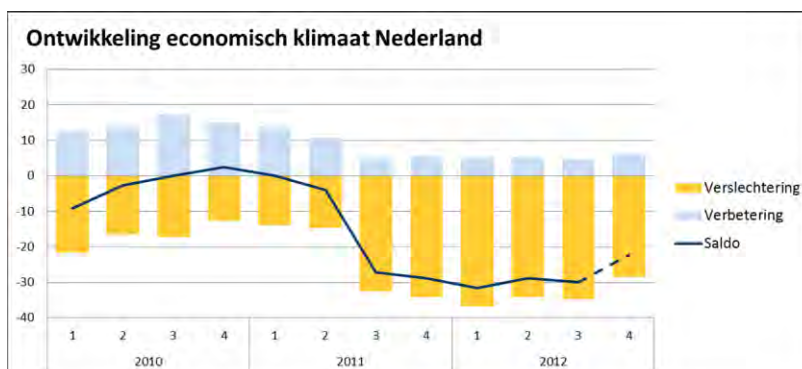
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

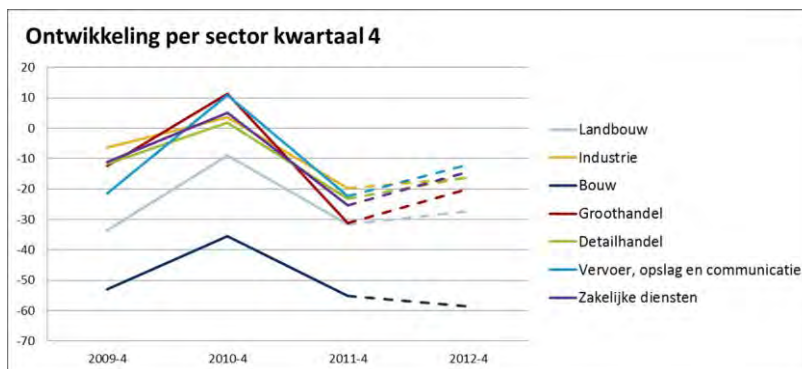
Economisch klimaat

Somberheid blijft groot

Het economisch klimaat wordt positiever gewaardeerd dan een jaar geleden (-28,8%) en laat na een negatieve uitschieter in het vorige kwartaal (-30%) voor het vierde kwartaal een stijgende tendens zien (-22,3%).

Een jaar geleden zag 5,4% van de ondernemers een verbetering optreden, nu zijn dat er 6,2%. Zij die vinden dat het klimaat gelijk is gebleven zijn in aantal toegenomen van 60,4% naar 65,3%. Het aantal ondernemers dat vindt dat het klimaat verslechterd is, is afgenomen van 34,2% naar 28,5%.

De positieve tendens gaat op voor alle sectoren behalve de bouw. Vorig jaar om deze tijd was per saldo 55,2% negatief gestemd. Voor het vierde kwartaal van dit jaar loopt dat op tot 58,5%

Indicatoren: Economisch klimaat | **Omzet** | Export | Personeelssterkte | Investerings | Winstgevendheid

Beoordeling omzet

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

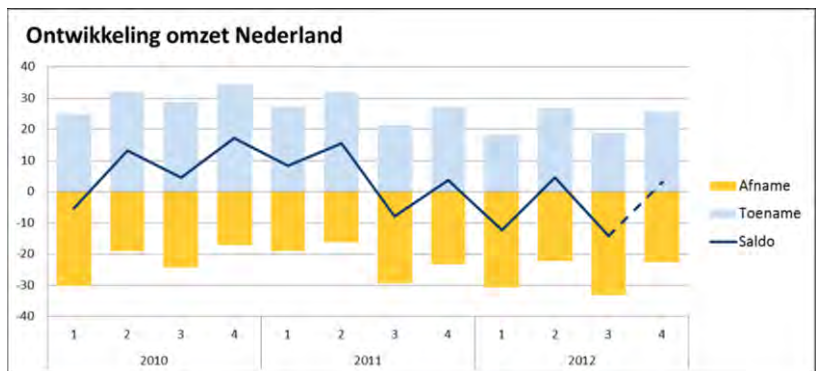
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

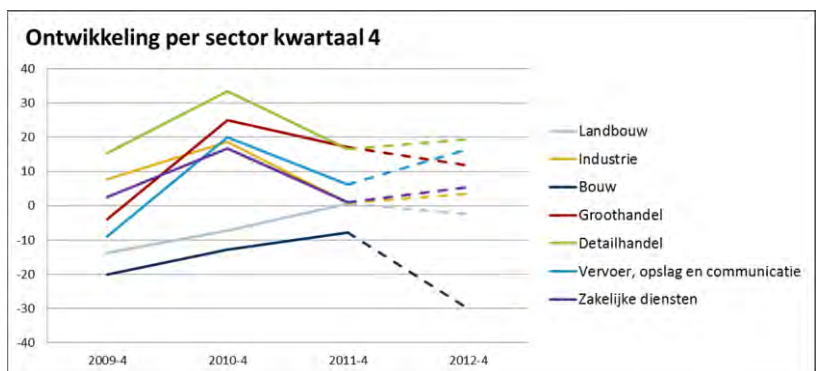
Omzet

Korte opleving omzet

Het grillige omzetverloop voldoet aan de verwachtingen. Na een negatief derde kwartaal (-14,3%) is het aantal ondernemers met een verwachte omzetsijting per saldo toegenomen tot boven de nullijn: 3%. Alle omgevingsignalen wijzen erop dat dit cijfer begin 2013 weer door het ijs zakt.

Het omzetbeeld gaat de laatste jaren per kwartaal op en neer. Na een positief tweede en per saldo negatief derde kwartaal is de verwachting voor het vierde kwartaal per saldo weer positief. Met toenemende besparingen door de consumenten en de overheid zal het eerste kwartaal van 2013 vermoedelijk weer stevig onder de nullijn uitkomen.

Alle sectoren zijn per saldo optimistisch over de omzetontwikkeling in het vierde kwartaal, behalve (wederom) de bouw (-30%) en de landbouw (-2,5%). De detailhandel is het meest positief (19,5%), gevolgd door het vervoer met 16,6%. De groothandel (11,8%), zakelijke diensten (5,4%) en industrie (3,5%) volgen op afstand.

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | **Export** | Personeelssterkte | Investerings | Winstgevendheid

Beoordeling export

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

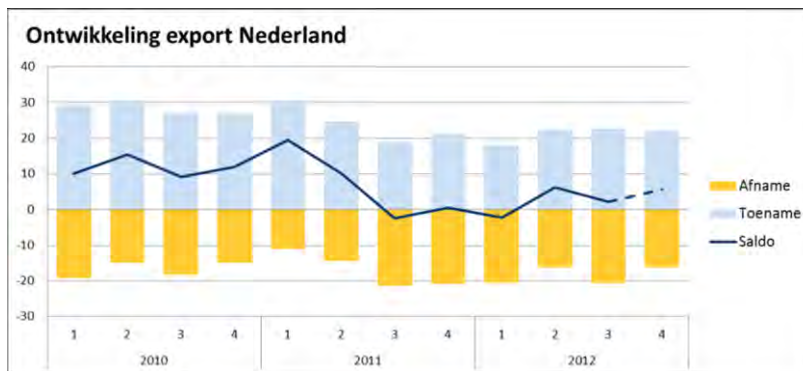
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

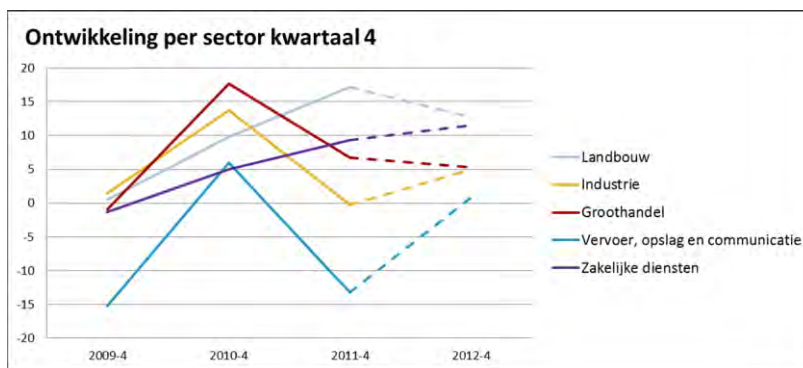
Export

Export blijft grillig

Het aantal ondernemers met per exportgroei is het derde kwartaal iets meer gestegen (2,1%) dan ondernemers per saldo verwacht hadden (1,4%). Dit ondanks dat de groei van de wereldhandel wat getemperd is. De verwachtingen voor het vierde kwartaal pakken per saldo nog wat positiever uit (5,7%).

De buitenlandse handel vertoont een grillig verloop. Het aantal ondernemers dat verwacht dat de export per saldo gelijk blijft, neemt weer geleidelijk toe. Het aantal ondernemers dat een toename verwacht neemt iets af. Het aantal ondernemers dat een daling verwacht neemt af. De omgevingsfactoren duiden er niet op dat de export de economie binnenkort weer vlot gaat trekken.

De export staat er beter voor dan een jaar geleden in het vervoer (van per saldo -13,2% naar 0,9%), de zakelijke diensten (van 9,3% naar 11,5%) en de industrie (van -0,3% naar 5%). De landbouw (van 17,2% naar 12,7%) en de groothandel (van 6,7% naar 5,3%) scoren weliswaar positief, maar per saldo minder dan een jaar geleden.

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | Export | **Personeelssterkte** | Investeringen | Winstgevendheid

Beoordeling personeelssterkte

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

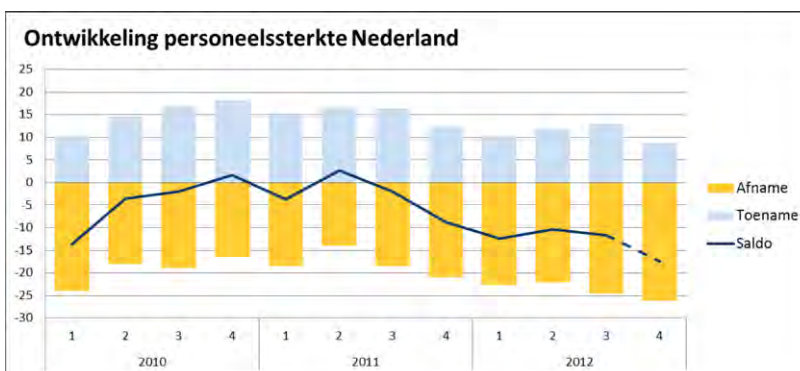
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

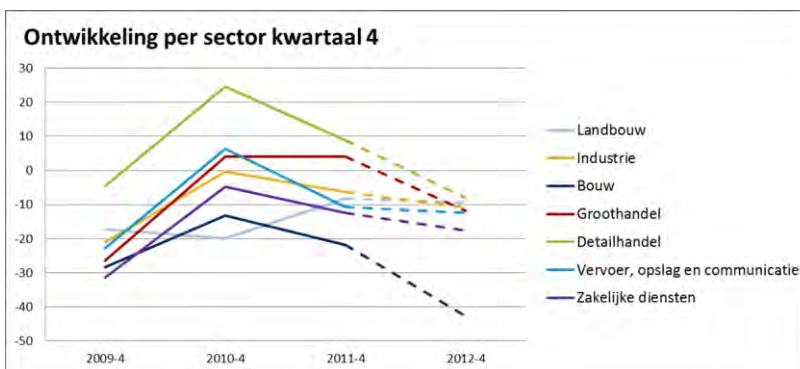
Personeelssterkte

Krimp neemt toe

De krimp in de werkgelegenheid neemt nu stevig toe. Het aantal ondernemers met afname van het personeelsbestand groeit per saldo van -11,7% in het derde kwartaal naar (een verwachting van) -17,5% in het vierde kwartaal.

De groep bedrijven met een toenemend personeelsbestand neemt nu af (van 12,9% naar 8,7%). De groep bedrijven, waarbij het personeelsbestand afneemt, wordt groter (van 24,6% naar 26,2%).

Alle sectoren kampen met krimp in het personeelsbestand. De bouw spant de kroon met per saldo -42,8%.

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | Export | Personeelssterkte | **Investerings** | Winstgevendheid

Verwachting investeringen

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012

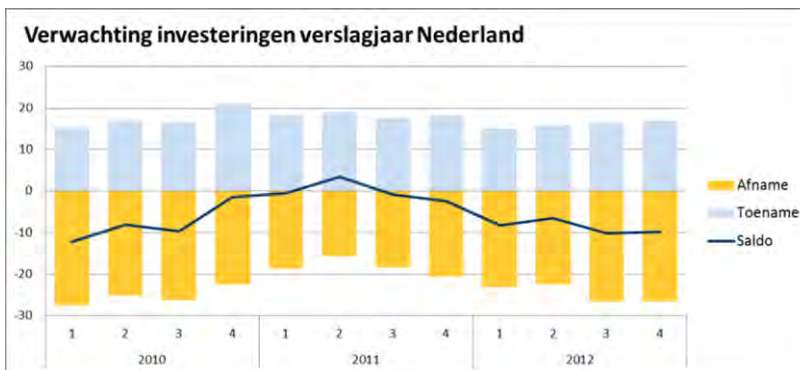
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

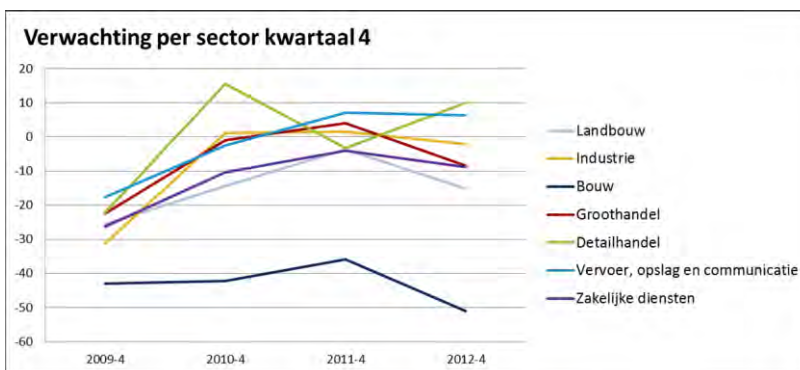
Investerings

Investerings lopen verder terug

In het derde kwartaal waren er meer bedrijven (-10,2%) bij wie de investeringen per saldo afnamen dan in het tweede kwartaal (-6,5%). Voor het vierde kwartaal verwacht per saldo 9,7% van de bedrijven minder te gaan investeren. Uit aanverwante onderzoeken blijkt dat de financiële ruimte voor bedrijven om te gaan investeren steeds verder terugloopt.

Het aantal bedrijven dat verwacht dat de investeringen dit jaar op peil blijven is sinds het vierde kwartaal van 2011 (61,4%) afgenomen tot 56,7%. Het aantal ondernemers dat een afname verwacht neemt toe (van 20,5% naar 26,6%), ten koste van degenen die een toename verwachten (van 18,1% naar 18,8%).

De bouwsector valt het lopende kwartaal met per saldo -51,1% opnieuw ver uit de toon. In de groothandel is de geneigdheid om te gaan investeren daarna per saldo het meest gedaald van 4,1% naar -8,4%. In de detailhandel is de investeringsgeneigdheid per saldo groter (10%) dan een jaar geleden (-3,3%).

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | Export | Personeelssterkte | Investerings | **Winstgevendheid**

Beoordeling winstgevendheid

Derde kwartaal 2010

Derde kwartaal 2011

Derde kwartaal 2012

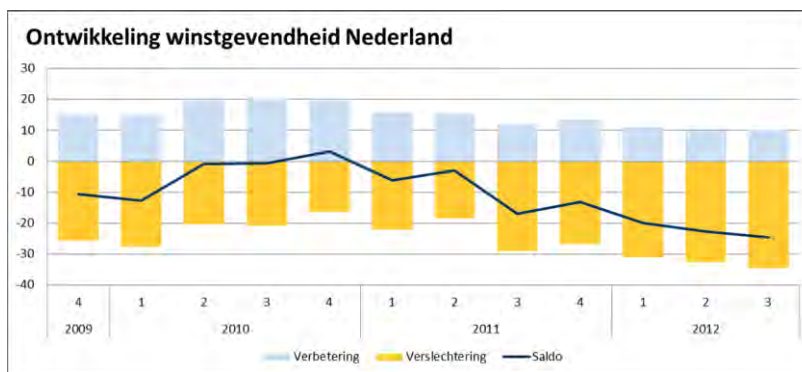
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

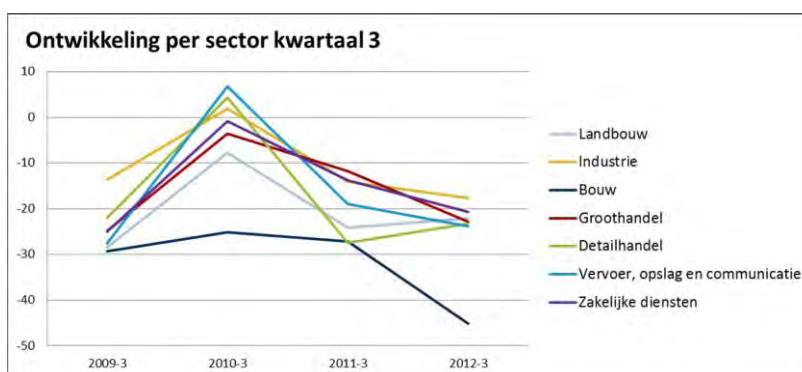
Winstgevendheid

Winstgevendheid verslechtert verder

De winstgevendheid van het bedrijfsleven is per saldo in het derde kwartaal opnieuw verslechterd van -22,7% naar -24,5%. Die verslechtering doet zich in alle sectoren voor.

De winstgevendheid van bedrijven is sinds het derde kwartaal van 2011 verslechterd. Het aantal bedrijven met gelijkblijvende winstgevendheid stond vorig kwartaal al op het laagste peil, maar komt nu nog lager uit. Ook het aantal bedrijven met afnemende winst stond op recordhoogte en zal nog verder stijgen. Doordat de vraag dit jaar amper zal toenemen en de kosten blijven stijgen is het dieptepunt waarschijnlijk nog niet bereikt. De rek raakt er steeds meer uit.

Het meest pessimistisch over de winstgevendheid is de bouw, waar de situatie per saldo opnieuw is verslechterd: per saldo is bij 45,1% de winstgevendheid afgenomen. De overige sectoren liggen dicht bij elkaar met tussen de 20% en 24% bedrijven met afnemende winst. Het minst slecht scoort de industrie waar bij per saldo 17,7% van de bedrijven de winst afneemt.

Vierde kwartaal 2012

Conjunctuurenquête Nederland

Provincie Groningen

COEN | Conjunctuurenquête Nederland

een samenwerking tussen CBS, de Kamer van Koophandel, EIB, MKB-Nederland en VNO-NCW

Inhoud rapport

COEN in het kort
Economisch klimaat
Omzet
Export
Personeelssterkte
Investerings
Winstgevendheid

Toelichting

De Conjunctuurenquête Nederland (COEN) ondervraagt elk kwartaal ondernemers over onderwerpen die hen aangaan. Hierbij wordt gevraagd naar ervaringen van het afgelopen kwartaal en verwachtingen voor het lopende kwartaal. Deze rapportage werkt met saldo's. Een saldo ontstaat door het percentage ondernemers dat hun ervaring of verwachting als negatief ziet, af te trekken van het percentage dat zijn ervaring of verwachting als positief ziet. Als bijvoorbeeld 10% van de ondernemers een dalende omzet had, en 20% een stijgende omzet, ontstaat een saldo van +10%. Het saldo geeft in één oogopslag weer of de stemming onder ondernemers positief of negatief is en in welke mate.

Toelichting grafiek verwachtingen

- Wat betreft winstgevendheid worden hier de ervaringen van het derde kwartaal van 2012 getoond, er wordt bij deze indicator namelijk niet naar de verwachtingen gevraagd.
- Door een klein aantal respondenten in sommige sectoren, kan niet iedere sector worden weergegeven in de rapportage.

COEN in het kort

Omzet stabiel in vierde kwartaal

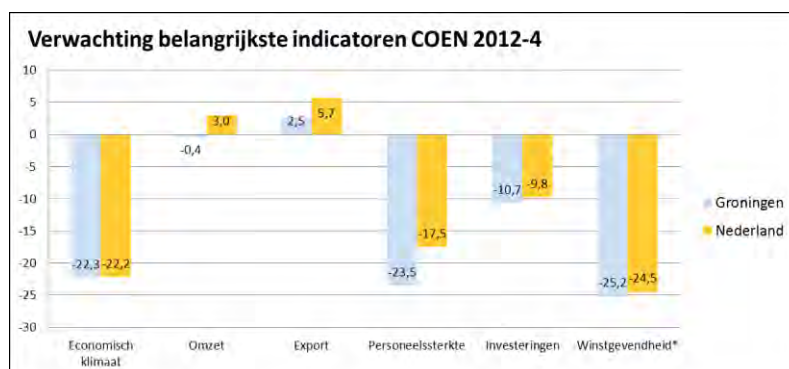
Het Groninger bedrijfsleven heeft uiteenlopende verwachtingen voor het vierde kwartaal van 2012. De detailhandel vertoont de voor dit kwartaal gebruikelijke opleving ten opzichte van de zomerperiode. De industrie en de zakelijke diensten zijn nagenoeg stabiel. In de bouw houdt de krimp onverminderd aan. Het Groninger bedrijfsleven als geheel verwacht in het vierde kwartaal ongeveer dezelfde omzet te maken als in het derde kwartaal. Op zich is dat een tegenvaller. De laatste jaren was er een omzetstijging in het najaar.

De verwachte omzetzakelijkheid in de bouw en het uitblijven van groei in de industrie passen niet in het vertrouwde patroon. Omdat het vierde kwartaal meer productietijd kent dan het derde (waarin de zomervakantie valt) zou een omzetstijging voor de hand liggen. De economische crisis vormt daarvoor een sta-in-de-weg. Opmerkelijk is dat de detailhandel nu hogere verwachtingen heeft van het vierde kwartaal dan een jaar geleden.

Tot dusver had de stagnatie in de economie beperkte gevolgen voor de werkgelegenheid. Daar begint nu verandering in te komen. Steeds meer bedrijven schrappen banen. Dit najaar verwacht 30% van de bedrijven in Groningen de personeelsbezetting te verminderen. Niet eerder waren dat er zoveel.

Ook de animo om te investeren neemt verder af. Per saldo 11% van de bedrijven zegt dit jaar minder te investeren. De noodzaak ontbreekt bij veel bedrijven omdat er vanwege de inzakkende afzet voldoende capaciteit is. Bovendien zegt ruim 10% van de bedrijven zegt hinder te ondervinden van financiële beperkingen. De winstgevendheid staat onder druk.

Op de langere termijn zien de ondernemers nog geen kentering in de economische ontwikkeling. De indicatoren voor de omzet (-5), de werkgelegenheid (-20) en de investeringen (-13) zijn alle negatief.

Indicatoren: **Economisch klimaat** | Omzet | Export | Personeelssterkte | Investeringen | Winstgevendheid

Beoordeling economisch klimaat

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

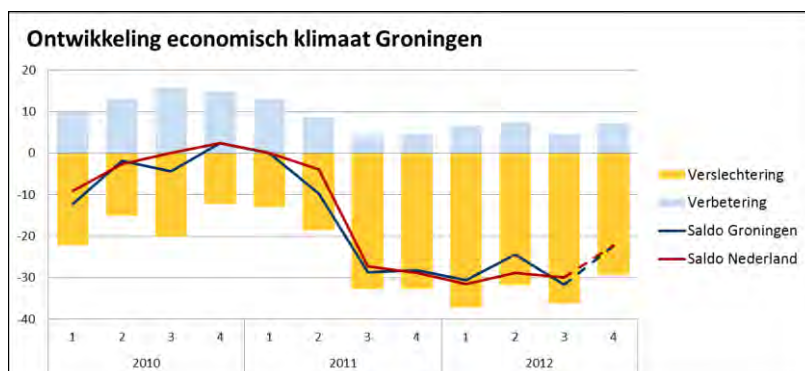
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

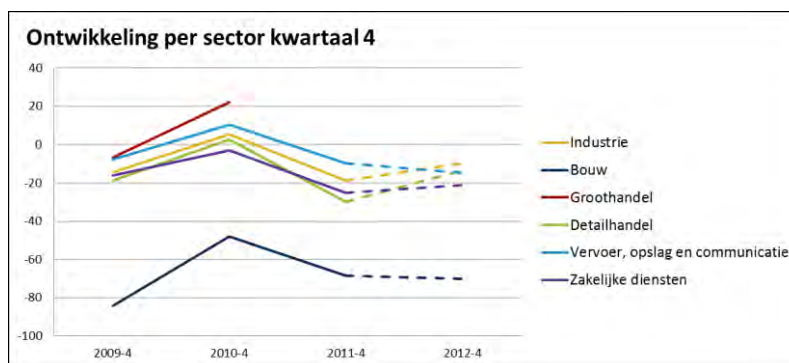
Economisch klimaat

Ondernemers voorzien verdere verslechtering

Het oordeel over het economisch klimaat kunnen we beschouwen als een totaalcijfer van de ondernemers over de economie. Nu op vrijwel alle indicatoren sprake is van krimp of verslechtering verbaast het niet dat het de ontwikkeling van het economisch klimaat een lage beoordeling krijgt van de ondernemers. Per saldo voorziet 22% van de ondernemers in Groningen een verslechtering. Overigens geeft verreweg de grootste groep ondernemers (64%) een neutraal antwoord geeft op deze vraag.

In 2010 hielden de positieve en negatieve antwoorden van ondernemers elkaar in evenwicht. Sindsdien is het economisch klimaat weer aan het verslechteren.

In alle sectoren krijgt de ontwikkeling van het economisch klimaat een negatieve beoordeling. De perspectieven voor de bouw zijn het somberst. Per saldo 68% van de ondernemers denkt dat de toch al moeilijke situatie nog verder zal verslechteren.

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | Export | Personeelssterkte | Investeringen | Winstgevendheid

Beoordeling omzet

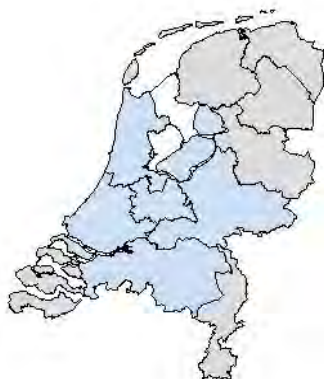
Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

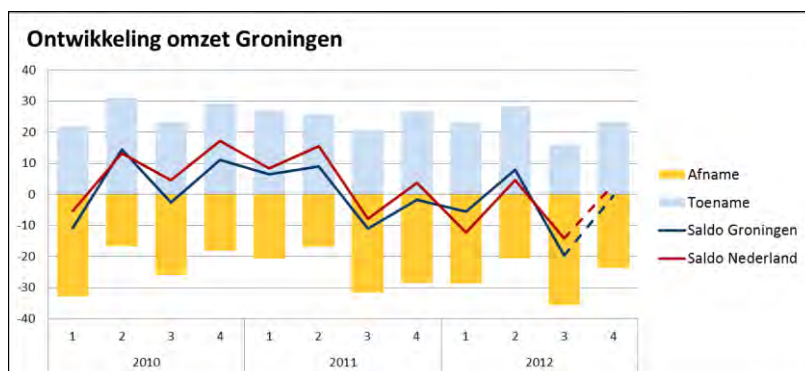
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- 10 tot 0
- 25 tot -10
- lager dan -25

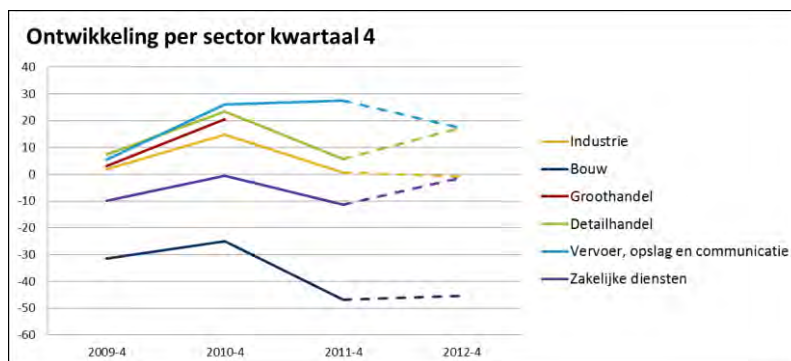
Omzet

Prognose voor vierde kwartaal valt tegen

Positieve en negatieve verwachtingen over de omzet in het vierde kwartaal houden elkaar binnen het Groninger bedrijfsleven aardig in evenwicht. Toch was er op meer gehoopt. Gewoonlijk is er in het najaar sprake van een toename van de activiteit. Die zit er dus dit jaar niet in, net als in 2011. De positieve effecten van de decemberverkopen en het grotere aantal productie-uren (zomervakantie voorbij) worden in het totaalbeeld teniet gedaan door de verslechterende conjunctuur en de vastgoedcrisis.

Ruim 23% van de bedrijven in Groningen voorziet in het vierde kwartaal een omzetzaling; evenveel verwachten meer omzet. De grafiek laat duidelijk zien dat er een seizoenpatroon is. In het tweede en vierde kwartaal zijn de uitkomsten beter dan in het eerste en derde kwartaal. Hier spelen invloeden als het winterweer, de zomervakantie en de decembereenkopen. Maar we zien ook de trend: na 2010 worden de pieken lager en de dalen dieper.

De krimp in de bouw blijft zich in hoog tempo voltrekken. In de detailhandel en de zakelijke dienstverlening is de verhouding tussen 'stijgers' en 'dalers' ten opzichte van eind 2011 iets verbeterd. De detailhandel is onder invloed van de decemberverkopen de balans positief, bij de zakelijke diensten is er evenwicht. Dat is ook het geval in de industrie.

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | **Export** | Personeelssterkte | Investerings | Winstgevendheid

Beoordeling export

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

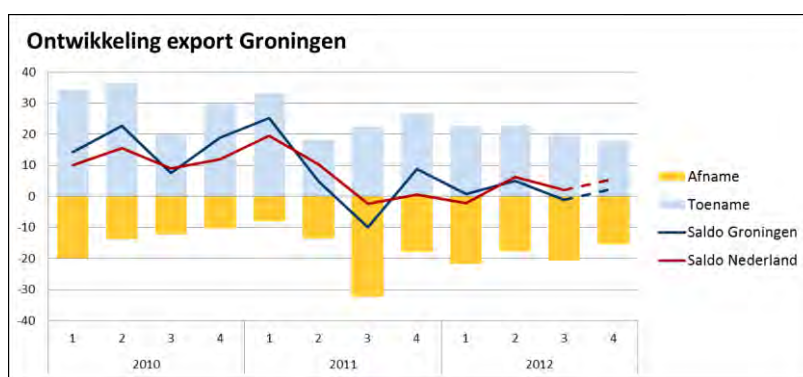
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- 10 tot 0
- 25 tot -10
- lager dan -25

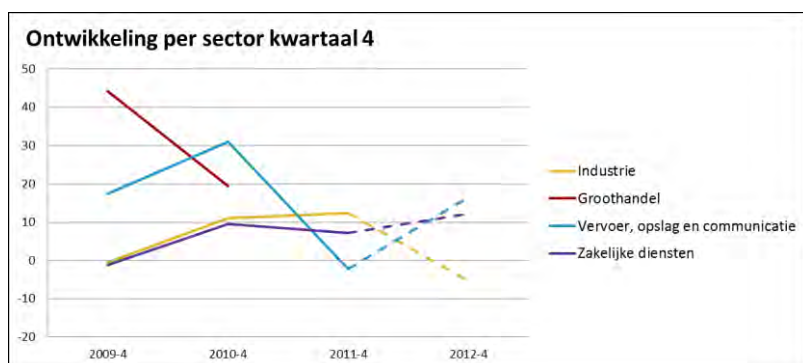
Export

Groei beperkt in vierde kwartaal

De export is in het vierde kwartaal de enige indicator met een positieve ontwikkeling. Van de bedrijven met export verwacht 18% een toename ten opzichte van het derde kwartaal en 15% een afname. In vergelijking met de buurprovincies en Nederland als geheel blijft Groningen enigszins achter.

De exportverwachting van het Groninger bedrijfsleven schommelt dit jaar in de peilingen rond de nullijn. De groeicijfers uit de periodevoor medio 2011 liggen niet meer binnen bereik. Het patroon van de exportontwikkeling past in het landelijke beeld.

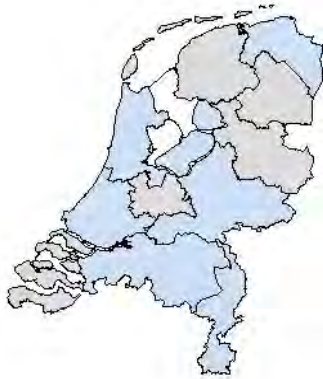
De industrie levert in Groningen Friesland de grootste bijdrage aan het exportvolume. In vergelijking met 2011 is de exportgroei van de industrie in het vierde kwartaal afgenomen en zelfs omgeslagen in een daling. Andere exporterende sectoren compenseren dit verlies. Opvallend is de stijging in het vervoer. Hierbij moet worden opgemerkt dat het aantal waarnemingen in deze sector beperkt is.

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | Export | **Personeelssterkte** | Investerings | Winstgevendheid

Beoordeling personeelssterkte

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

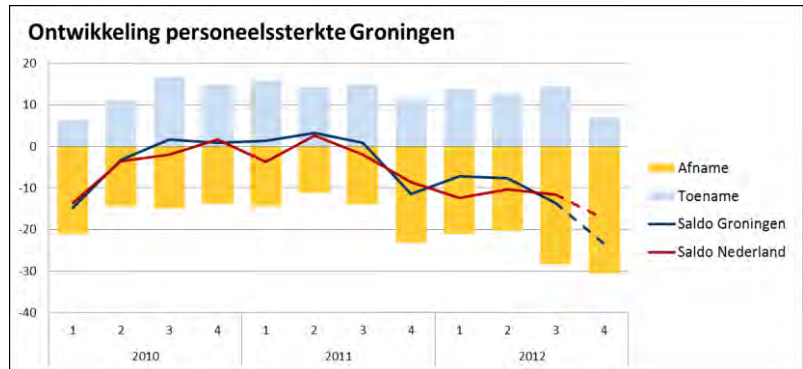
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- 10 tot 0
- 25 tot -10
- lager dan -25

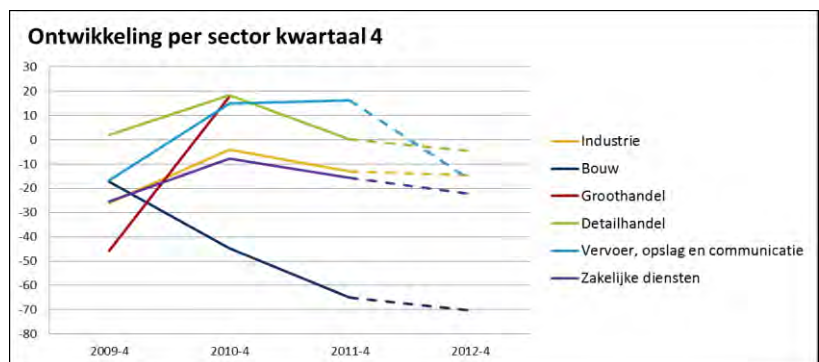
Personeelssterkte

Steeds meer bedrijven schrappen banen

Over een langere reeks van kwartalen gezien volgt de curve die de ontwikkeling van de personeelssterkte weergeeft, hetzelfde patroon als de lijn voor de omzet. Als de omzet stagneert of terugvalt, zullen bedrijven geneigd zijn banen te schrappen. Het tempo waarin zich dit voltrekt, gaat omhoog. In Groningen verwacht 30% van de bedrijven een afname van het aantal medewerkers en 7% een toename.

Medio 2011 was de personeelsbalans licht positief. Er waren iets meer bedrijven die een uitbreiding van hun personeelsbestand voorzagen als een afslanking. Sindsdien is de verhouding sterk verslechterd. De zwakke conjunctuur werkt nu door in de werkgelegenheid. De saldolijn in de grafiek loopt scherp naar beneden en is terug op het niveau van de recessie in 2009.

In alle sectoren zijn er meer bedrijven met een afname dan met een toename van het aantal werkzame personen. Het grootst is het verschil in de bouw (saldo -70%), het kleinst in de detailhandel (-5%). In deze sectoren, maar ook in de industrie en de zakelijke dienstverlening, zijn de verhoudingen in het vierde kwartaal van 2012 nog iets verslechterd ten opzichte van vorig jaar. Personeelsreductie is, zeker bij kleinere bedrijven, iets wat incidenteel plaatsvindt. De bedrijven met een constante werkgelegenheid in vergelijking met het vorige kwartaal, zijn het talrijkst.

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | Export | Personeelssterkte | **Investerings** | Winstgevendheid

Verwachting investeringen

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012

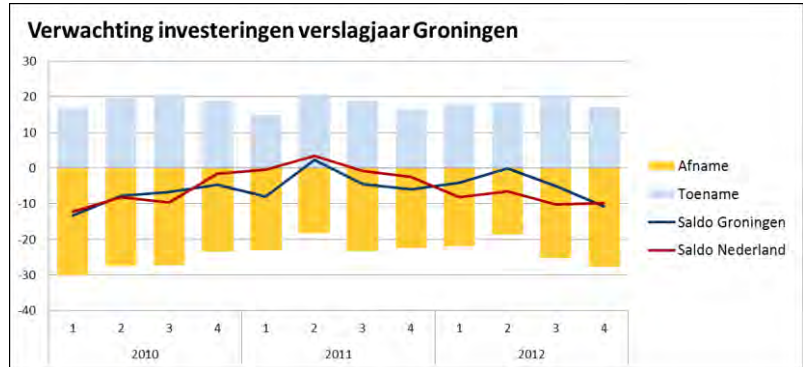
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

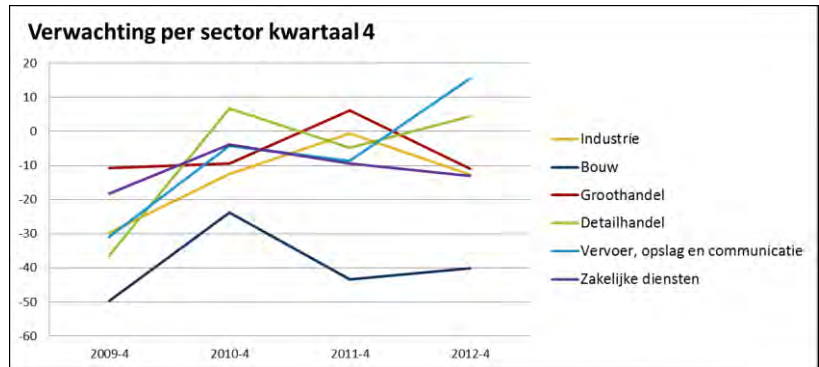
Investerings

Animo onder bedrijven daalt

Het Groninger bedrijfsleven is terughoudend met het doen van investeringen. Bijna 18% van de ondernemers denkt dat de investeringsom zal stijgen, een kleine 28% verwacht dit jaar minder te investeren. Zij zien op korte termijn geen verbetering in de omzet of het economisch klimaat. Afnemende rendementen beperken bovendien de financiële mogelijkheden van veel bedrijven.

Het saldo van positieve en negatieve antwoorden (-11%) is ten opzichte van de vorige meting iets verslechterd. De investeringslijn van Groningen volgt grosso modo het landelijke patroon van stijgen en dalen.

Alleen de detailhandel en de sector vervoer en communicatie geven aan in het vierde kwartaal meer te investeren. In de andere sectoren domineren in het vierde kwartaal de negatieve verwachtingen. Het sterkst is dat het geval in de bouw. Maar wellicht legt de daling in de industrie meer gewicht in de schaal, omdat de investeringsom per bedrijf in deze sector hoger is.

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | Export | Personeelssterkte | Investeringen | **Winstgevendheid**

Beoordeling winstgevendheid

Derde kwartaal 2010

Derde kwartaal 2011

Derde kwartaal 2012

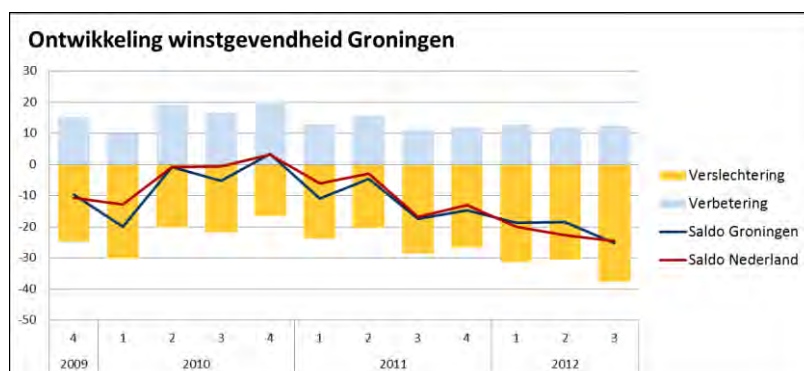
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

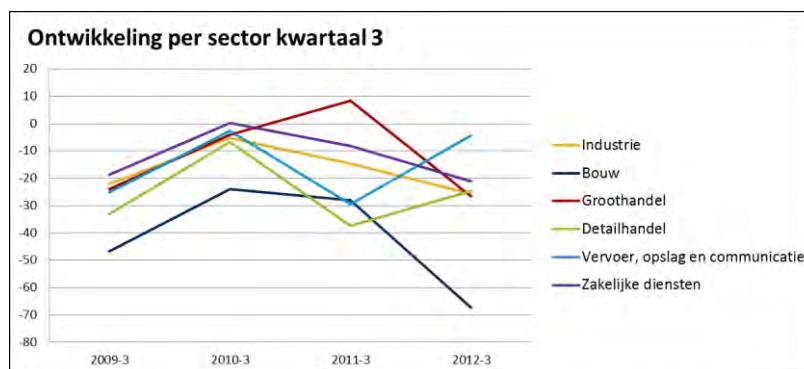
Winstgevendheid

Rendementen verder aangetast

Slechts 12% van de Groninger bedrijven is positief gestemd over de ontwikkeling van de winstgevendheid in het derde kwartaal van 2012. Voor 37% geldt het tegenovergestelde. De stagnerende economie tast de rendementen aan.

De curve voor de winstgevendheid volgt een herkenbaar patroon: negatief in 2009, daarna een beweging naar de nullijn, maar de laatste kwartalen opnieuw een terugval. Inmiddels is het saldo van positieve en negatieve antwoorden op een lager niveau gekomen dan tijdens de recessie in 2009.

Vooral in de bouw staat het rendement onder druk. Dat is gezien de nu al enige jaren aanhoudende krimp in deze sector niet vreemd. Per saldo meldt 67% van de bouwbedrijven in Groningen in het derde kwartaal van 2012 een afname van de winstgevendheid. Ook in de andere sectoren liep de winstgevendheid terug.

Vierde kwartaal 2012

Conjunctuurenquête Nederland

Provincie Friesland

COEN | Conjunctuurenquête Nederland

een samenwerking tussen CBS, de Kamer van Koophandel, EIB, MKB-Nederland en VNO-NCW

Inhoud rapport

COEN in het kort
Economisch klimaat
Omzet
Export
Personeelssterkte
Investerings
Winstgevendheid

Toelichting

De Conjunctuurenquête Nederland (COEN) ondervraagt elk kwartaal ondernemers over onderwerpen die hen aangaan. Hierbij wordt gevraagd naar ervaringen van het afgelopen kwartaal en verwachtingen voor het lopende kwartaal. Deze rapportage werkt met saldo's. Een saldo ontstaat door het percentage ondernemers dat hun ervaring of verwachting als negatief ziet, af te trekken van het percentage dat zijn ervaring of verwachting als positief ziet. Als bijvoorbeeld 10% van de ondernemers een dalende omzet had, en 20% een stijgende omzet, ontstaat een saldo van +10%. Het saldo geeft in één oogopslag weer of de stemming onder ondernemers positief of negatief is en in welke mate.

Toelichting grafiek verwachtingen

- Wat betreft winstgevendheid worden hier de ervaringen van het derde kwartaal van 2012 getoond, er wordt bij deze indicator namelijk niet naar de verwachtingen gevraagd.
- Door een klein aantal respondenten in sommige sectoren, kan niet iedere sector worden weergegeven in de rapportage.

COEN in het kort

Handel en industrie leven op, bouw valt verder terug

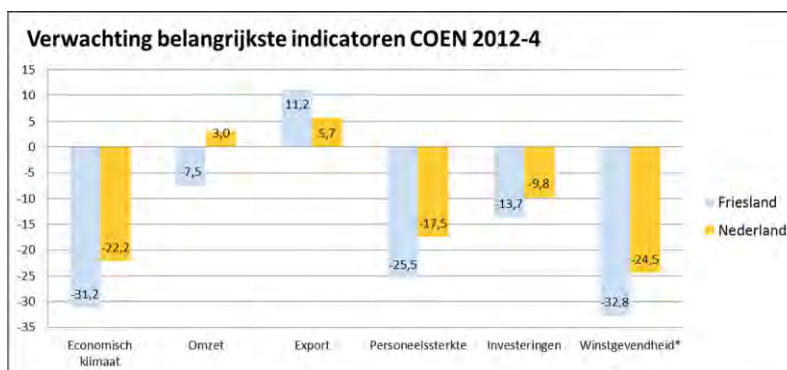
Het Friese bedrijfsleven heeft uiteenlopende verwachtingen voor het vierde kwartaal van 2012. Handel en industrie vertonen de voor dit kwartaal gebruikelijke opleving ten opzichte van de zomerperiode. De zakelijke dienstverlening stabiliseert zich. En in de bouw zet de krimp versterkt door. De ontwikkeling in de bouw is zo slecht en het belang van deze sector voor de Friese economie zo groot, dat ook de totaaluitkomst voor het Friese bedrijfsleven negatief is (saldo -6%).

De verwachte forse omzetzdaling in de bouw past niet in het vertrouwde patroon. Omdat het vierde kwartaal meer productietijd kent dan het derde (waarin de zomervakantie valt) zou een omzetzijging voor de hand liggen. De vastgoedcrisis vormt daarvoor dit jaar een sta-in-de-weg. Ook in de zakelijke dienstverlening en de detailhandel zijn de ondernemers minder gunstig gestemd dan een jaar geleden. Niettemin komt de detailhandel als best scorende sector uit de najaarspeiling van de COEN.

Tot dusver had de stagnatie in de economie beperkte gevolgen voor de werkgelegenheid. Daar begint nu verandering in te komen. Dit najaar verwacht 33% van de bedrijven in Friesland banen te schrappen. Niet eerder waren dat er zoveel.

Ook de animo om te investeren neemt verder af. Per saldo 14% van de bedrijven zegt dit jaar minder te investeren. De noodzaak ontbreekt bij veel bedrijven omdat er vanwege de inzakkende afzet voldoende capaciteit is. Bovendien zegt ruim 10% van de bedrijven zegt hinder te ondervinden van financiële beperkingen. De winstgevendheid staat onder druk.

Op de langere termijn zien de ondernemers nog geen kentering in de economische ontwikkeling, zo blijkt uit de verwachtingen voor 2013. De indicatoren voor de omzet (-4), de werkgelegenheid (-22) en de investeringen (-17) zijn alle negatief.

Indicatoren: **Economisch klimaat** | Omzet | Export | Personeelssterkte | Investeringen | Winstgevendheid

Beoordeling economisch klimaat

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

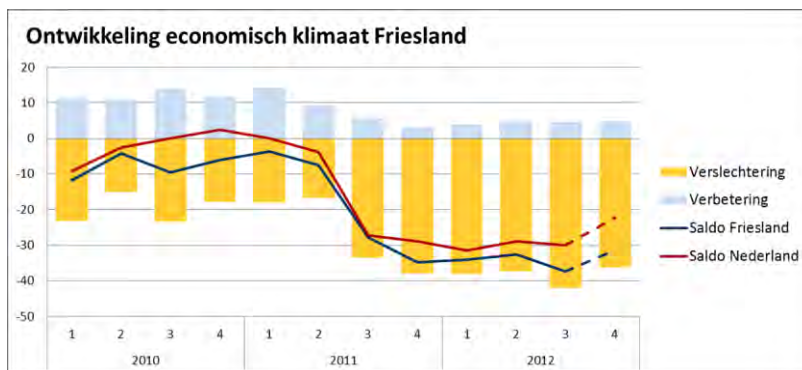
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- 10 tot 0
- 25 tot -10
- lager dan -25

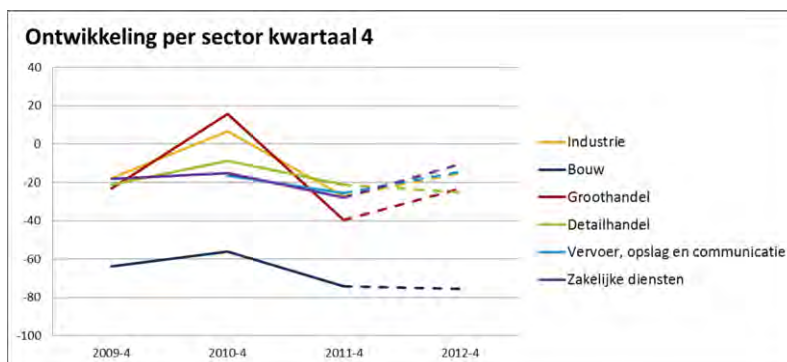
Economisch klimaat

Ondernemers voorzien verdere verslechtering

Het oordeel over het economisch klimaat kunnen we beschouwen als een totaalcijfer van de ondernemers over de economie. Nu op vrijwel alle indicatoren sprake is van krimp of verslechtering verbaast het niet dat het de ontwikkeling van het economisch klimaat een lage beoordeling krijgt van de ondernemers. Per saldo voorziet 31% van de Friese ondernemers een verslechtering. Overigens geeft verreweg de grootste groep ondernemers (59%) een neutraal antwoord geeft op deze vraag.

In 2010 hielden de positieve en negatieve antwoorden van ondernemers elkaar in evenwicht. Sindsdien is het economisch klimaat weer aan het verslechteren.

In alle sectoren krijgt de ontwikkeling van het economisch klimaat een negatieve beoordeling. De perspectieven voor de bouw zijn het somberst. Per saldo 74% van de ondernemers denkt dat de toch al moeilijke situatie nog verder zal verslechteren.

Indicatoren: Economisch klimaat | **Omzet** | Export | Personeelssterkte | Investeringen | Winstgevendheid

Beoordeling omzet

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

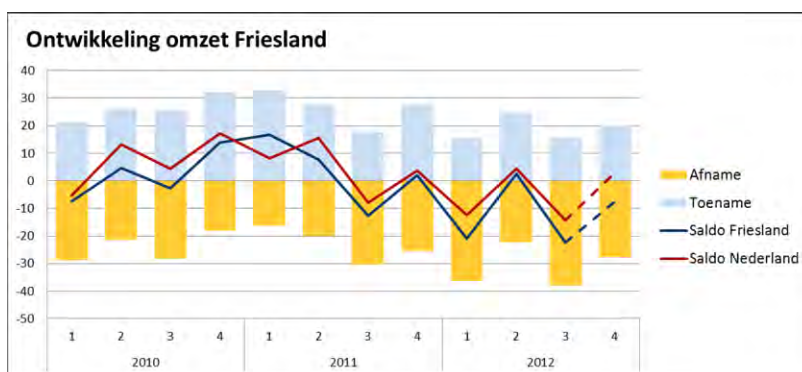
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

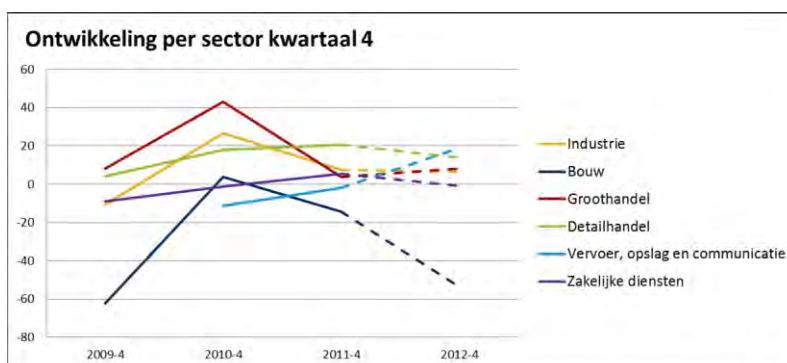
Omzet

Prognose valt tegen door invloed bouw

Per saldo 7% van de bedrijven in Friesland verwacht in het vierde kwartaal een omzetzak. Gewoonlijk is er in het najaar een opleving. De curve voor Friesland in onderstaande grafiek stijgt wel ten opzichte van het derde kwartaal, maar komt niet boven de nullijn. In 2011 en 2010 was er wel sprake van omzetgroei. De positieve effecten van de decemberverkopen moeten het in het totaalbeeld afleggen tegen de verslechterende conjunctuur.

Ruim 27% van de bedrijven in Friesland voorziet in het vierde kwartaal een omzetzak; 20% verwacht meer omzet. De grafiek laat duidelijk zien dat er een seizoenpatroon is. In het tweede en vierde kwartaal zijn de uitkomsten beter dan in het eerste en derde kwartaal. Hier spelen invloeden als het winterweer, de zomervakantie en de decembereenkopen. Maar we zien ook de trend: na 2010 worden de pieken lager en de dalen dieper.

De bouw drukt een zwaar stempel op de omzetonwikkeling in het Friese bedrijfsleven. In de andere sectoren is de verhouding tussen bedrijven met groei en bedrijven met krimp van de omzet niet sterk veranderd in vergelijking met 2011. In de zakelijke dienstverlening houden beide groepen elkaar in evenwicht, in de andere sectoren stijgt net als in 2010 de omzet licht in het vierde kwartaal. In de detailhandel zien we het decembereffect.

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | **Export** | Personeelssterkte | Investerings | Winstgevendheid

Beoordeling export

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

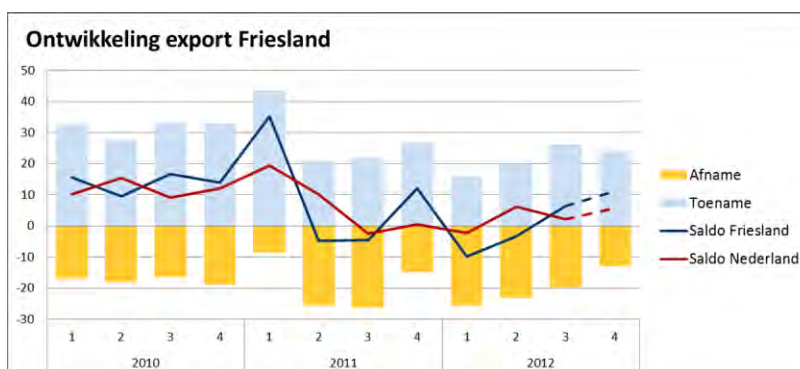
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

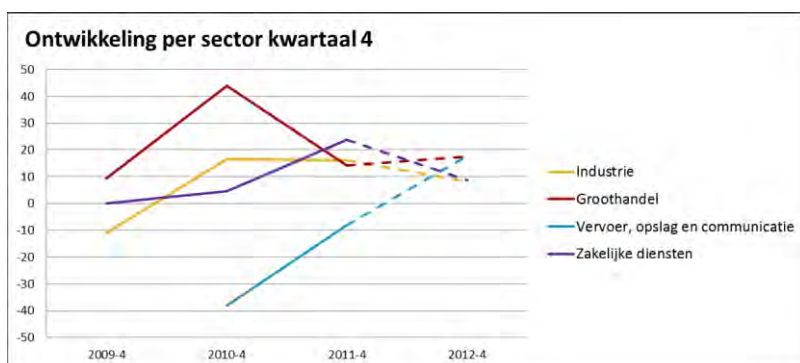
Export

Positieve uitzondering

De export is in het vierde kwartaal de enige indicator met een positieve ontwikkeling. Van de bedrijven met export verwacht 24% een toename ten opzichte van het derde kwartaal en 13% een afname. Net als in 2010 en 2011 zit Friesland met deze uitkomst landelijk in de top.

De exportverwachting voor het vierde kwartaal ligt dit jaar op hetzelfde niveau als in vorige jaren. Het CBS kwam onlangs met berichten dat de Nederlandse export stagneert. Volgens de COEN speelt dat nog niet in Friesland.

De industrie levert in Friesland de grootste bijdrage aan het exportvolume. In vergelijking met 2011 is de exportgroei van de industrie in het vierde kwartaal iets afgenomen. Opvallend is de stijging in het vervoer. Hierbij moet worden opgemerkt dat het aantal waarnemingen in deze sector beperkt is.

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | Export | **Personeelssterkte** | Investeringen | Winstgevendheid

Beoordeling personeelssterkte

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

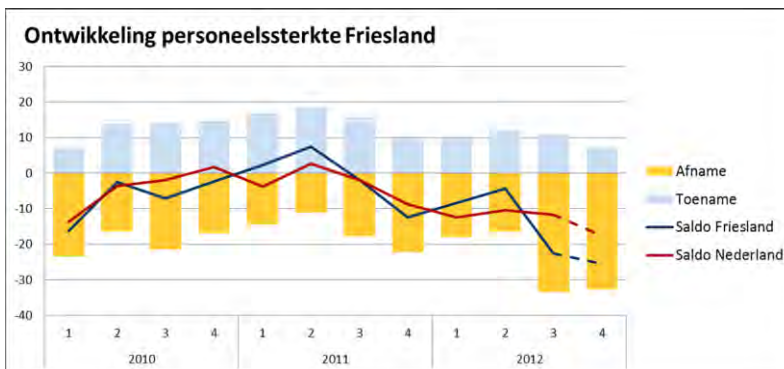
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- 10 tot 0
- 25 tot -10
- lager dan -25

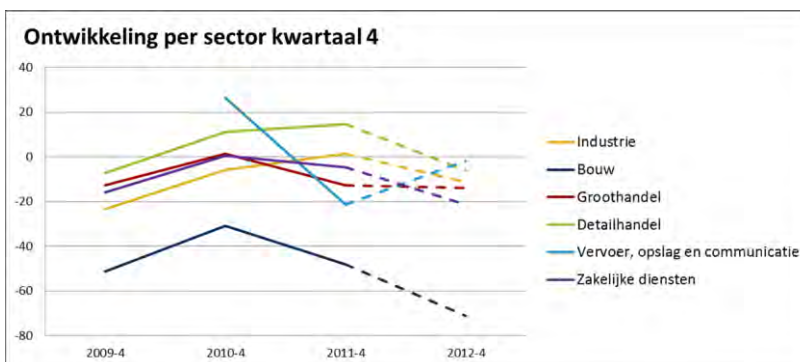
Personeelssterkte

Steeds meer bedrijven schrappen banen

Over een langere reeks van kwartalen bezien volgt de curve die de ontwikkeling van de personeelssterkte weergeeft, hetzelfde patroon als de lijn voor de omzet. Als de omzet stagneert of terugvalt, zullen bedrijven geneigd zijn banen te schrappen. Het tempo waarin zich dit voltrekt, gaat omhoog. In Friesland verwacht 33% van de bedrijven een afname van het aantal medewerkers en 7% een toename.

Medio 2011 was de personeelsbalans nog positief. Er waren meer bedrijven die een uitbreiding van hun personeelsbestand voorzagen als een afslanking. Sindsdien is de verhouding sterk verslechterd. De zwakke conjunctuur werkt nu door in de werkgelegenheid. De saldolijn in de grafiek is terug op het niveau van de recessie in 2009.

In alle sectoren zijn er meer bedrijven met een afname dan met een toename van het aantal werkzame personen. Het grootst is het verschil in de bouw (saldo -71%). In deze sector, maar ook in de industrie, de detailhandel en de zakelijke dienstverlening, zijn de verhoudingen in het vierde kwartaal van 2012 verslechterd ten opzichte van vorig jaar. Personeelsreductie is, zeker bij kleinere bedrijven, iets wat incidenteel plaatsvindt. De bedrijven met een constante werkgelegenheid in vergelijking met het vorige kwartaal, zijn het talrijkst

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | Export | Personeelssterkte | **Investerings** | Winstgevendheid

Verwachting investeringen

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012

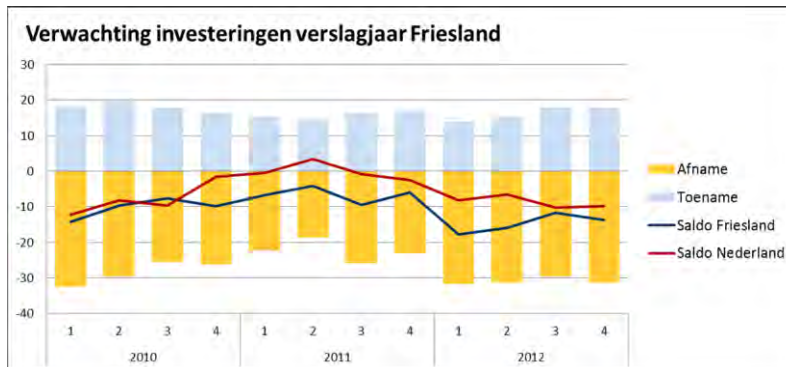
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- 10 tot 0
- 25 tot -10
- lager dan -25

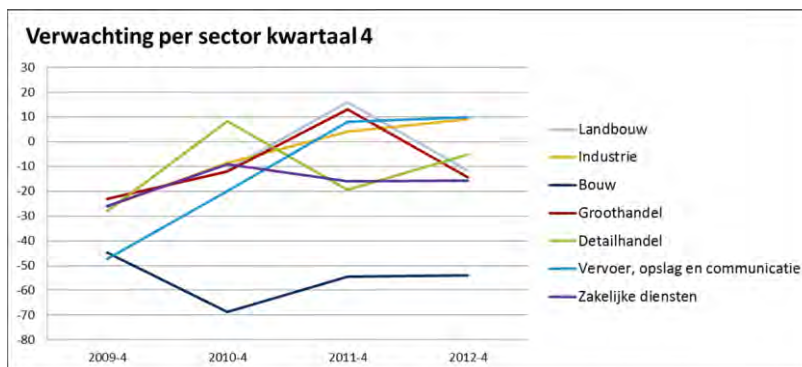
Investerings

Animo onder bedrijven daalt

Het Friese bedrijfsleven is terughoudend met het doen van investeringen. Bijna 18% van de ondernemers denkt dat de investeringsom zal stijgen, ruim 31% verwacht dit jaar minder te investeren. Zij zien op korte termijn geen verbetering in de omzet of het economisch klimaat. Afnemende rendementen beperken bovendien de financiële mogelijkheden van veel bedrijven.

Het saldo van positieve en negatieve antwoorden (-14%) is ten opzichte van de vorige meting iets gezakt, maar ligt nog boven het dieptepunt uit het eerste kwartaal van 2012. De investeringslijn van Friesland volgt grosso modo het landelijke patroon van stijgen en dalen, maar ligt bij de meeste waarnemingen op een lager niveau. Dat is ook bij de laatste peiling het geval.

Opmerkelijk in de uitkomsten van de provincie Friesland is, dat de industrie per saldo een stijging van de investeringen verwacht. Net als in de industrie is ook in de detailhandel het saldo hoger dan een jaar geleden, maar toch nog negatief. Ook in de bouw, de groothandel en de zakelijke dienstverlening hebben de bedrijven die dit jaar een investeringsdaling verwachten de overhand. Het grootst is het verschil in de bouw (-54%).

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | Export | Personeelssterkte | Investeringen | **Winstgevendheid**

Beoordeling winstgevendheid

Derde kwartaal 2010

Derde kwartaal 2011

Derde kwartaal 2012

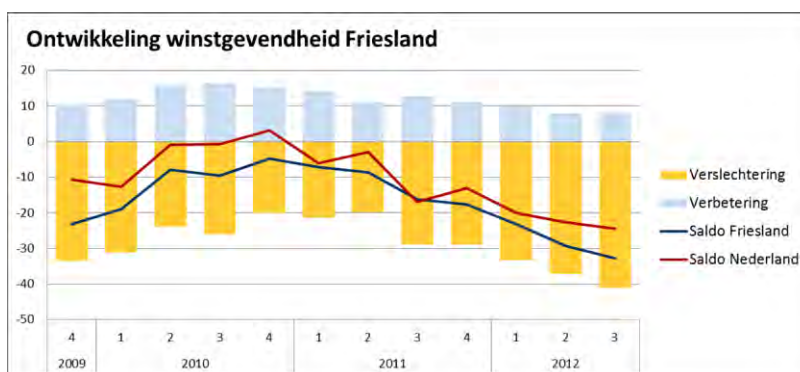
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

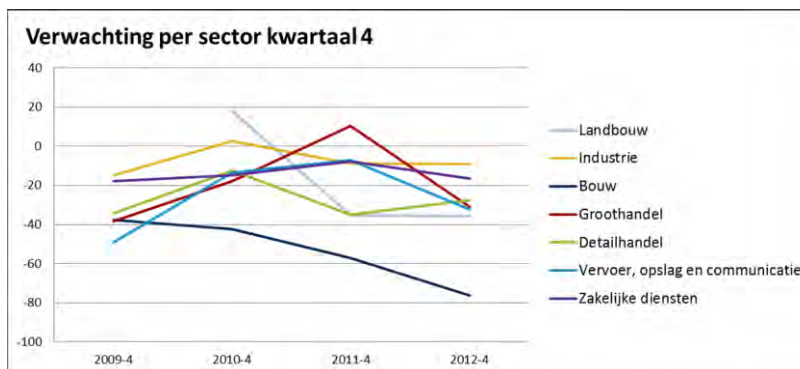
Winstgevendheid

Rendementen verder aangetast

Slechts 10% van de Friese bedrijven is positief gestemd over de ontwikkeling van de winstgevendheid in het derde kwartaal van 2012. Voor 41% geldt het tegenovergestelde. De stagnerende economie tast de rendementen aan.

De curve voor de winstgevendheid volgt een herkenbaar patroon: negatief in 2009, daarna een beweging naar de nullijn, maar de laatste kwartalen opnieuw een terugval. Inmiddels is het saldo van positieve en negatieve antwoorden op een lager niveau gekomen dan tijdens de recessie in 2009.

Vooral in de bouw staat het rendement onder druk. Dat is gezien de nu al enige jaren aanhoudende krimp in deze sector niet vreemd. Per saldo meldt 62% van de Friese bouwbedrijven in het derde kwartaal van 2012 een afname van de winstgevendheid. Ook in de andere sectoren liep de winstgevendheid terug.

Vierde kwartaal 2012

Conjunctuurenquête Nederland

Provincie Drenthe

COEN | Conjunctuurenquête Nederland

een samenwerking tussen CBS, de Kamer van Koophandel, EIB, MKB-Nederland en VNO-NCW

Inhoud rapport

COEN in het kort
Economisch klimaat
Omzet
Export
Personeelssterkte
Investerings
Winstgevendheid

Toelichting

De Conjunctuurenquête Nederland (COEN) ondervraagt elk kwartaal ondernemers over onderwerpen die hen aangaan. Hierbij wordt gevraagd naar ervaringen van het afgelopen kwartaal en verwachtingen voor het lopende kwartaal. Deze rapportage werkt met saldo's. Een saldo ontstaat door het percentage ondernemers dat hun ervaring of verwachting als negatief ziet, af te trekken van het percentage dat zijn ervaring of verwachting als positief ziet. Als bijvoorbeeld 10% van de ondernemers een dalende omzet had, en 20% een stijgende omzet, ontstaat een saldo van +10%. Het saldo geeft in één oogopslag weer of de stemming onder ondernemers positief of negatief is en in welke mate.

Toelichting grafiek verwachtingen

- Wat betreft winstgevendheid worden hier de ervaringen van het derde kwartaal van 2012 getoond, er wordt bij deze indicator namelijk niet naar de verwachtingen gevraagd.
- Door een klein aantal respondenten in sommige sectoren, kan niet iedere sector worden weergegeven in de rapportage.

COEN in het kort

Bouw en industrie drukken zwaar stempel

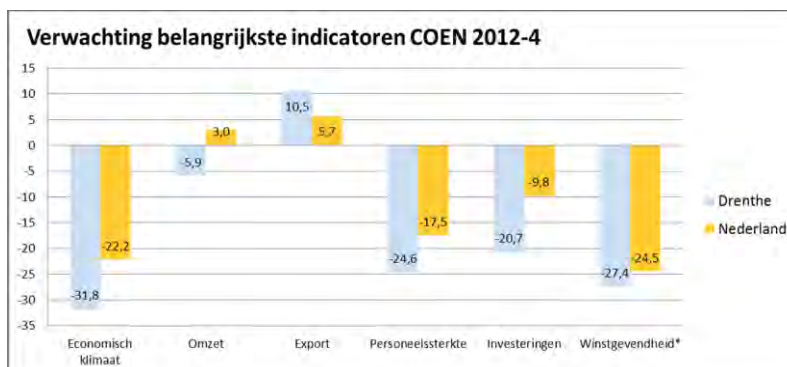
Het Drentse bedrijfsleven heeft uiteenlopende verwachtingen voor het vierde kwartaal van 2012. Handel en dienstverlening vertonen de voor dit kwartaal gebruikelijke opleving ten opzichte van de zomerperiode. In de bouw zet de krimp echter versterkt door en ook de industrie lijkt iets te moeten prijsgeven van het omzetsniveau in het derde kwartaal. Deze twee sectoren zorgen ervoor dat de totaaluitkomst toch negatief is (saldo -6%).

De verwachte omzetsdalingen in de bouw en de industrie passen niet in het vertrouwde patroon. Omdat het vierde kwartaal meer productietijd kent dan het derde (waarin de zomervakantie valt) zou een omzetsstijging voor de hand liggen. De economische crisis vormt daarvoor dit jaar een sta-in-de-weg. Ook in de sectoren waarin de bedrijven die omzetgroei verwachten wel domineren, zijn de ondernemers minder hoopvol dan een jaar geleden. Alleen in de detailhandel ligt de omzetverwachting op hetzelfde niveau als in het najaar van 2011.

Tot dusver had de stagnatie in de economie beperkte gevolgen voor de werkgelegenheid. Daar begint nu verandering in te komen. Steeds meer bedrijven schrappen banen. Dit najaar verwacht 31% van de bedrijven in Drenthe de personeelsbezetting te verminderen. Niet eerder waren dat er zoveel.

Ook de animo om te investeren neemt verder af. Per saldo 20% van de bedrijven zegt dit jaar minder te investeren. De noodzaak ontbreekt bij veel bedrijven omdat er vanwege de inzakkende afzet voldoende capaciteit is. Bovendien zegt ruim 10% van de bedrijven zegt hinder te ondervinden van financiële beperkingen. De winstgevendheid staat onder druk.

Op de langere termijn zien de ondernemers nog geen kentering in de economische ontwikkeling. De indicatoren voor de omzet (-6), de werkgelegenheid (-21) en de investeringen (-20) zijn alle negatief.

Indicatoren: **Economisch klimaat** | Omzet | Export | Personeelssterkte | Investerings | Winstgevendheid

Beoordeling economisch klimaat

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

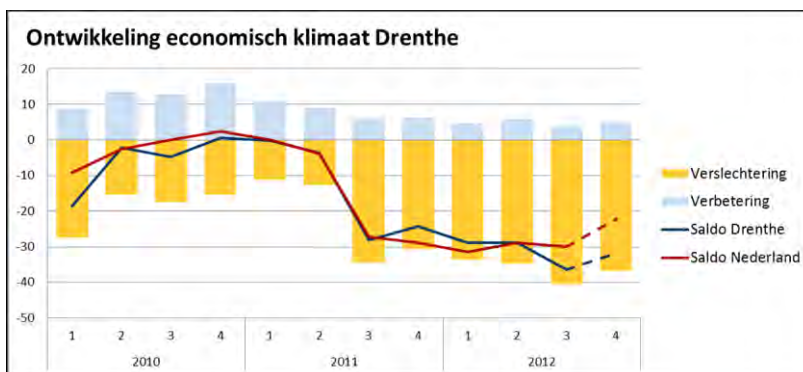
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

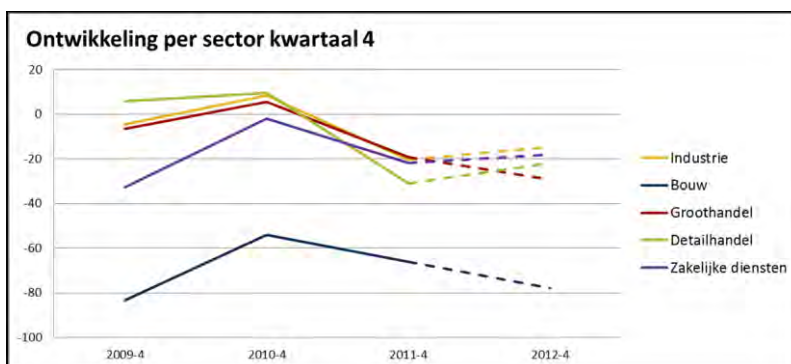
Economisch klimaat

Ondernemers voorzien verdere verslechtering

Het oordeel over het economisch klimaat kunnen we beschouwen als een totaalcijfer van de ondernemers over de economie. Nu op vrijwel alle indicatoren sprake is van krimp of verslechtering verbaast het niet dat het de ontwikkeling van het economisch klimaat een lage beoordeling krijgt van de ondernemers. Per saldo voorziet 32% van de Drentse ondernemers een verslechtering. Overigens geeft verreweg de grootste groep ondernemers (58%) een neutraal antwoord geeft op deze vraag.

In 2010 hielden de positieve en negatieve antwoorden van ondernemers elkaar in evenwicht. Sindsdien is het economisch klimaat weer aan het verslechteren.

In alle sectoren krijgt de ontwikkeling van het economisch klimaat een negatieve beoordeling. De perspectieven voor de bouw zijn het somberst. Per saldo 78% van de ondernemers denkt dat de toch al moeilijke situatie nog verder zal verslechteren.

Indicatoren: Economisch klimaat | **Omzet** | Export | Personeelssterkte | Investeringen | Winstgevendheid

Beoordeling omzet

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

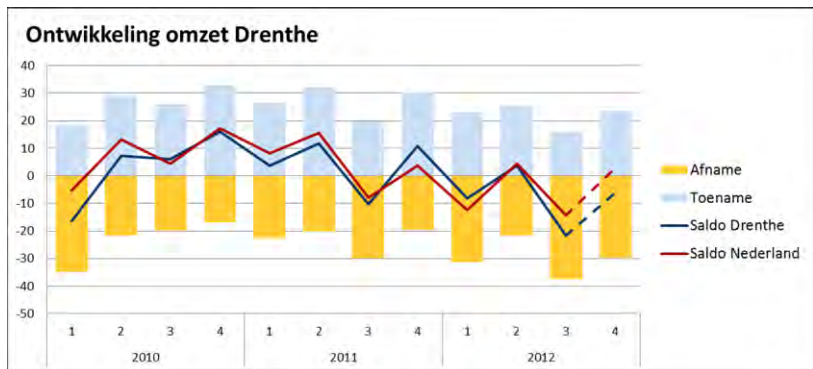
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

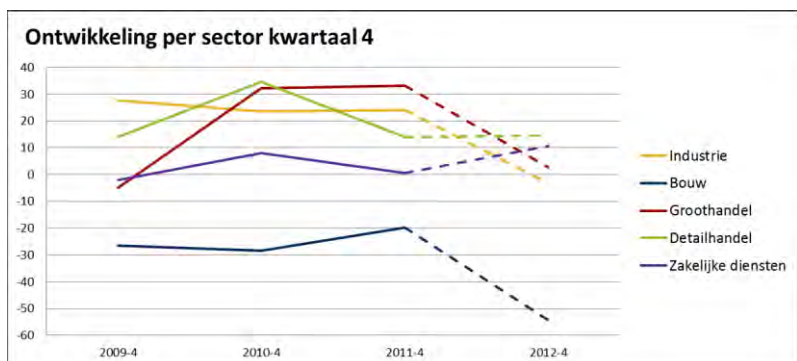
Omzet

Prognose voor vierde kwartaal valt tegen

Per saldo 6% van de bedrijven in Drenthe verwacht in het vierde kwartaal een omzetzak. Gewoonlijk is er in het najaar een opleving. De curve voor Drenthe in onderstaande grafiek stijgt wel ten opzichte van het derde kwartaal, maar komt niet boven de nullijn. In 2011 en 2010 was er wel sprake van omzetgroei. De positieve effecten van de decemberverkopen moeten het in het totaalbeeld afleggen tegen de verslechterende conjunctuur.

Bijna 30% van de bedrijven in Drenthe voorziet in het vierde kwartaal een omzetzak. Een kleine 24% verwacht meer omzet. De grafiek laat duidelijk zien dat er een seizoenpatroon is. In het tweede en vierde kwartaal zijn de uitkomsten beter dan in het eerste en derde kwartaal. Hier spelen invloeden als het winterweer, de zomervakantie en de decembervakanties. Maar we zien ook de trend: na 2010 worden de pieken lager en de dalen dieper.

De bouw drukt een zwaar stempel op de omzetontwikkeling in het Drentse bedrijfsleven. De terugval van de conjunctuur laat ook de industrie en de groothandel niet onberoerd. In deze sectoren ontwikkelt de omzet zich in het vierde kwartaal van dit jaar slechter dan in vorige jaren. De industrie lijkt ook de omzet van het derde kwartaal niet te kunnen evenaren. De detailhandel en de zakelijke diensten verwachten wel meer omzet.

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | **Export** | Personeelssterkte | Investerings | Winstgevendheid

Beoordeling export

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

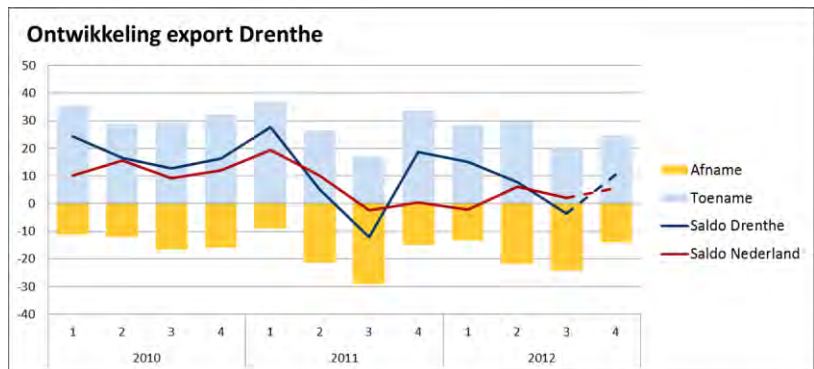

saldoresultaten

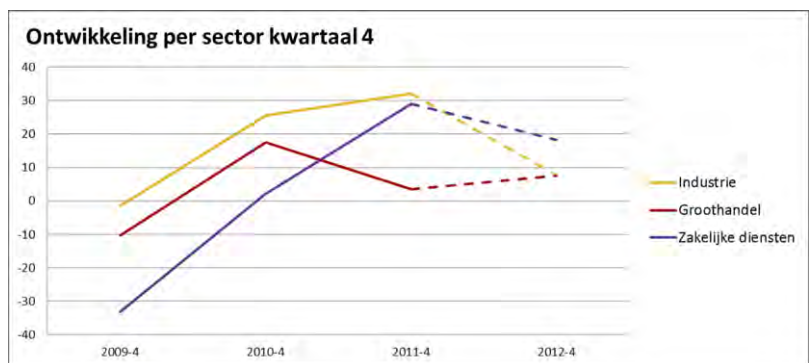
- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- 10 tot 0
- 25 tot -10
- lager dan -25

Export
Positieve uitzondering

De export is in het vierde kwartaal de enige indicator met een positieve ontwikkeling. Van de bedrijven met export verwacht 24% een toename ten opzichte van het derde kwartaal en 14% een afname. Net als in 2010 en 2011 zit Drenthe met deze uitkomst landelijk in de top.

Ondanks deze constatering blijft de verwachting voor het vierde kwartaal dit jaar achter bij die in vorige jaren. De groei van de export gaat in een lager tempo. Het CBS kwam onlangs zelfs met berichten dat de Nederlandse export stagneert. Ook in veel landen waarheen Nederland exporteert, leidt de zwakke conjunctuur tot een afname van de vraag naar goederen en diensten.

De industrie levert in Drenthe de grootste bijdrage aan het exportvolume. In vergelijking met 2011 is de exportgroei van de industrie in het vierde kwartaal afgenomen. Het saldo van positieve en negatieve antwoorden op de vraag naar de verwachte exportontwikkeling stond in 2011 nog op 32%, nu is dat 8%.

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | Export | **Personeelssterkte** | Investeringen | Winstgevendheid

Beoordeling personeelssterkte

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

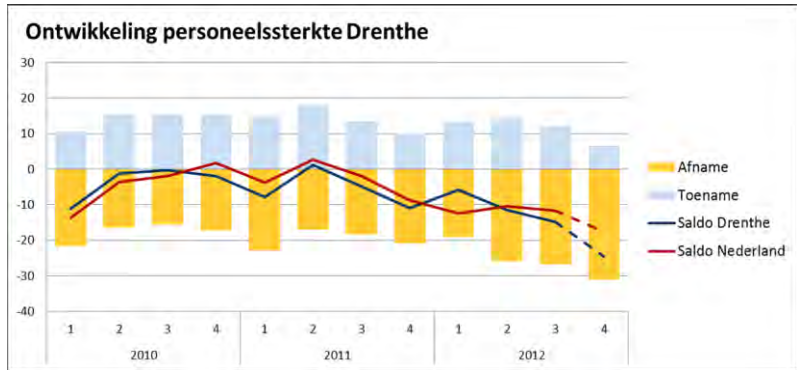
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- 10 tot 0
- 25 tot -10
- lager dan -25

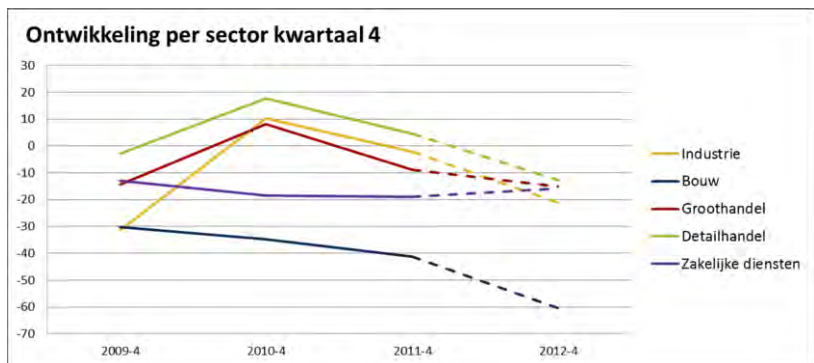
Personeelssterkte

Steeds meer bedrijven willen banen schrappen

Over een langere reeks van kwartalen gezien volgt de curve die de ontwikkeling van de personeelssterkte weergeeft, hetzelfde patroon als de lijn voor de omzet. Als de omzet stagneert of terugvalt, zullen bedrijven geneigd zijn banen te schrappen. Het tempo waarin zich dit voltrekt, gaat omhoog. In Drenthe verwacht 31% van de bedrijven een afname van het aantal medewerkers en 6% een toename.

In het voorjaar van 2011 was de personeelsbalans nog in evenwicht. Er waren nagenoeg evenveel bedrijven die een uitbreiding van hun personeelsbestand voorzagen als een afslanking. Sindsdien is de verhouding vrijwel continu verslechterd. De zwakke conjunctuur werkt nu door in de werkgelegenheid. De saldolijn in de grafiek is terug op het niveau van de recessie in 2009.

In alle sectoren zijn er meer bedrijven met een afname dan met een toename van het aantal werkzame personen. Het grootst is het verschil in de bouw (saldo -60%). In deze sector, maar ook in de industrie en de detailhandel, zijn de verhoudingen in het vierde kwartaal van 2012 verslechterd ten opzichte van vorig jaar. Personeelsreductie is, zeker bij kleinere bedrijven, iets wat incidenteel plaatsvindt. De bedrijven met een constante werkgelegenheid in vergelijking met het vorige kwartaal, zijn het talrijkst.

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | Export | Personeelssterkte | **Investerings** | Winstgevendheid

Verwachting investeringen

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012

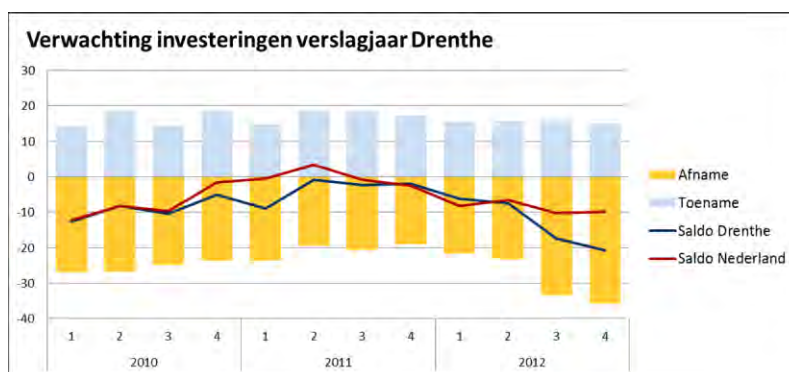
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

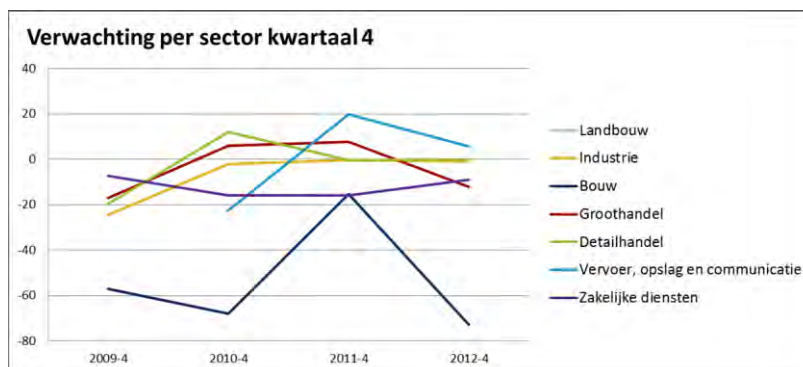
Investerings

Animo onder bedrijven daalt

Het Drentse bedrijfsleven is terughoudend met het doen van investeringen. Bijna 36% van de ondernemers verwacht dit jaar minder te investeren, 15% denkt dat de investeringssom zal stijgen. Zij zien op korte termijn geen verbetering in de omzet of het economisch klimaat. Dat drukt de animo om te investeren. Afnemende rendementen beperken bovendien de financiële mogelijkheden van veel bedrijven.

Het saldo van positieve en negatieve verwachtingen bedraagt nu -21. In een jaar tijd is het saldo 19 punten gezakt tot het niveau van voor 2010. De investeringslijn van Drenthe volgt het landelijke patroon van stijgen en dalen, maar ligt bij de meeste waarnemingen op een lager niveau. Dat is ook bij de laatste peiling het geval.

In de bouw, de groothandel en de zakelijke dienstverlening zijn de bedrijven die dit jaar een investeringsdaling verwachten talrijker dan die met een positieve prognose. Het grootst is het verschil in de bouw (-73%). In de industrie en de detailhandel houden de positieve en negatieve antwoorden op de vraag naar de investeringsontwikkeling elkaar in het vierde kwartaal nagenoeg in evenwicht.

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | Export | Personeelssterkte | Investeringen | **Winstgevendheid**

Beoordeling winstgevendheid

Derde kwartaal 2010

Derde kwartaal 2011

Derde kwartaal 2012

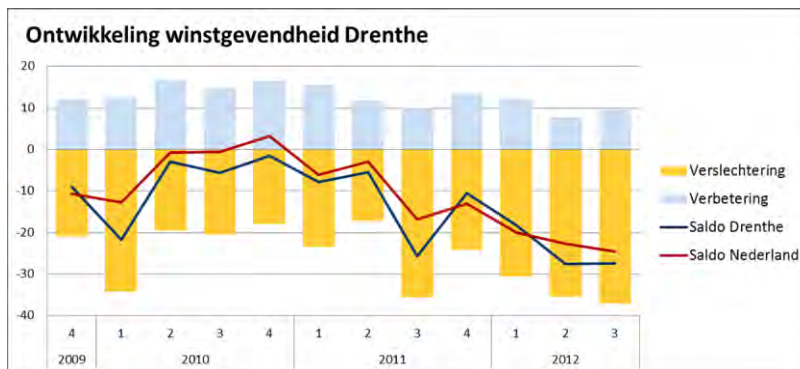
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- 10 tot 0
- 25 tot -10
- lager dan -25

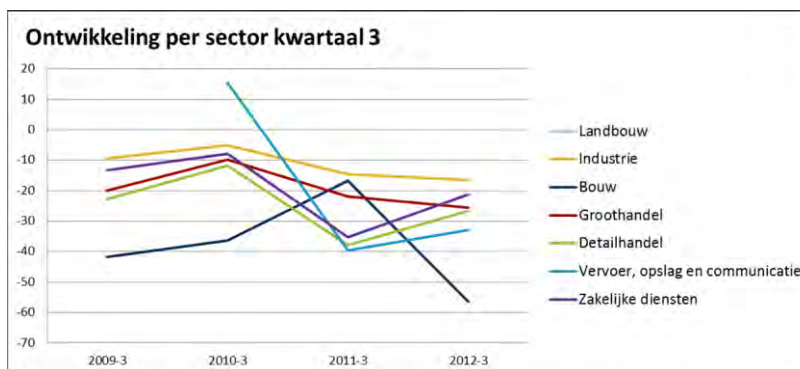
Winstgevendheid

Rendementen verder aangetast

Nog geen 10% van de Drentse bedrijven is positief gestemd over de ontwikkeling van de winstgevendheid in het derde kwartaal van 2012. Voor 37% geldt het tegenovergestelde.

De curve voor de winstgevendheid volgt een herkenbaar patroon: negatief in 2009, daarna een beweging naar de nullijn, maar de laatste kwartalen opnieuw een terugval. Inmiddels is het saldo van positieve en negatieve antwoorden op een lager niveau gekomen dan tijdens de recessie in 2009.

Vooral in de bouw staat het rendement onder druk. Dat is gezien de nu al enige jaren aanhoudende krimp in deze sector niet vreemd. Per saldo meldt 56% van de Drentse bouwbedrijven in het derde kwartaal van 2012 een afname van de winstgevendheid. Maar ook in de andere sectoren liep de winstgevendheid terug: alle sectoren bevinden zich in de meest recente waarneming onder de nullijn.

Vierde kwartaal 2012

Conjunctuurenquête Nederland

Provincie Overijssel

COEN | Conjunctuurenquête Nederland

een samenwerking tussen CBS, de Kamer van Koophandel, EIB, MKB-Nederland en VNO-NCW

Inhoud rapport

COEN in het kort
Economisch klimaat
Omzet
Export
Personeelssterkte
Investeringen
Winstgevendheid

Toelichting

De Conjunctuurenquête Nederland (COEN) ondervraagt elk kwartaal ondernemers over onderwerpen die hen aangaan. Hierbij wordt gevraagd naar ervaringen van het afgelopen kwartaal en verwachtingen voor het lopende kwartaal. Deze rapportage werkt met saldo's. Een saldo ontstaat door het percentage ondernemers dat hun ervaring of verwachting als negatief ziet, af te trekken van het percentage dat zijn ervaring of verwachting als positief ziet. Als bijvoorbeeld 10% van de ondernemers een dalende omzet had, en 20% een stijgende omzet, ontstaat een saldo van +10%. Het saldo geeft in één oogopslag weer of de stemming onder ondernemers positief of negatief is en in welke mate.

Toelichting grafiek verwachtingen

- Wat betreft winstgevendheid worden hier de ervaringen van het derde kwartaal van 2012 getoond, er wordt bij deze indicator namelijk niet naar de verwachtingen gevraagd.
- Door een klein aantal respondenten in sommige sectoren, kan niet iedere sector worden weergegeven in de rapportage.

COEN in het kort

Export positief, verder veel sombere geluiden

Ondanks dat de export het goed doet in Overijssel, vertellen de overige resultaten van de COEN een ander verhaal. Vooral over de werkgelegenheid zijn ondernemers erg somber.

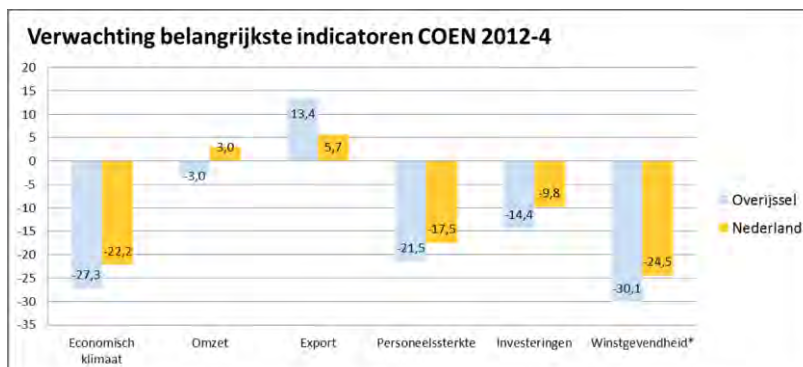
Over het economisch klimaat zijn ondernemers in Overijssel al bijna twee jaar op rij somber gestemd. Ook dit kwartaal komt daar geen verandering in. De verwachtingen voor het economisch klimaat zijn negatiever dan landelijk. Dat terwijl de verwachtingen hiervoor landelijk ook al heel negatief zijn. Verder verwachten veel ondernemers dat de winstgevendheid afneemt.

De verwachtingen voor de omzet in het vierde kwartaal zijn ook negatief, maar wel veel minder dan de andere indicatoren. Landelijk zijn de verwachtingen voor de omzet licht positief. Dat het meevalt met de verwachtingen voor het vierde kwartaal, is te danken aan een seizoens-effect. Meestal zijn ondernemers in het tweede en vierde kwartaal positiever over de omzet.

De export is het enige waarop Overijssel echt positief scoort; en zelfs positiever dan landelijk. Helaas blijkt dit niet genoeg om de hele Overijsselse economie weer vlot te trekken.

Zowel landelijk als in Overijssel zijn ondernemers over de personeelssterkte negatiever dan ooit. Dat is slecht nieuws voor werkzoekenden. Ook als het gaat om investeringen in andere zaken dan personeel, verwachten ondernemers een afname. Dat is slecht nieuws voor toeleveranciers.

Dat het slecht gaat met de bouwsector is bekend. Ook uit deze conjunctuurenquête blijkt dat de bouw het op alle fronten het slechtst doet van alle sectoren. Opvallend is dat de vervoerssector er vaak positief uitspringt.

Indicatoren: **Economisch klimaat** | Omzet | Export | Personeelssterkte | Investeringen | Winstgevendheid

Beoordeling economisch klimaat

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

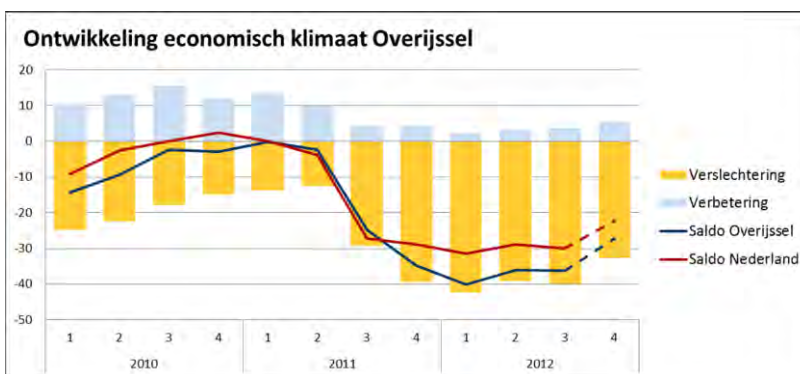

saldoresultaten

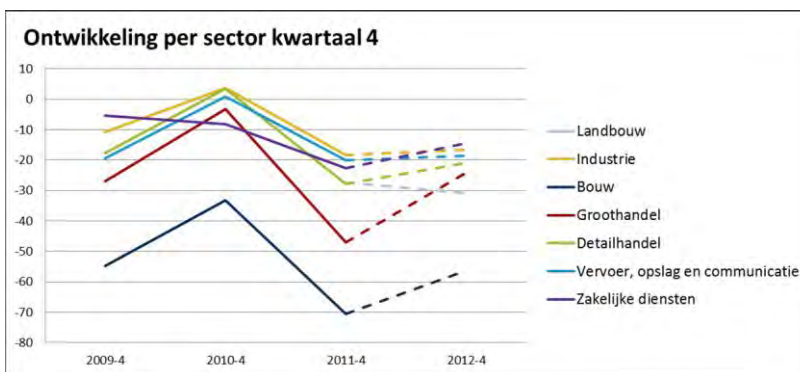
- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

Economisch klimaat
Ondernemers blijven somber

Ondernemers in de provincie Overijssel zijn somber over de ontwikkeling van het economisch klimaat in het derde kwartaal. In hun verwachtingen voor het vierde kwartaal zijn zij iets minder negatief gestemd. Ondernemers in Overijssel zijn negatiever gestemd dan in Nederland als geheel.

Overijsselse ondernemers blijven negatief over het economisch klimaat. Per saldo gaf 36% een verslechtering aan in het derde kwartaal. Voor het vierde kwartaal verwacht per saldo 27% een verdere verslechtering van het economisch klimaat. Daarmee verbetert de stemming over het economisch klimaat licht, maar is nog steeds negatief. Overijssel scoort op deze indicator negatiever dan landelijk.

Nog steeds zijn ondernemers in de bouwsector veruit het meest negatief over het economisch klimaat. Per saldo verwacht 56% van de bouwondernemers in Overijssel een verdere verslechtering in het vierde kwartaal van dit jaar. Lichtpuntje is dat de stemming minder negatief is dan in het vierde kwartaal vorig jaar. Ook in alle andere sectoren zijn ondernemers pessimistisch over het economisch klimaat in het vierde kwartaal.

Indicatoren: Economisch klimaat | **Omzet** | Export | Personeelssterkte | Investerings | Winstgevendheid

Beoordeling omzet

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

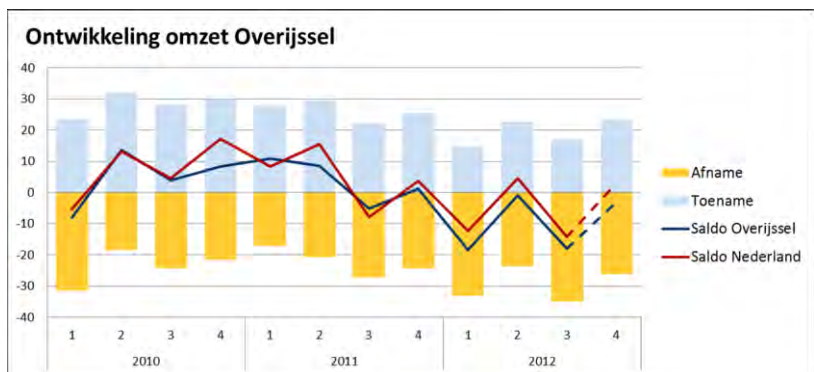
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

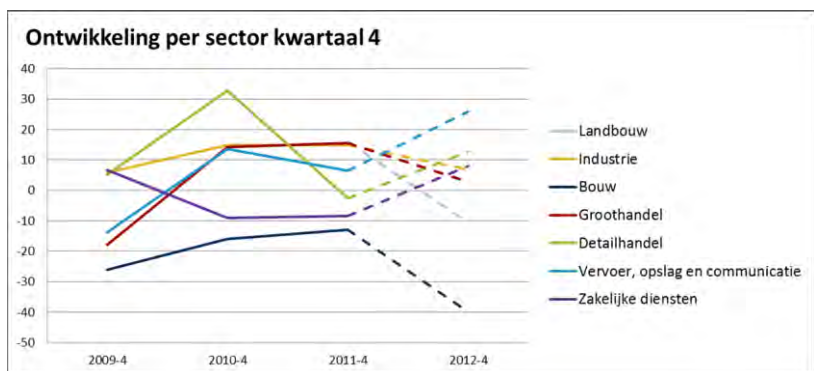
Omzet

Negatieve omzettrend zet door

In het derde kwartaal waren er meer ondernemers die hun omzet zagen krimpen dan dat er waren die hun omzet zagen stijgen. De verwachtingen voor het vierde kwartaal zijn minder negatief. Ook over de omzet zijn Overijsselse ondernemers negatiever dan landelijk.

De verwachtingen voor het vierde kwartaal zijn met een saldo van -3% minder negatief dan in het derde kwartaal (-18%). Het grillige verloop van de omzet heeft te maken met seizoenseffecten. Wordt in de grafiek gekeken naar de algemene trend, dan is een dalende lijn te zien. De verwachtingen voor het vierde kwartaal van dit jaar zijn negatiever dan de uitkomsten van hetzelfde kwartaal vorig jaar (per saldo +1).

Tussen de verschillende sectoren lopen de omzetverwachtingen ver uiteen. In de bouw en de landbouw zijn de verwachtingen met een saldo van respectievelijk -40% en -11% negatief. In de andere sectoren wordt voor het vierde kwartaal van dit jaar een positieve omzetontwikkeling verwacht. Ondernemers in de sector vervoer, opslag en communicatie zijn het meest positief over dit kwartaal. Het aantal ondernemers dat omzetgroei verwacht is in deze sector groter dan het aantal dat een omzetzakelijkheid verwacht, wat leidt tot een saldo van +26%.

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | **Export** | Personeelssterkte | Investerings | Winstgevendheid

Beoordeling export

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

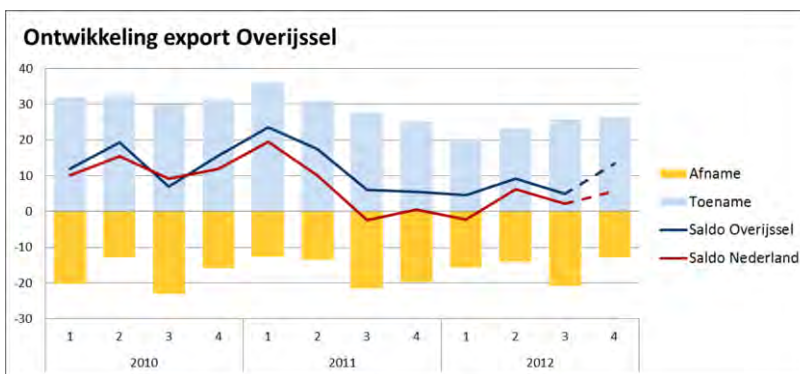
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

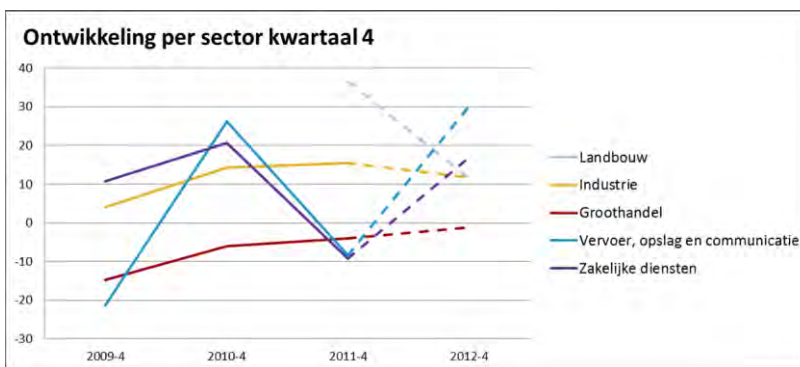
Export

Vooraf vervoer en zakelijke diensten positiever

Ondernemers in Overijssel zijn over de exportontwikkeling positiever dan landelijk. Dat geldt zowel voor de ontwikkeling in de afgelopen kwartalen als voor de verwachting in het vierde kwartaal van dit jaar. De verwachtingen voor het vierde kwartaal zijn positiever dan de ontwikkelingen in het derde kwartaal. Dit ondanks dat de groei van de wereldhandel wat getemperd is.

Per saldo verwacht 13% van de ondernemers in Overijssel een groei van de export in het vierde kwartaal van dit jaar. Landelijk is dat 6%. Daarmee zijn Overijsselse ondernemers al twee jaar positiever over de export dan landelijk. De ligging nabij Duitsland zou hiermee te maken kunnen hebben.

De groothandel is licht negatief over de export, de overige exporterende sectoren hebben een positieve verwachting van de export. In het vierde kwartaal van dit jaar zijn de grootste stijgers ten opzichte van een jaar geleden de vervoerssector en de zakelijke diensten. De stemming in de vervoerssector is gestegen van een negatief saldo van 8% in het vierde kwartaal van 2011 naar een positief saldo van 30%. In de zakelijke diensten is de stemming gestegen van een negatief saldo van 9% naar een positief saldo van 17%.

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | Export | **Personeelssterkte** | Investeringen | Winstgevendheid

Beoordeling personeelssterkte

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

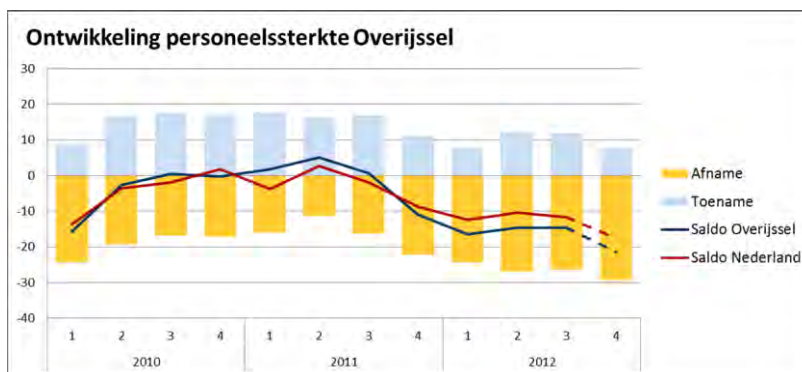
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

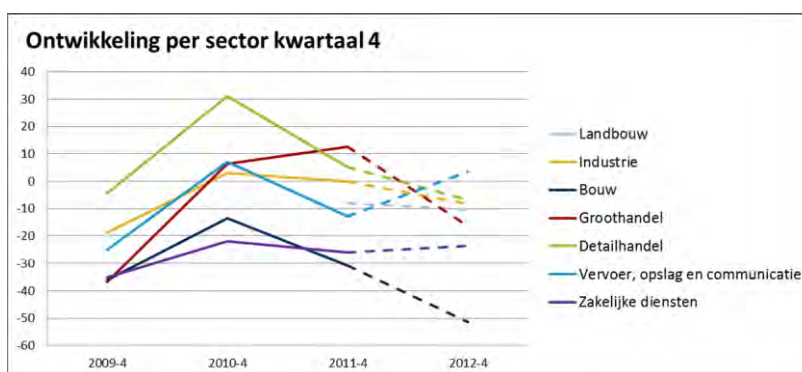
Personeelssterkte

Krimp personeelsbestand bij veel ondernemers

De personeelssterkte blijft bij veel ondernemers in Overijssel afnemen. De verwachtingen op dit vlak zijn nog somberder. Ook landelijk speelt dit, maar Overijsselse ondernemers zijn somberder dan landelijk.

Het aantal ondernemers dat zijn personeelssterkte in het derde kwartaal zag afnemen is groter dan het aantal dat zijn personeelssterkte zag toenemen. Per saldo zag 15% van de ondernemers in Overijssel zijn personeelssterkte afnemen. De verwachtingen voor het vierde kwartaal zijn nog negatiever. Per saldo verwacht 22% dat de personeelssterkte afneemt. Voor heel Nederland is dit saldo -18%. Overijsselse ondernemers zijn dus negatiever over hun personeelssterkte dan landelijk.

De enige sector waar per saldo lichte groei wordt verwacht, is de sector vervoer, opslag en communicatie. In de andere sectoren wordt een afname van de personeelssterkte verwacht. De verwachtingen voor personeel in de bouwsector zijn bijzonder ongunstig: per saldo verwacht 52% van de Overijsselse bouwondernemers een krimp in het personeelsbestand. Met een negatief saldo van 24% zijn de verwachtingen in de zakelijke diensten ook erg negatief. In deze sector zijn de verwachtingen voor de personeelssterkte iets minder negatief dan een jaar geleden.

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | Export | Personeelssterkte | **Investerings** | Winstgevendheid

Verwachting investeringen

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012

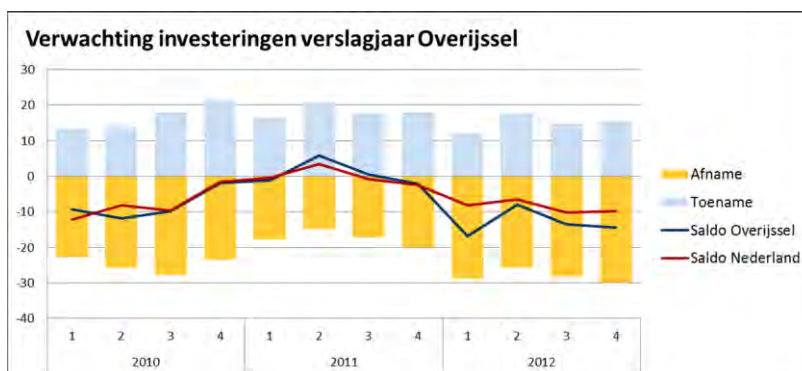
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

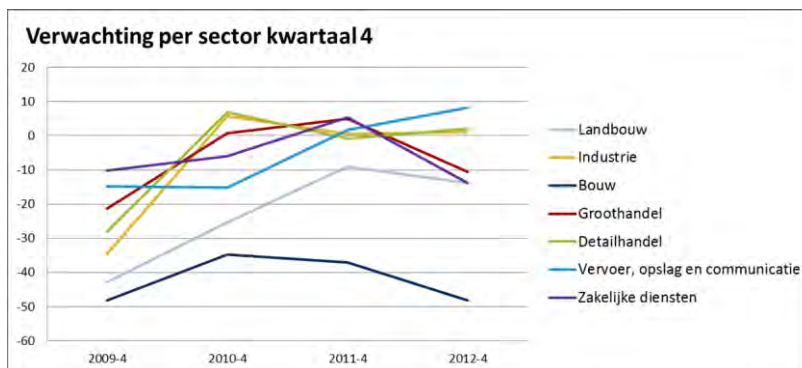
Investerings

Verwachte investeringen blijven achter

Op het gebied van investeringsverwachtingen blijft Overijssel iets achter op Nederland als geheel. Zowel in Overijssel als in Nederland als geheel verwachten veel ondernemers dat de investeringen kleiner worden.

Er is in Overijssel geen verbetering te zien in de investeringsverwachtingen voor het lopende boekjaar. Met een saldo van -14% zijn ondernemers nog steeds erg negatief over hun investeringen. Voor het vierde kwartaal op rij scoort Overijssel op dit punt negatiever dan landelijk.

Ook op dit punt is de bouwsector weer een negatieve uitschieter. Per saldo verwacht 48% van de bouwondernemers dat de investeringen afnemen in het lopende boekjaar. Bouwondernemers zijn hierover iets negatiever dan vorig jaar. Ook ondernemers in de groothandel, de zakelijke diensten en de landbouw zijn negatiever over hun investeringen dan vorig jaar. De investeringsverwachtingen in de sectoren vervoer, detailhandel en industrie zijn iets positiever dan vorig jaar.

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | Export | Personeelssterkte | Investerings | **Winstgevendheid**

Beoordeling winstgevendheid

Derde kwartaal 2010

Derde kwartaal 2011

Derde kwartaal 2012

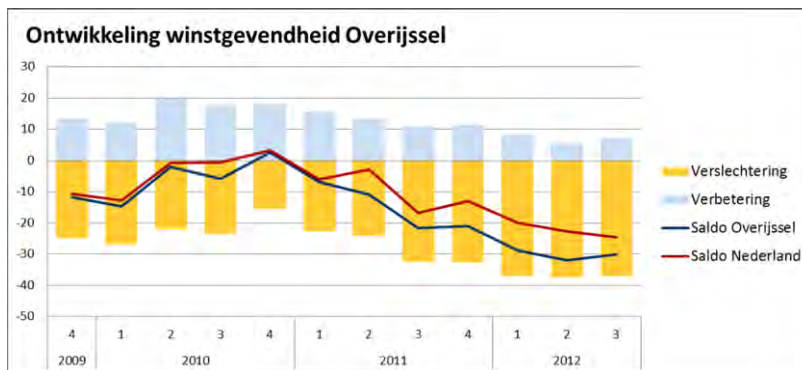
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- 10 tot 0
- 25 tot -10
- lager dan -25

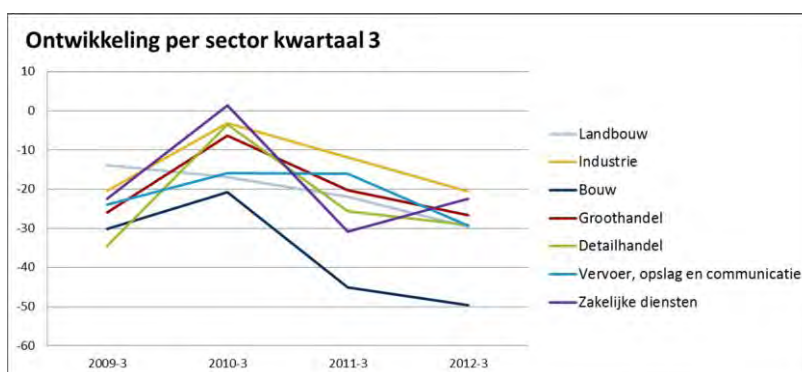
Winstgevendheid

Ontwikkeling negatief in alle sectoren

In het derde kwartaal zagen veel ondernemers in Overijssel, maar ook in de rest van Nederland, hun winstgevendheid afnemen. De bouw laat op dit vlak het meest negatieve beeld zien.

Het aantal ondernemers in Overijssel dat zijn winstgevendheid in het derde kwartaal zag afnemen was veel groter dan het aantal dat zijn winstgevendheid zag toenemen. Per saldo nam bij 30% van de ondernemers de winstgevendheid af. Dit is een lichte verbetering ten opzichte van het tweede kwartaal toen per saldo 32% zijn winstgevendheid zag afnemen. Maar Overijsselse ondernemers zijn nog steeds negatiever over hun winstgevendheid dan landelijk.

De afname van de winstgevendheid is in alle sectoren zichtbaar. Zelfs in de sector waar de winstgevendheid het minst afneemt, de industrie, geeft per saldo 21% van de ondernemers aan dat de winstgevendheid afneemt. In de bouwsector geeft per saldo 50% van de ondernemers aan dat de winstgevendheid afneemt. Daarmee is de bouwsector ook op dit vlak de sector waarin ondernemers het meest negatief gestemd zijn.

Vierde kwartaal 2012

Conjunctuurenquête Nederland

Provincie Gelderland

COEN | Conjunctuurenquête Nederland

een samenwerking tussen CBS, de Kamer van Koophandel, EIB, MKB-Nederland en VNO-NCW

Inhoud rapport

COEN in het kort
Economisch klimaat
Omzet
Export
Personeelssterkte
Investerings
Winstgevendheid

Toelichting

De Conjunctuurenquête Nederland (COEN) ondervraagt elk kwartaal ondernemers over onderwerpen die hen aangaan. Hierbij wordt gevraagd naar ervaringen van het afgelopen kwartaal en verwachtingen voor het lopende kwartaal. Deze rapportage werkt met saldo's. Een saldo ontstaat door het percentage ondernemers dat hun ervaring of verwachting als negatief ziet, af te trekken van het percentage dat zijn ervaring of verwachting als positief ziet. Als bijvoorbeeld 10% van de ondernemers een dalende omzet had, en 20% een stijgende omzet, ontstaat een saldo van +10%. Het saldo geeft in één oogopslag weer of de stemming onder ondernemers positief of negatief is en in welke mate.

Toelichting grafiek verwachtingen

- Wat betreft winstgevendheid worden hier de ervaringen van het derde kwartaal van 2012 getoond, er wordt bij deze indicator namelijk niet naar de verwachtingen gevraagd.
- Door een klein aantal respondenten in sommige sectoren, kan niet iedere sector worden weergegeven in de rapportage.

COEN in het kort

Bedrijfsresultaten sterk onder druk

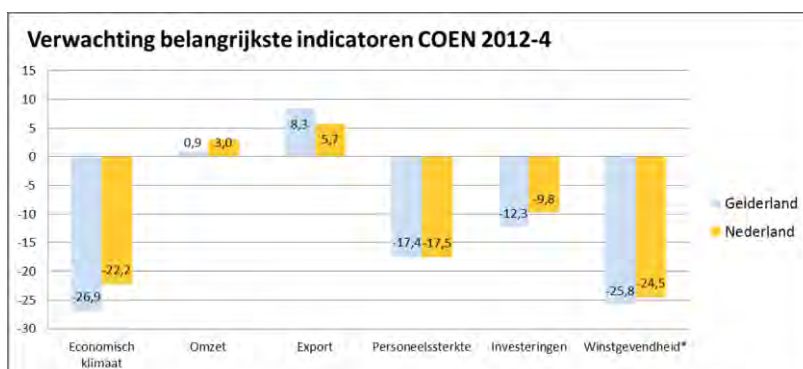
De economische malaise heeft een negatieve invloed op de resultaten van het bedrijfsleven. Dit komt tot uiting in de COEN-resultaten over het derde kwartaal van 2012.

De motor van onze economie, de export is tot stilstand gekomen. Het Gelderse bedrijfsleven heeft niet weten te profiteren van de (afnemende) groei van de wereldhandel. De export is in het derde kwartaal gelijk gebleven. De omzetontwikkeling is negatief, de winstgevendheid is verslechterd en de investeringsbereidheid is laag. Het bedrijfsleven is somber over het huidige economische klimaat. Om het hoofd boven water te houden moeten bedrijven snijden in hun (personeels)kosten. Gevolg hiervan is een dalende werkgelegenheid.

De verwachtingen voor het vierde kwartaal zijn iets beter. Het bedrijfsleven ziet het economisch klimaat iets verbeteren. De ondernemers gaan er vanuit dat de omzet licht zal gaan toenemen. Met name in de detailhandel, de transportsector en de industrie is dit het geval. Bij de detailhandel spelen seizoensinvloeden hierbij een rol. Voor deze sector zijn de laatste maanden van het jaar de meest lucratieve. Positief is ook dat de exporteurs rekening houden met een toename van de export.

De stijging van omzet en export zal naar verwachting niet resulteren in een positieve ontwikkeling van de werkgelegenheid en een verbetering van de winstgevendheid. Ruim een kwart van de bedrijven verwacht een personeelskrimp. De werkloosheid zal dan ook verder toenemen. De investeringsbereidheid is nog altijd historisch laag. De strenge kredietoeisen van banken spelen hierbij ook een belangrijke rol.

Tussen de sectoren zijn verschillen waarneembaar. De bouwnijverheid is ronduit somber gestemd. In deze sector staan alle indicatoren op rood. In de transportsector is de stemming beter. Vooral ten aanzien van de omzetontwikkeling is deze sector optimistisch.

Indicatoren: **Economisch klimaat** | Omzet | Export | Personeelssterkte | Investeringen | Winstgevendheid

Beoordeling economisch klimaat

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

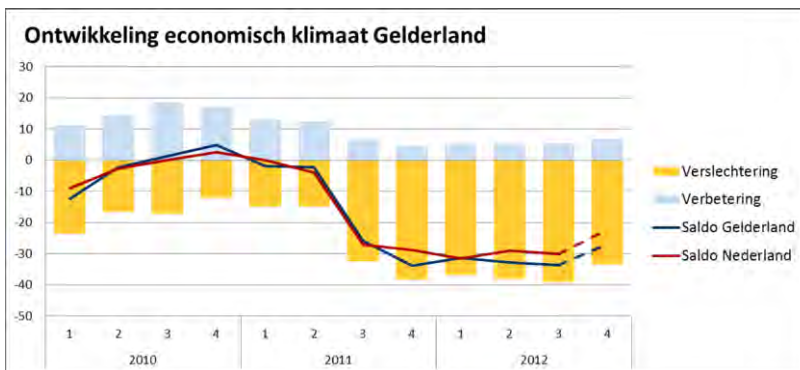

saldoresultaten

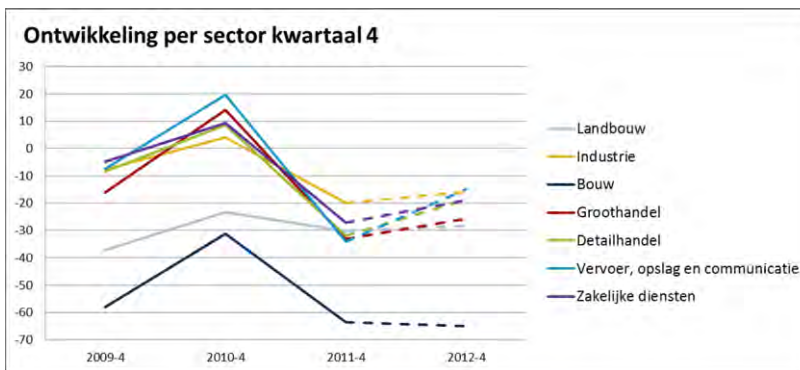
- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

Economisch klimaat
Bedrijfsleven nog altijd somber

De resultaten van het derde kwartaal van 2012 laten zien dat het bedrijfsleven in Gelderland negatief is over het economisch klimaat. Voor het vierde kwartaal wordt een lichte verbetering verwacht.

De Gelderse ondernemers zijn zeer somber over het huidige economische klimaat. Ruim een derde van het bedrijfsleven (39%) heeft het economisch klimaat in het derde kwartaal verder zien verslechteren. Slechts 6% ziet een verbetering. Dit resulteert in een saldo van -34%. Als het bedrijfsleven vooruitkijkt naar het vierde kwartaal dan zijn zij iets minder somber gestemd (saldo -27%). Landelijk komt het saldo uit op -22%.

In vrijwel alle sectoren wordt in het vierde kwartaal een lichte verbetering van het economisch klimaat verwacht. Hierbij moet wel worden aangetekend dat in alle sectoren het saldo nog altijd negatief is. De bouw is de enige sector waar rekening wordt gehouden met een verdere verslechtering van het economisch klimaat. Het saldo in de bouwnijverheid komt uit op -65%.

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | Export | Personeelssterkte | Investerings | Winstgevendheid

Beoordeling omzet

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

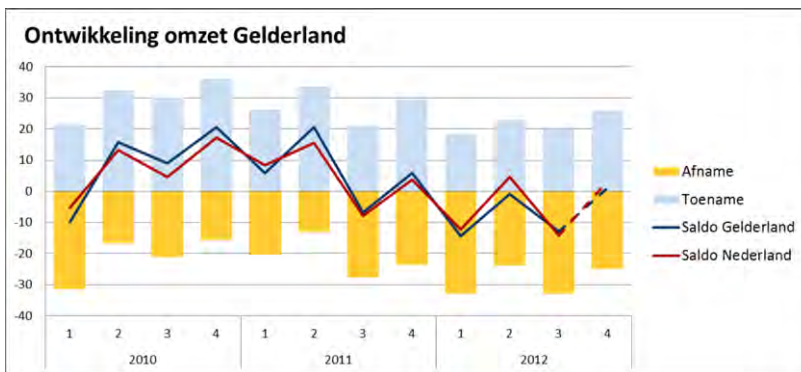
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

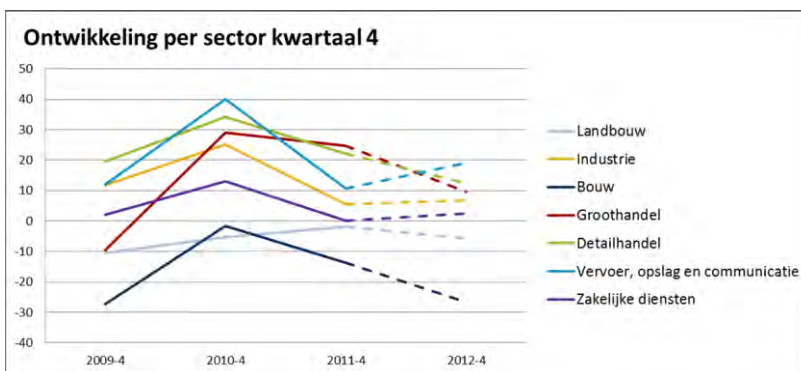
Omzet

Negatieve omzetontwikkeling

In het derde kwartaal zagen meer Gelderse ondernemers hun omzet dalen dan andersom. Voor het vierde kwartaal wordt een omzetherstel verwacht. Dit is in lijn met het landelijke beeld.

De omzetontwikkeling in de afgelopen jaren per kwartaal kent een grillig verloop. In het derde kwartaal van 2012 heeft 33% van het Gelderse bedrijfsleven de omzet zien afnemen. Bij 20% van de bedrijven is sprake van een omzetsijting. Het saldo komt derhalve uit op -13%. Voor het vierde kwartaal zijn ondernemers hoopvol gestemd (saldo 1%). Hiermee blijven de verwachtingen in Gelderland iets achter bij Nederland. Landelijk komt het saldo uit op 3%.

Met uitzondering van de bouwnijverheid (-27%) en landbouw (-6%) zijn alle sectoren per saldo optimistisch over de verwachte omzetontwikkeling in het vierde kwartaal. De transportsector is het meeste positief (19%), gevolgd door de detailhandel (12%). Bij de detailhandel is sprake van seizoensinvloeden. De laatste maanden van het jaar zijn voor deze sector het meest lucratief. Gelet op het lage consumentenvertrouwen, baanonzekerheid en koopkrachtverlies zal de omzetontwikkeling in het eerste kwartaal van 2013 naar verwachting negatief zijn.

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | **Export** | Personeelssterkte | Investerings | Winstgevendheid

Beoordeling export

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

saldoresultaten

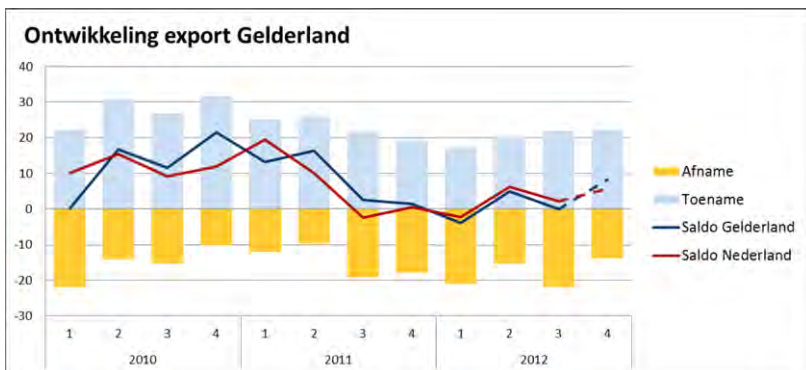
- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

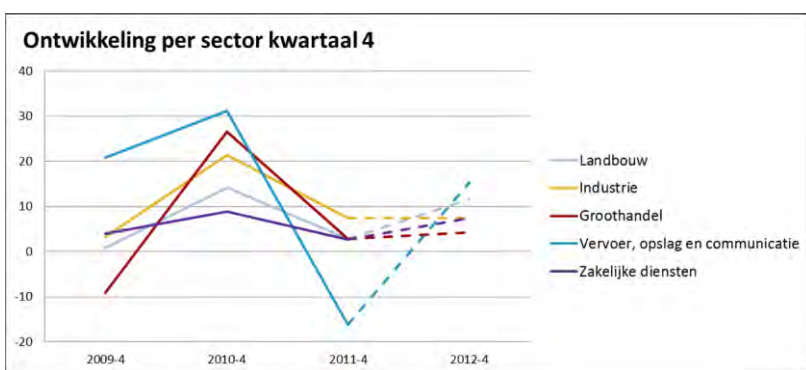
Export

Lichte exportstijging verwacht

In het derde kwartaal waren er in Gelderland evenveel ondernemers die de export zagen toenemen als dalen. Voor het vierde kwartaal wordt een stijging van de export voorzien.

De export is de motor van onze economie. Nederland is het vijfde exportland in de wereld. Het Gelderse bedrijfsleven heeft niet weten te profiteren van de - afnemende - groei van de wereldhandel. Van de Gelderse exporteurs meldt 22% een toename van de buitenlandse handel. Eveneens 22% geeft aan dat de export is gedaald. Per saldo is de export dus gelijk gebleven. Landelijke is de exportontwikkeling positief (2%). Voor het vierde kwartaal worden betere exportresultaten verwacht.

De export staat er beter voor dan een jaar geleden in de transportsector (van per saldo -16% naar 15%), de landbouw (van 3% naar 12%), de groothandel (van 3% naar 4%) en de zakelijke dienstverlening (van 3% naar 8%). In de grootste exporterende sector – de industrie – is de exportontwikkeling gelijk gebleven.

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | Export | **Personeelssterkte** | Investeringen | Winstgevendheid

Beoordeling personeelssterkte

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

saldoresultaten

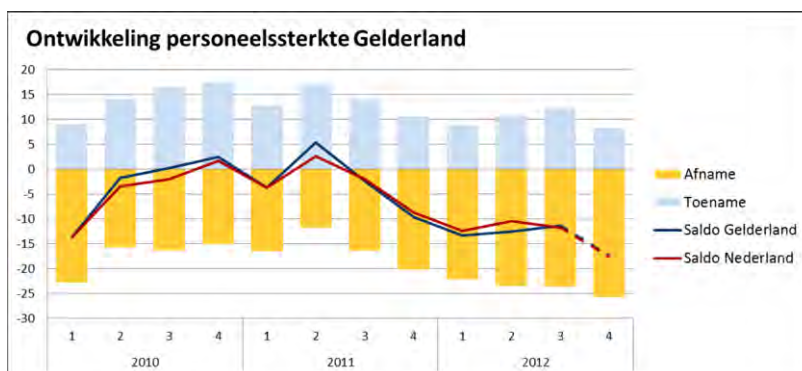
- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- 10 tot 0
- 25 tot -10
- lager dan -25

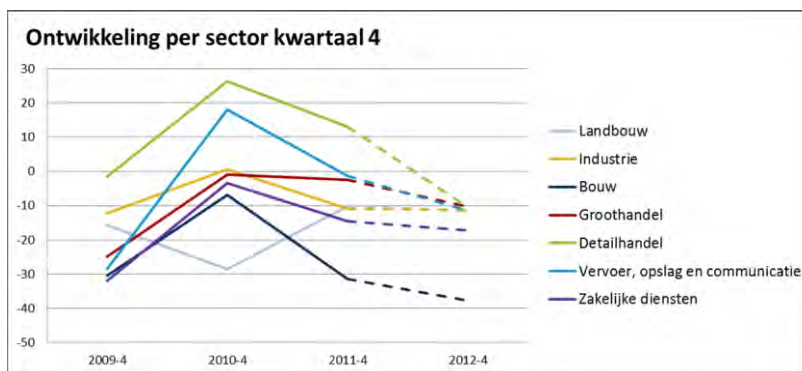
Personeelssterkte

Personeelskrimp zet door

De tegenvallende bedrijfsresultaten hebben een negatieve invloed op de werkgelegenheid. Ook in het derde kwartaal heeft het Gelderse bedrijfsleven haar personeelsbestand zien krimpen. Voor het vierde kwartaal wordt nog geen herstel verwacht.

In het derde kwartaal van 2012 heeft 24% van het bedrijfsleven in Gelderland het aantal personeelsleden zien dalen. 12% meldt een stijging. Het saldo komt uit op -12%. Dit is in lijn met het landelijke beeld en sluit aan bij de werkloosheid in Nederland die in oktober is gestegen naar 6,8% (Bron: CBS). Voor het vierde kwartaal wordt een verdere afname van de werkgelegenheid voorzien.

In alle sectoren in Gelderland zijn de verwachtingen negatief. De bouwnijverheid spant de kroon. Deze sector is door de economische malaise zwaar getroffen, dit komt ook tot uiting in de werkgelegenheidscijfers. Het saldo komt voor deze sector uit op -37%. De zakelijke dienstverlening volgt met een saldo van -17%.

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | Export | Personeelssterkte | **Investerings** | Winstgevendheid

Verwachting investeringen

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012

saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

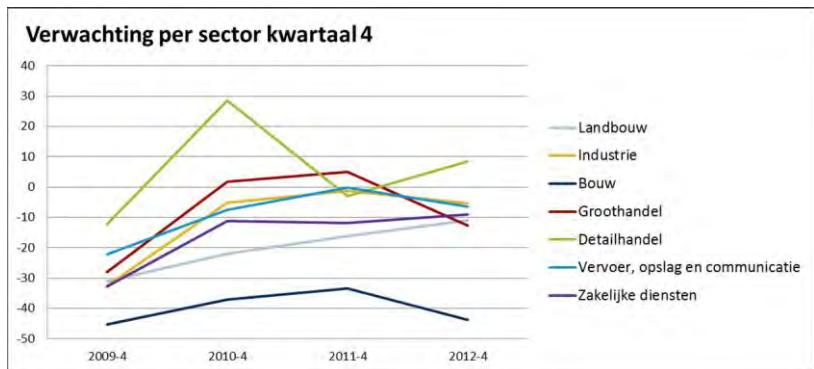
Investerings

Lage investeringsbereidheid

De investeringsbereidheid van het Gelderse bedrijfsleven is in het derde kwartaal van 2012 verder afgenomen. De ondernemers verwachten niet dat in het vierde kwartaal de investeringen weer zullen toenemen. De strenge kredieteeisen van banken spelen hierbij ook een belangrijke rol.

De investeringsbereidheid is een graadmeter voor het vertrouwen wat bedrijven hebben in de toekomst. Is de bereidheid om te investeren hoog dan in is het vertrouwen hoog (en andersom). Het is dan ook zorgelijk dat de investeringsbereidheid opnieuw is gedaald. Het saldo in het derde kwartaal komt uit op -12%. Hiermee is het Gelderse bedrijfsleven iets negatiever dan de collega's elders in het land.

In de detailhandel is de investeringsbereidheid per saldo positief. In alle andere sectoren is het saldo negatief. De investeringsbereidheid is het laagst in de bouwnijverheid (saldo -44%-), de landbouw en de groothandel.

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | Export | Personeelssterkte | Investerings | **Winstgevendheid**

Beoordeling winstgevendheid

Derde kwartaal 2010

Derde kwartaal 2011

Derde kwartaal 2012

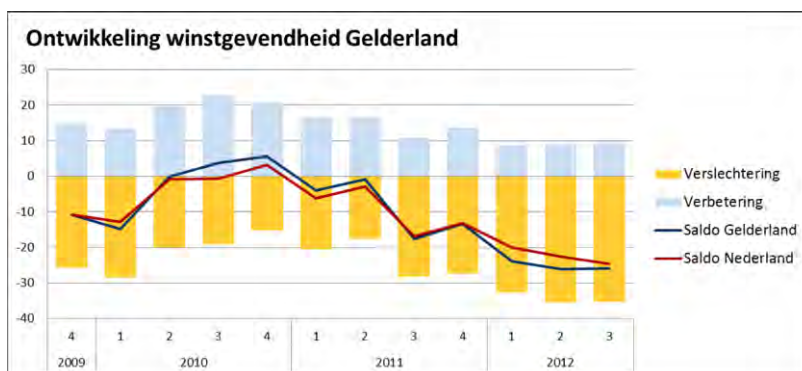
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

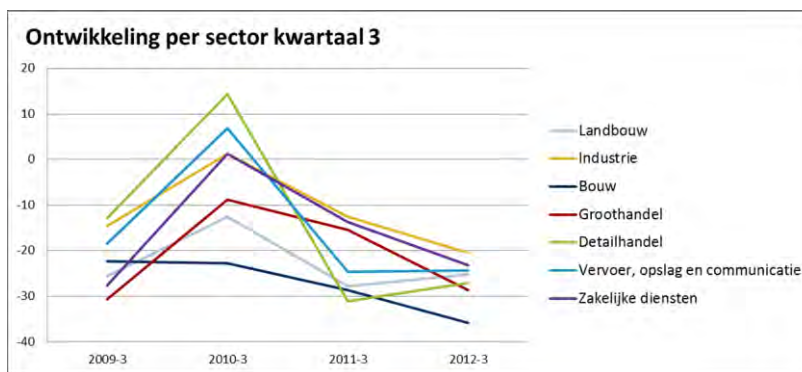
Winstgevendheid

Dalende winstgevendheid

De winstgevendheid van het Gelderse bedrijfsleven is verder verslechterd in het derde kwartaal van 2012. Met name in de bouwnijverheid en de groothandel is het aantal ondernemingen met dalende winsten sterk toegenomen.

De winstgevendheid van bedrijven is sinds het derde kwartaal van 2011 verslechterd. Het aantal bedrijven met gelijkblijvende winstgevendheid stond vorig kwartaal al op het laagste peil, maar komt nu nog lager uit. Het aantal ondernemingen met een afnemende winst is opnieuw toegenomen. De resultaten in Gelderland zijn in lijn met het landelijke beeld.

In alle sectoren is de winstgevendheid verslechterd. Meest opvallend – in negatieve zin – zijn de bouwnijverheid (saldo -36%) en de groothandel (-29%). Ook in de detailhandel (saldo -27%) is de winstgevendheid opnieuw afgenomen. Deze sector heeft nog altijd veel last van het lage consumentenvertrouwen. Uit onderzoek van het CBS (november 2012) blijkt dat consumenten pessimistisch zijn over het economische klimaat in de komende 12 maanden. Huishoudens sparen en de koopbereidheid is laag. Een winstverbetering in de eerste helft van 2013 valt dan ook niet te verwachten.

Vierde kwartaal 2012

Conjunctuurenquête Nederland

Provincie Utrecht

COEN | Conjunctuurenquête Nederland

een samenwerking tussen CBS, de Kamer van Koophandel, EIB, MKB-Nederland en VNO-NCW

Inhoud rapport

COEN in het kort
Economisch klimaat
Omzet
Export
Personeelssterkte
Investerings
Winstgevendheid

Toelichting

De Conjunctuurenquête Nederland (COEN) ondervraagt elk kwartaal ondernemers over onderwerpen die hen aangaan. Hierbij wordt gevraagd naar ervaringen van het afgelopen kwartaal en verwachtingen voor het lopende kwartaal. Deze rapportage werkt met saldo's. Een saldo ontstaat door het percentage ondernemers dat hun ervaring of verwachting als negatief ziet, af te trekken van het percentage dat zijn ervaring of verwachting als positief ziet. Als bijvoorbeeld 10% van de ondernemers een dalende omzet had, en 20% een stijgende omzet, ontstaat een saldo van +10%. Het saldo geeft in één oogopslag weer of de stemming onder ondernemers positief of negatief is en in welke mate.

Toelichting grafiek verwachtingen

- Wat betreft winstgevendheid worden hier de ervaringen van het derde kwartaal van 2012 getoond, er wordt bij deze indicator namelijk niet naar de verwachtingen gevraagd.
- Door een klein aantal respondenten in sommige sectoren, kan niet iedere sector worden weergegeven in de rapportage.

COEN in het kort

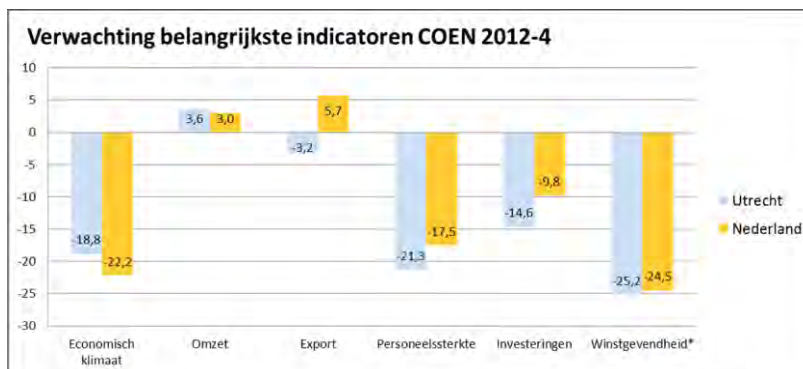
Provincie Utrecht op veel vlakken somber

Hoewel de verwachting van ondernemers in de provincie Utrecht van het economisch klimaat een opleving laat zien in het vierde kwartaal, vertellen de overige resultaten van de COEN een ander verhaal. Zo zet de negatieve omzettrend door, blijft Utrecht op exportgebied achter op Nederland en zien meer ondernemers de personeelssterkte dalen.

Het economisch klimaat van het derde kwartaal werd door de Utrechtse ondernemers vaker negatief beoordeeld dan andersom (per saldo -29%). De verwachtingen zijn voor het vierde kwartaal echter iets positiever met een saldo van -19%. De omzet laat een negatiever beeld zien: zowel de resultaten van het derde kwartaal als de verwachtingen van het vierde kwartaal bevestigen een negatieve trend. Ook exporterende ondernemers in Utrecht zit het niet mee: per saldo zag -5% de omzet uit export dalen en per saldo verwacht -3% een daling in het komende kwartaal. Hiermee is Utrecht de enige provincie met een negatieve exportverwachting. Dit is slecht nieuws gezien het belang van de export als vliegwiel voor de economie.

Op het gebied van de personeelssterkte in Utrecht zijn de resultaten van het derde kwartaal en de verwachtingen van het vierde kwartaal behoorlijk negatief (beide per saldo -21%). Dit sluit aan bij de ontwikkeling van de werkloosheid in Nederland die in oktober is gestegen naar 6,8%. Zowel op het gebied van personeelssterkte als bij alle andere indicatoren is de Utrechtse bouw negatiever gestemd dan de overige sectoren. De bouw is bovendien wat betreft alle indicatoren behalve het economisch klimaat in Utrecht negatiever gestemd dan de sector in Nederland, wat deels verklaart waarom de provincie als geheel veelal achterblijft op het landelijke beeld.

Ook wat betreft de investeringen blijft de situatie somber: 30% van de Utrechtse ondernemers is huiverig op dit vlak en verwacht een afname (per saldo -15%). Qua winstgevendheid is de situatie in Utrecht gelijk aan het landelijke beeld met een saldo van -25%.

Indicatoren: **Economisch klimaat** | Omzet | Export | Personeelssterkte | Investeringen | Winstgevendheid

Beoordeling economisch klimaat

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

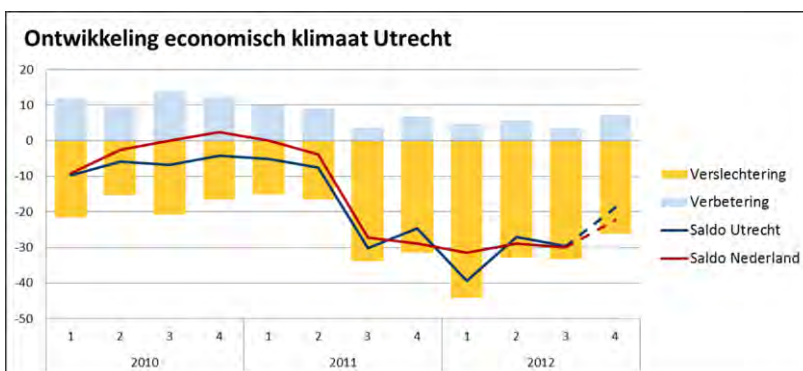
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

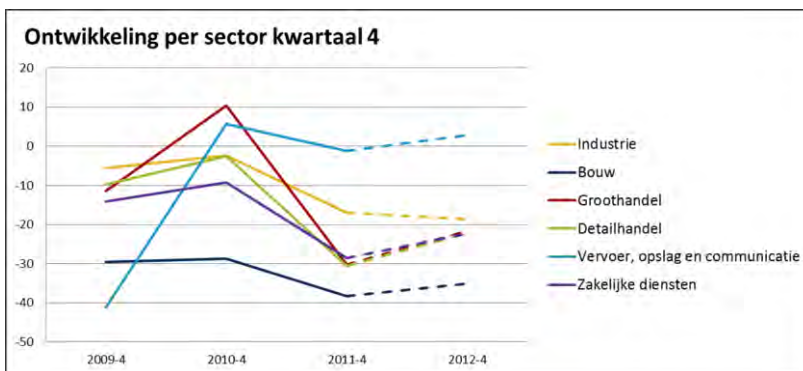
Economisch klimaat

Utrecht kijkt iets minder somber vooruit

Ondernemers in de provincie Utrecht kijken somber terug op het economisch klimaat van het derde kwartaal. Als zij vooruit kijken naar het vierde kwartaal zijn zij minder vaak negatief gestemd. Utrecht is hiermee iets minder negatief dan Nederland als geheel.

Ondernemers in de provincie Utrecht blijven met een saldo van -29% somber over het economisch klimaat van het derde kwartaal. Dit komt doordat 33% van de ondernemers het economisch klimaat heeft zien verslechteren, terwijl slechts 4% het heeft zien verbeteren. Als de ondernemers vooruitkijken naar het vierde kwartaal zijn zij minder somber met een saldo van -19%. Hiermee is Utrecht bovendien minder somber dan Nederland als geheel (per saldo -22%).

De stemming loopt tussen de verschillende sectoren in de provincie Utrecht flink uiteen. Zo blijft de bouw somber, ook in haar verwachtingen (per saldo -35%). Opvallend is dat de Utrechtse bouw hiermee optimistischer is dan de sector in Nederland als geheel (per saldo -59%). Dit verklaart deels waarom de verwachtingen in de totale provincie ook positiever zijn dan die in Nederland als geheel. Het meest positief gestemd is de vervoerssector (per saldo +3%).

Indicatoren: Economisch klimaat | **Omzet** | Export | Personeelssterkte | Investeringen | Winstgevendheid

Beoordeling omzet

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

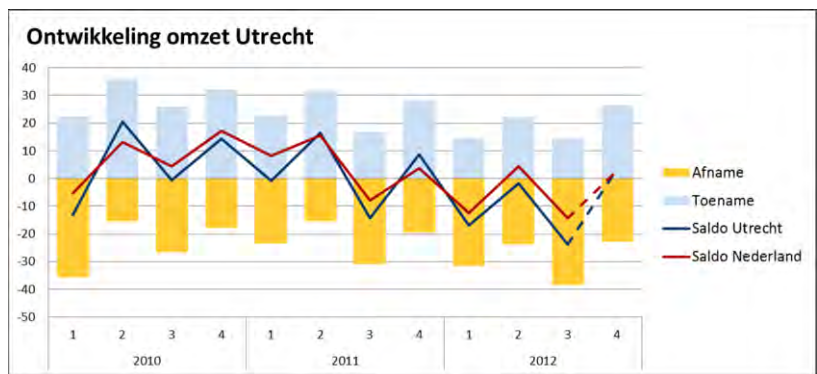
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- 10 tot 0
- 25 tot -10
- lager dan -25

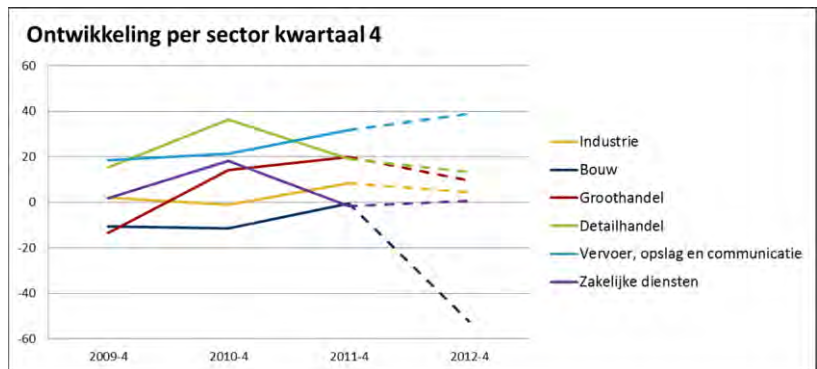
Omzet

Negatieve omzettrend zet door

Meer ondernemers zagen in het derde kwartaal hun omzet krimpen dan andersom. Dit laat zien dat de negatieve trend die in 2011 is ingezet nog niet is omgekeerd. De verwachtingen voor het vierde kwartaal zijn iets minder negatief.

Met een saldo van -24% in het derde kwartaal wordt duidelijk dat ondernemers in Utrecht veel vaker een omzetzdaling dan een stijging hebben gezien. Dit is deels te verklaren door het seizoenspatroon. Alsnog is echter een duidelijke neerwaartse trend te zien, die in 2011 is ingezet. De verwachtingen van het vierde kwartaal zijn iets minder negatief met een saldo van +4%. Dit saldo ligt echter onder het gerealiseerde saldo van het vierde kwartaal een jaar eerder (per saldo +9%).

Alle sectoren behalve de bouw komen in hun verwachtingen van het vierde kwartaal uit op een positief saldo. De bouw is echter ongekend somber, en laat dit zien met een saldo van -52%. Hiermee is de Utrechtse bouw nog negatiever gestemd dan de bouw in Nederland als geheel (per saldo -30%). Een verklaring voor deze somberheid is de voortdurende malaise op de vastgoedmarkt, waar nog geen einde aan lijkt te komen.

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | **Export** | Personeelssterkte | Investerings | Winstgevendheid

Beoordeling export

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

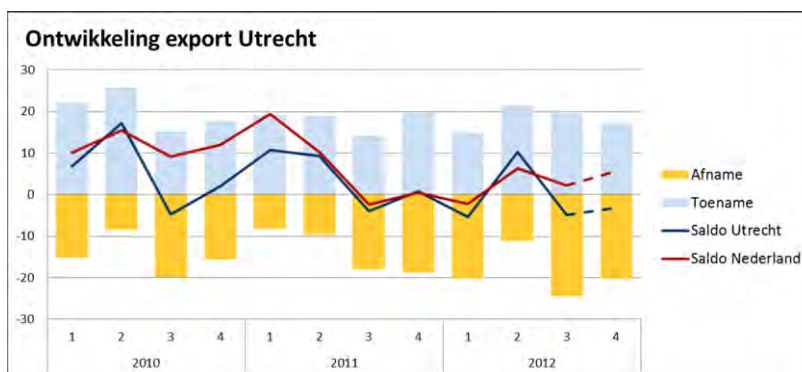
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

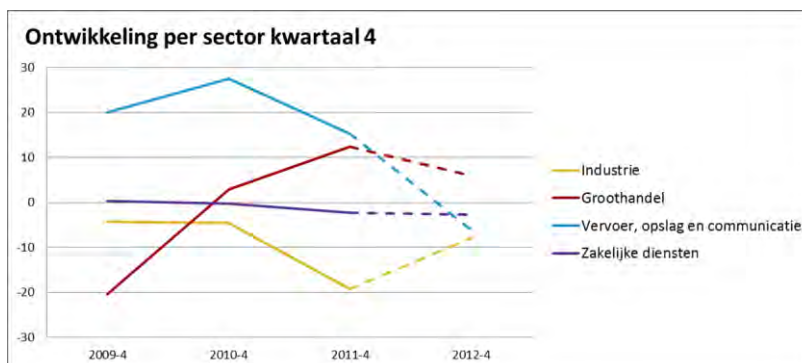
Export

Meer ondernemers zien export dalen

In het derde kwartaal waren er in Utrecht meer ondernemers die de omzet uit export zagen dalen dan het kwartaal ervoor. Ook de verwachtingen zijn somber: Utrecht is de enige provincie waar er meer ondernemers met een negatieve verwachting dan ondernemers met een positieve verwachting zijn.

Exporterende ondernemers in de provincie Utrecht zagen het derde kwartaal vaker hun omzet uit export dalen dan andersom, waardoor een saldo van -5% ontstaat. Hiermee blijft Utrecht achter op Nederland als geheel (per saldo +2%). Ook de verwachtingen van het vierde kwartaal zijn overwegend somber in Utrecht met een saldo van -3%. Hiermee is Utrecht de enige provincie met een negatieve verwachting van de export. Gezien het belang van de export als vliegwiel voor de economie, zijn dit zorgelijke verwachtingen.

De negatieve verwachtingen voor het vierde kwartaal in Utrecht komen voort uit de vervoer, industrie en zakelijke diensten sector. Alleen in de groothandel zijn er meer ondernemers die een toename verwachten dan andersom. Alle exporterende sectoren laten een negatiever beeld zien dan in Nederland als geheel.

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | Export | **Personeelssterkte** | Investeringen | Winstgevendheid

Beoordeling personeelssterkte

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

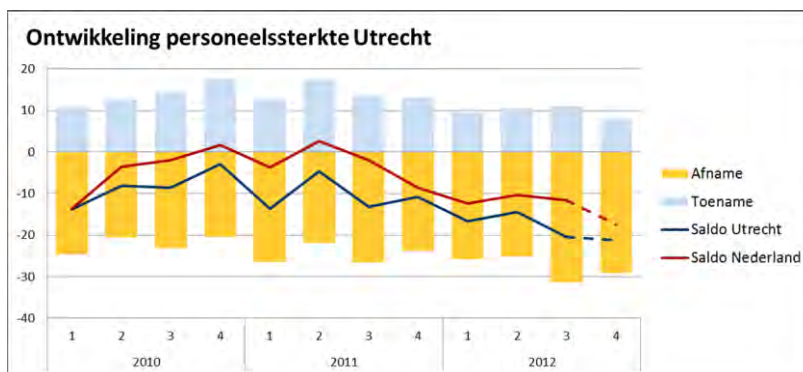
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

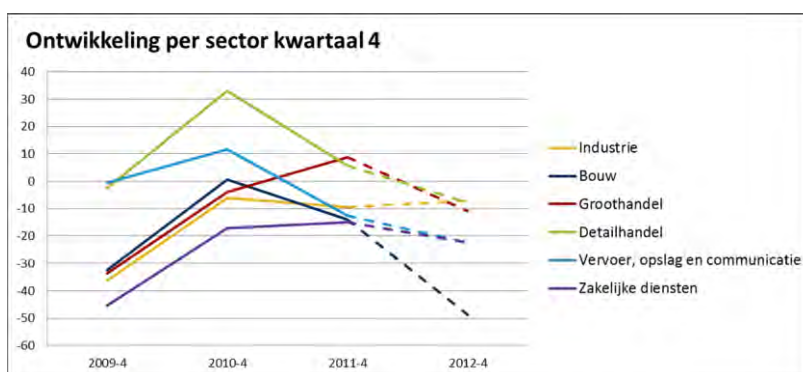
Personeelssterkte

Personeelssterkte blijft bij veel ondernemers dalen

De personeelssterkte blijft bij veel ondernemers in de provincie Utrecht dalen. Ook de verwachtingen zijn somber op dit vlak, vooral in de bouwsector. Utrecht blijft hiermee achter op Nederland als geheel.

Terugkijkend op het derde kwartaal zijn er meer ondernemers in de provincie Utrecht die hun personeelssterkte hebben zien dalen dan andersom (per saldo -21%). De verwachtingen voor het vierde kwartaal laten een vergelijkbaar beeld zien. Deze resultaten bevestigen de negatieve trend die in 2011 is ingezet. Utrecht laat hiermee een negatiever beeld zien dan Nederland als geheel. Deze resultaten sluiten aan bij de werkloosheid in Nederland die in oktober is gestegen naar 6,8% (CBS).

In alle sectoren in Utrecht is het saldo van de verwachtingen van het vierde kwartaal negatief. Toch zijn er grote verschillen. Zo is de bouw het meest negatief met een saldo van -49%, terwijl de industrie het minst negatief is met een saldo van -7%. De bouw is met deze verwachting ook negatiever gestemd dan de sector in Nederland als geheel (per saldo -43%). Ook de vervoerssector is met een saldo van -23% een stuk negatiever dan de sector in Nederland als geheel (per saldo -12%). Dit verklaart waarom Utrecht als totaal negatiever gestemd is over de personeelssterkte.

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | Export | Personeelssterkte | **Investerings** | Winstgevendheid

Verwachting investeringen

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012

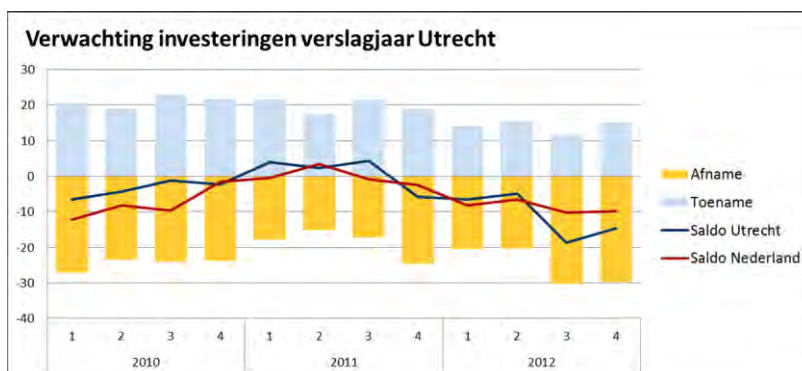
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

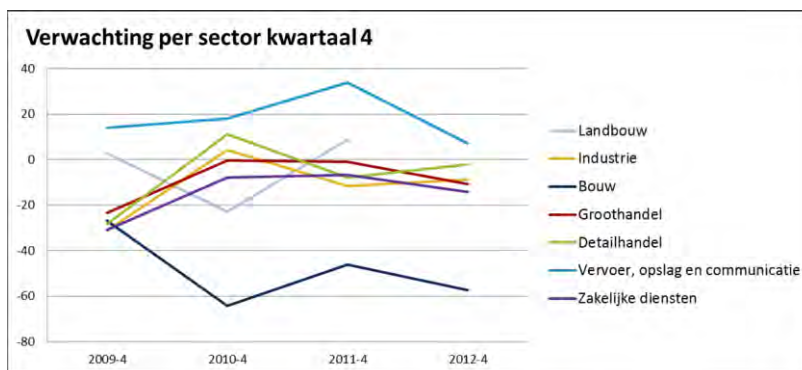
Investerings

Verwachting investeringen blijft achter op Nederland

Hoewel het beeld van de verwachte investeringen in Utrecht iets minder negatief is dan in het derde kwartaal, blijft de provincie alsnog achter op Nederland als geheel. Dit geldt voor alle sectoren behalve de vervoerssector.

De verwachte investeringen van het lopende boekjaar laten voor het vierde kwartaal een lichte opleving zien. Alsnog hebben de ondernemers met de verwachting van een daling de overhand op de ondernemers met de verwachting van een stijging, met een saldo van -15%. Dit is voor het tweede kwartaal op een rij een negatiever beeld dan in Nederland als geheel (per saldo -10%) te zien is. Deze huiverigheid voor investeringen is slecht nieuws voor de kwakkelende economie.

Ook wat betreft de investeringen laat de bouw een zeer negatief beeld zien met een saldo van -57%, wat een inzinking is ten opzichte van de verwachte investeringen in hetzelfde kwartaal een jaar eerder. Alle sectoren, behalve de vervoerssector, laten een negatiever beeld zien dan in Nederland als geheel. De vervoerssector is ook de enige sector met een positief saldo in Utrecht (+7%).

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | Export | Personeelssterkte | Investerings | **Winstgevendheid**

Beoordeling winstgevendheid

Derde kwartaal 2010

Derde kwartaal 2011

Derde kwartaal 2012

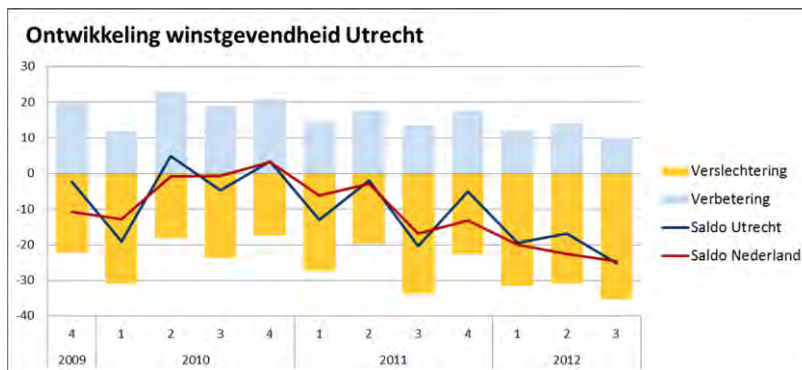
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

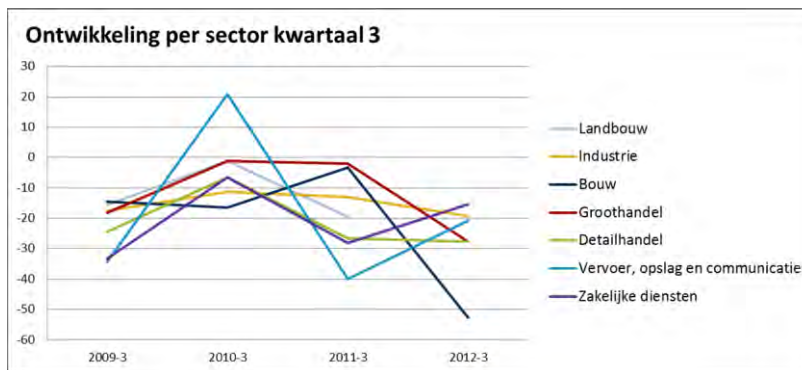
Winstgevendheid

Meer ondernemers zien winstgevendheid dalen

In het derde kwartaal zagen zowel in de provincie Utrecht als in Nederland als geheel veel ondernemers hun winstgevendheid dalen. De bouw laat op dit vlak het meest negatieve beeld zien.

Er waren in het derde kwartaal van dit jaar in de provincie Utrecht meer ondernemers die hun winstgevendheid zagen dalen dan andersom (per saldo -25%). Dit is een verslechtering ten opzichte van de winstgevendheid in het tweede kwartaal, die per saldo 17% was. Hiermee laat Utrecht hetzelfde beeld zien als Nederland als geheel. Dit laat onder andere zien dat voor veel ondernemers de marges onder druk staan.

In alle sectoren hadden het afgelopen kwartaal de ondernemers met een dalende winstgevendheid de overhand op hen die de winstgevendheid zagen stijgen. Vooral in de bouw was dit het geval met een saldo van -53%. Dit is een zeer forse inzinking ten opzichte van hetzelfde kwartaal een jaar eerder. Opvallend is dat de zakelijke dienstverlening, een sector die het op veel vlakken moeilijk heeft, op dit gebied het minst negatieve resultaat laat zien met een saldo van -15%. De zakelijke dienstverlening is hiermee op dit vlak ook minder negatief dan de sector in Nederland als geheel (per saldo -21%).

Vierde kwartaal 2012

Conjunctuurenquête Nederland

Provincie Noord-Holland

COEN | Conjunctuurenquête Nederland

een samenwerking tussen CBS, de Kamer van Koophandel, EIB, MKB-Nederland en VNO-NCW

Inhoud rapport

COEN in het kort
Economisch klimaat
Omzet
Export
Personeelssterkte
Investerings
Winstgevendheid

Toelichting

De Conjunctuurenquête Nederland (COEN) ondervraagt elk kwartaal ondernemers over onderwerpen die hen aangaan. Hierbij wordt gevraagd naar ervaringen van het afgelopen kwartaal en verwachtingen voor het lopende kwartaal. Deze rapportage werkt met saldo's. Een saldo ontstaat door het percentage ondernemers dat hun ervaring of verwachting als negatief ziet, af te trekken van het percentage dat zijn ervaring of verwachting als positief ziet. Als bijvoorbeeld 10% van de ondernemers een dalende omzet had, en 20% een stijgende omzet, ontstaat een saldo van +10%. Het saldo geeft in één oogopslag weer of de stemming onder ondernemers positief of negatief is en in welke mate.

Toelichting grafiek verwachtingen

- Wat betreft winstgevendheid worden hier de ervaringen van het derde kwartaal van 2012 getoond, er wordt bij deze indicator namelijk niet naar de verwachtingen gevraagd.
- Door een klein aantal respondenten in sommige sectoren, kan niet iedere sector worden weergegeven in de rapportage.

COEN in het kort

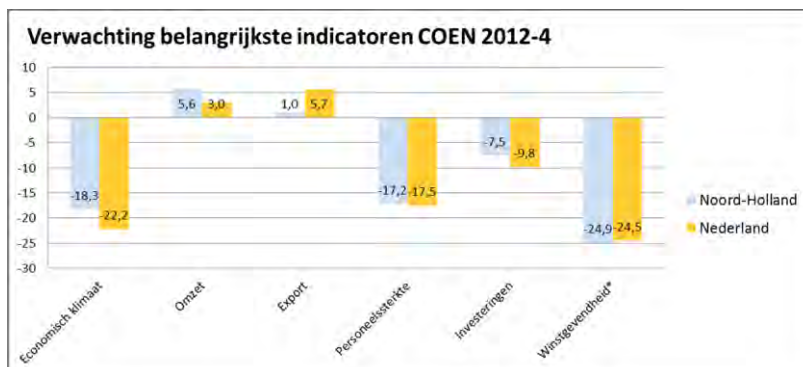
Groot verlangen naar economisch herstel

Ondernemers zijn van nature optimisten, zelfs wanneer alle indicatoren van de economie op rood staan. Het oordeel over het economisch klimaat, een samenvatting van alle indicatoren, wordt volgens de ondernemers langzaam minder negatief. De somberheid neemt wat af.

De aanleiding hiervoor ligt vooral in een niet verder inzakken van de omzet en de winstgevendheid. Per saldo is er nog steeds sprake van afname, maar het dieptepunt lijkt te zijn bereikt. De export levert per saldo nog steeds een positieve bijdrage aan de economie (1,0%), hoewel minder dan in het voorgaande kwartaal (8,0%). In de sector industrie heeft de export zich hersteld en er is per saldo weer sprake van groei (10,7%). De industrie is een van de belangrijkste exporterende sectoren. Het investeringsniveau van de bedrijven ligt op een laag niveau, maar ook deze indicator neemt per saldo in het lopende jaar niet verder af. Tussen de regio's en de sectoren bestaan wel grote verschillen. Noord-Holland (-7,5%) steekt per saldo positief af tegenover Nederland (-9,3%). Binnen Noord-Holland onderscheiden de regio's West-Friesland, Amsterdam, Amstel- en Meerlanden en Zaanstreek zich in positieve zin.

Op het punt van de werkgelegenheid vallen momentgeel harde klappen. Per saldo is de situatie in Noord-Holland niet ernstiger dan landelijk. De werkgelegenheid neemt af bij 17,2% van de bedrijven. Binnen de provincie worden de bedrijven in de regio's Kop van Noord-Holland en IJmond zwaarder getroffen. De regio's West-Friesland, Zaanstreek en Waterland worden minder hard geraakt.

Van de sectoren is de bouw er ten gevolge van de economische crisis er het slechtst aan toe. Op alle indicatoren wordt akelig gescoord en de ondernemers zien, in tegenstelling tot de ondernemers in de andere sectoren, het economisch klimaat alleen maar verder verslechteren. De bouw bevindt zich in een diep dal en er is volgens de ondernemers nog geen zicht op verbetering.

Indicatoren: **Economisch klimaat** | Omzet | Export | Personeelssterkte | Investeringen | Winstgevendheid

Beoordeling economisch klimaat

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

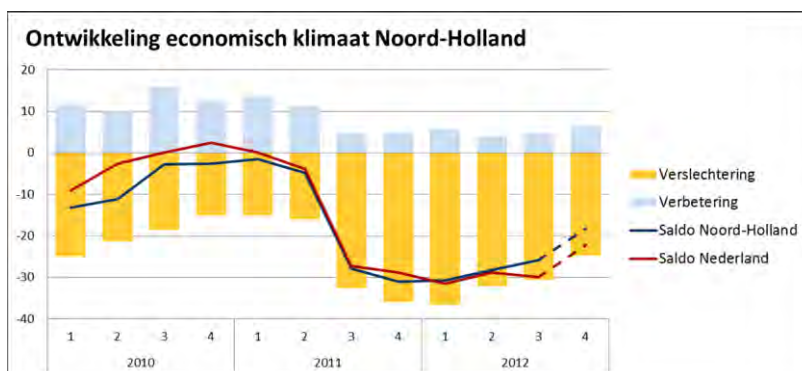

saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

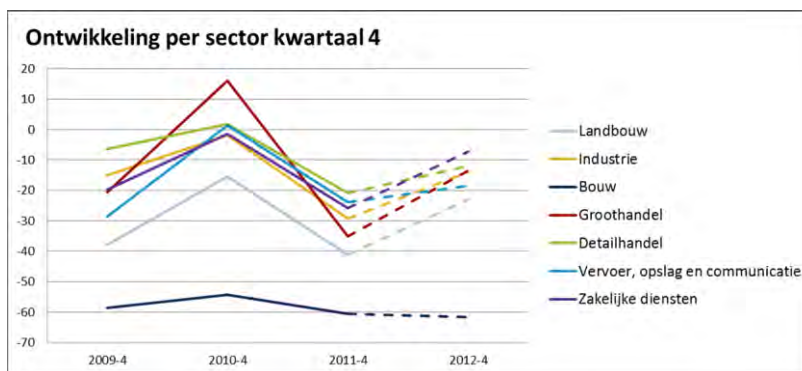
**Economisch klimaat
lets minder somberheid**

Het economisch klimaat wordt door de ondernemers in Noord-Holland minder negatief gewaardeerd dan een jaar geleden. Op dat moment bevond het oordeel zich op een dieptepunt (-31,0%) en daar tekent het huidige oordeel (-18,3%) zich positief bij af.

De kwartaalcijfers laten zien dat de weg naar verbetering langzaam verloopt. Het aandeel ondernemers dat verbetering ziet is nog klein (6,4%).

Opmerkelijk is dat in het noorden van de provincie een groter deel van de ondernemers verslechtering ervaart (33,8%) dan in het zuiden (21,8%). Het aandeel ondernemers dat verbetering ervaart ligt in dezelfde orde van grootte.

De positieve tendens van het economisch klimaat gaat voor alle sectoren op, behalve de bouw. Per saldo -61,7% van de bedrijven in deze sector ziet een verslechtering van het economisch klimaat. Dit staat in schril contrast met de andere sectoren waar de score per saldo ligt tussen -23% in de sector landbouw en -7,4% in de sector zakelijke diensten.

Indicatoren: Economisch klimaat | **Omzet** | Export | Personeelssterkte | Investerings | Winstgevendheid

Beoordeling omzet

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

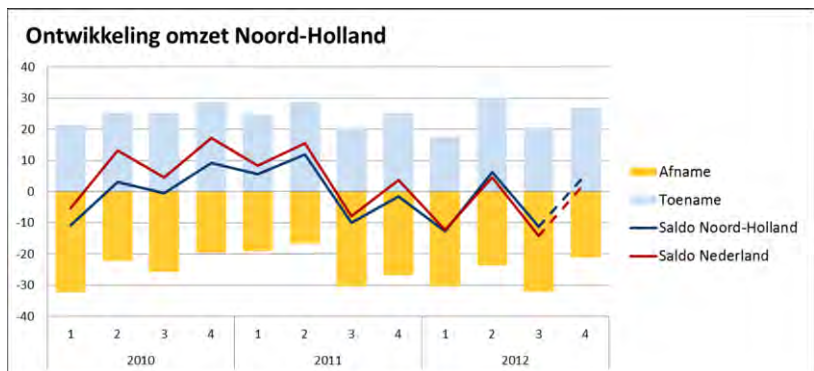
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- 10 tot 0
- 25 tot -10
- lager dan -25

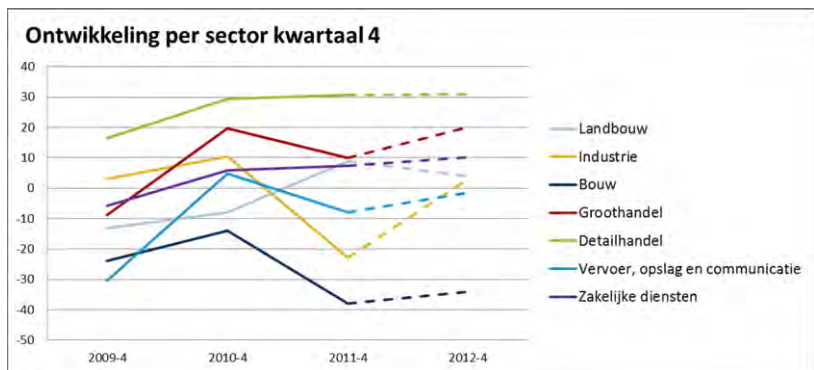
Omzet

Weinig verandering na correctie seizoenen

Het grillige omzetverloop voldoet aan de verwachting van het kwartaal ervoor. Na en negatief derde kwartaal (-11,4%) verwachten de ondernemers in Noord-Holland een positief vierde kwartaal (5,6%). De positieve verwachting van de bedrijven in de sector detailhandel voor het vierde kwartaal (30,9%) draagt hier in hoge mate toe bij.

Het omzetbeeld gaat per kwartaal op en neer. Het tweede en het vierde kwartaal scoren steeds beter dan het eerste en het derde kwartaal. Na correctie voor deze kwartaalschommelingen is gedurende het afgelopen jaar sprake van een vrij stabiele score van -5,0%.

Het afgelopen jaar is de omzetpositie van de afzonderlijke sectoren vrijwel ongewijzigd gebleven. De industrie vormde de enige positieve uitzondering met een stijging van -27,1% tot -10,7%. Dat de detailhandel hoog scoort in het vierde kwartaal (30,9%) ligt aan de sterke seizoenschommelingen in deze sector. Het derde kwartaal bedroeg de score in de detailhandel -18,2%. De sector bouw blijft de sector met de laagste score op de omzetontwikkeling (-34,0%). Dit geldt zowel voor het noordelijk als het zuidelijk deel van de provincie.

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | **Export** | Personeelssterkte | Investerings | Winstgevendheid

Beoordeling export

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

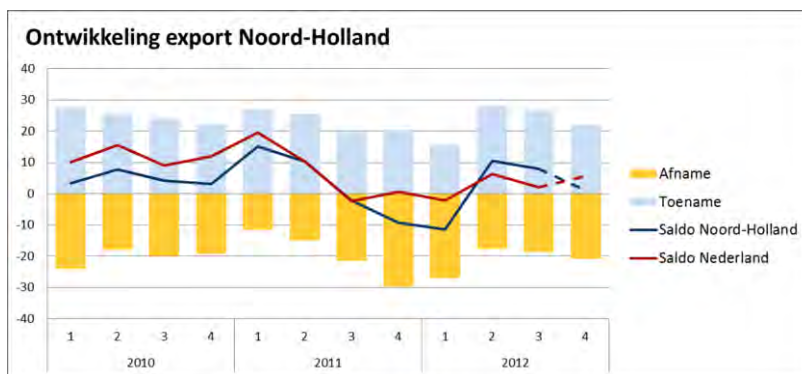
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- 10 tot 0
- 25 tot -10
- lager dan -25

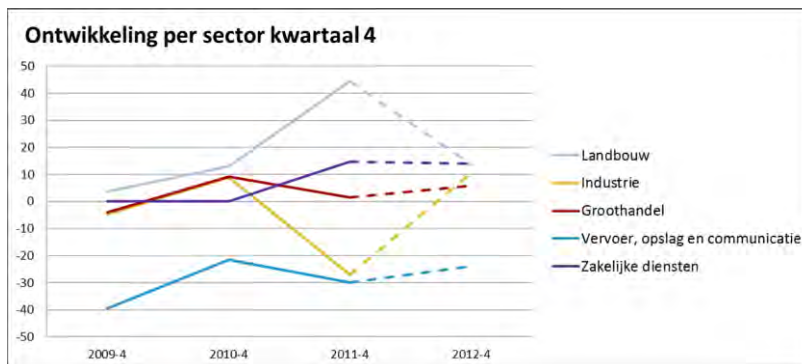
Export

Bijdrage aan herstel neem af

De export is de enige indicator van de economie met zwarte cijfers. De groei in het derde kwartaal van 8,0% is het afgelopen kwartaal wel ingezakt tot 1,0%. Noord-Holland presteert hiermee onder het landelijke niveau (5,7%). Binnen de provincie dragen de bedrijven in het noorden (11,4%) meer bij aan het provinciale resultaat in het vierde kwartaal dan de bedrijven in het zuiden (-1,7%).

De buitenlandse handel kenmerkt zich door een tamelijk grillig verloop. De trend over het afgelopen jaar laat landelijk nog steeds een geringe toename zien. Ten opzichte van een jaar geleden in de sector industrie in Noord-Holland na een dip weer terug op het niveau van 2010. De landbouw is na een opleving in 2011 ook weer terug op het lagere niveau van 2010. De sector vervoer, opslag en communicatie is de enige exporterende sector die in het vierde kwartaal te maken heeft met een afname van de export (-24%). Hier staan echter ook kwartalen tegenover met een positief export resultaat. In kwartaal 2 met 28,4% en in kwartaal 3 met 27,6%.

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | Export | **Personeelssterkte** | Investeringen | Winstgevendheid

Beoordeling personeelssterkte

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

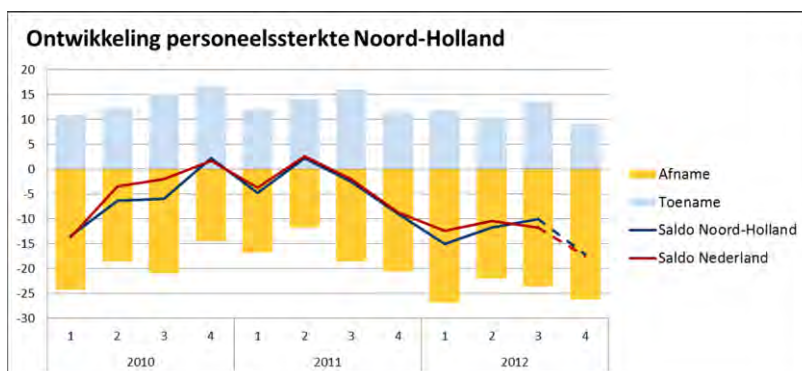
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- 10 tot 0
- 25 tot -10
- lager dan -25

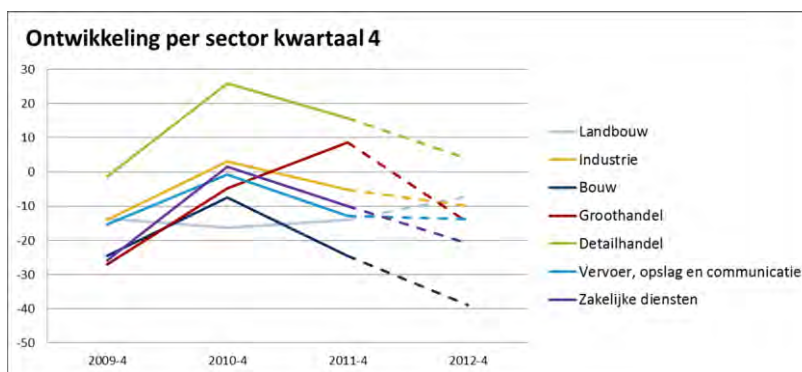
Personeelssterkte

Minder banen

De afname van de werkgelegenheid die halverwege het jaar 2011 inzette neemt nog steeds toe. In het vierde kwartaal verwacht per saldo 17,2% van de bedrijven dat het personeelsbestand afneemt. De ontwikkeling in Noord-Holland wijkt niet af van de landelijke ontwikkeling.

Binnen de provincie neemt de werkgelegenheid af in alle regio's. Er zijn wel verschillen. In de regio Kop van Noord-Holland doet zich de grootste afname voor (-28,4%), gevolgd door de IJmond (-23,6%). De geringste afname is in de regio's West-Friesland (-2,7%), Zaanstreek en Waterland (beide -7,4%).

De sector detailhandel is de enige sector waar de werkgelegenheid niet afneemt (3,8%). In de sector bouw is het slechts gesteld met de werkgelegenheid (-39%). Er is in deze sector al een jaar lang bijna geen bedrijf dat de werkgelegenheid nog ziet toenemen (vierde kwartaal 0,9%).

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | Export | Personeelssterkte | **Investerings** | Winstgevendheid

Verwachting investeringen

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012

saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

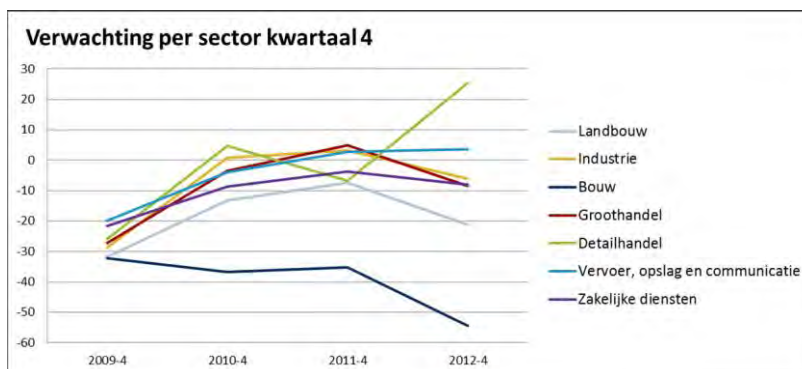
Investerings

Verschillen tussen sectoren en regio's nemen toe

Het investeringsniveau van de bedrijven neemt nog steeds af. In het afgelopen jaar was dat per saldo bij -7,5% van de Noord-Hollandse bedrijven het geval en voor volgend jaar is de verwachting dat dat voor per saldo -9,3% van de bedrijven. Landelijk ligt dat aandeel nog hoger met respectievelijk -9,8% in het afgelopen jaar en -12,3% in het jaar 2013.

Het investeringsniveau van de bedrijven is na het tweede kwartaal van 2011 niet meer boven de nullijn uitgekomen. Het niveau blijft nu per saldo wel min of meer stabiel. Ongeveer 15% van de bedrijven blijft meer investeren. Daar tegenover staat dat 20 tot 25% van de bedrijven minder gaat investeren. Binnen Noord-Holland ligt het investeringsniveau van de bedrijven in het noorden per saldo op een lager niveau (-14,2%) dan in het zuiden (-5,3%).

Maar ook binnen het noorden en het zuiden zijn er verschillen. Het investeringssaldo is beter dan gemiddeld in de regio's West-Friesland (-1,5%), Amsterdam (-2,7%), Amstel en Meerlanden (-4,4%) en Zaanstreek (-4,7%). In de sector bouw investeert per saldo ruim de helft van de bedrijven (54,4%) minder in het lopende jaar. In de sector detailhandel trekken de investeringen per saldo weer aan (25,5%).

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | Export | Personeelssterkte | Investerings | **Winstgevendheid**

Beoordeling winstgevendheid

Derde kwartaal 2010

Derde kwartaal 2011

Derde kwartaal 2012

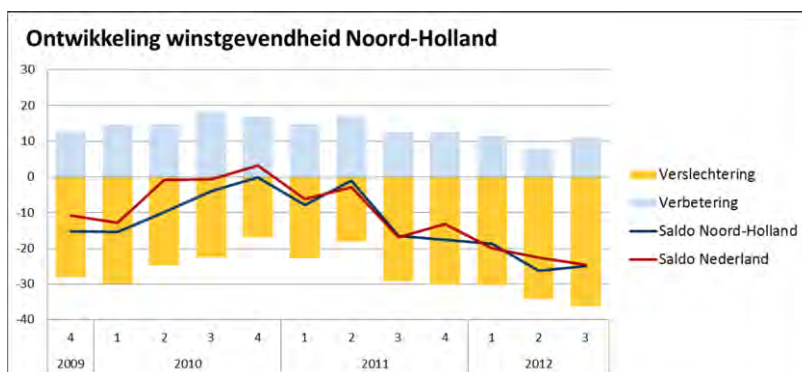
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- 10 tot 0
- 25 tot -10
- lager dan -25

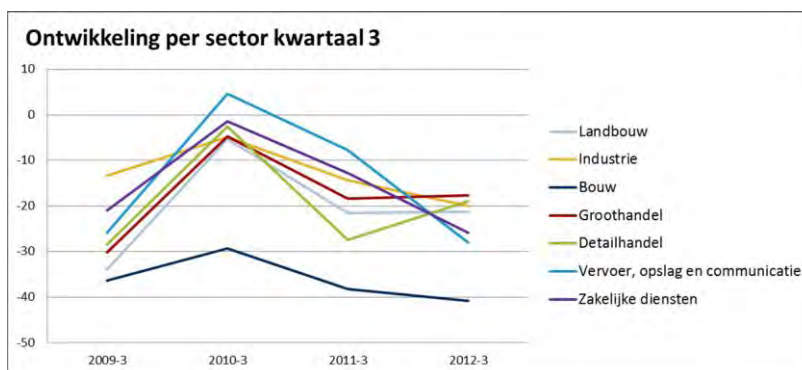
Winstgevendheid

Dieptepunt bereikt?

De winstgevendheid van de bedrijven in Noord-Holland is per saldo in het afgelopen kwartaal (- 25,0%) niet verder verslechterd. Het blijft een vraag of hiermee het dieptepunt van de tweede economische dip is bereikt. De bodem van de eerste economische dip werd bereikt in het derde kwartaal van 2009 met een saldo van -33,6%.

De winstgevendheid van het bedrijfsleven ligt in Noord-Holland op hetzelfde niveau als landelijk en ook binnen de provincie zijn de verschillen tussen regio's minimaal.

Net als bij de andere economische indicatoren vormt de sector bouw ook hier in negatieve zin de uitschieter met een score van per saldo -40,8%. Opmerkelijk is de stijgende lijn van de detailhandel in het afgelopen jaar. De sector haakt weer aan bij de andere sectoren. In contrast met een afname van de winstgevendheid in de industrie over het afgelopen jaar staat een eerder vastgesteld sterk herstel van de omzet en de export. Ten opzichte van het tweede kwartaal van 2012 (-28,1%) realiseert de industrie wel een verbetering van de winstgevendheid (2012-3 -20,0%).

Vierde kwartaal 2012

Conjunctuurenquête Nederland

Provincie Zuid-Holland

COEN | Conjunctuurenquête Nederland

een samenwerking tussen CBS, de Kamer van Koophandel, EIB, MKB-Nederland en VNO-NCW

Inhoud rapport

COEN in het kort
Economisch klimaat
Omzet
Export
Personeelssterkte
Investerings
Winstgevendheid

Toelichting

De Conjunctuurenquête Nederland (COEN) ondervraagt elk kwartaal ondernemers over onderwerpen die hen aangaan. Hierbij wordt gevraagd naar ervaringen van het afgelopen kwartaal en verwachtingen voor het lopende kwartaal. Deze rapportage werkt met saldo's. Een saldo ontstaat door het percentage ondernemers dat hun ervaring of verwachting als negatief ziet, af te trekken van het percentage dat zijn ervaring of verwachting als positief ziet. Als bijvoorbeeld 10% van de ondernemers een dalende omzet had, en 20% een stijgende omzet, ontstaat een saldo van +10%. Het saldo geeft in één oogopslag weer of de stemming onder ondernemers positief of negatief is en in welke mate.

Toelichting grafiek verwachtingen

- Wat betreft winstgevendheid worden hier de ervaringen van het derde kwartaal van 2012 getoond, er wordt bij deze indicator namelijk niet naar de verwachtingen gevraagd.
- Door een klein aantal respondenten in sommige sectoren, kan niet iedere sector worden weergegeven in de rapportage.

COEN in het kort

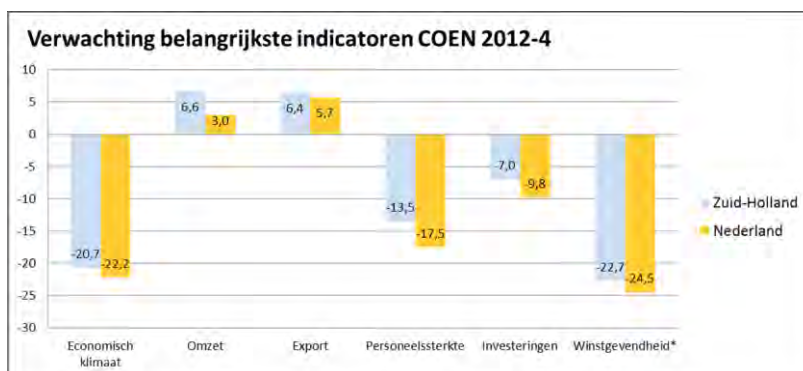
Lichtpunten zichtbaar in Zuid-Hollandse economie

De onderhandelingen in het nieuwe kabinet, de onderliggende CPB-ramingen, consumentenverwachtingen en het nieuws van de wereldmarkten laten weinig ruimte voor optimisme. Toch laten de ondernemers – dé experts bij uitstek – ook een ander geluid horen voor het vierde kwartaal van 2012.

Natuurlijk moeten we met beide voeten op de grond blijven staan en is de weg naar herstel nog lang. Maar feit is dat ten aanzien van de omzet en de export per saldo méér bedrijven een stijging verwachten dan een daling. Verder is in het onderstaande totaaloverzicht te zien dat de Zuid-Hollandse ondernemers op alle terreinen optimistischer zijn dan de collega's in de rest van Nederland. Dat beeld is structureel. Opmerkelijk is verder het positieve gevoel bij de ondernemers inzake de omzetontwikkeling. Anders dan in voorgaande kwartalen – en in afwijking van het landelijke plaatje - geldt voor Zuid-Holland dat de binnenlandse omzet de motorfunctie van de export heeft overgenomen.

Uiteraard blijven er zorgen. Het economisch klimaat wordt ook voor het vierde kwartaal van 2012 zwaar negatief beoordeeld. Qua pessimisme wordt dit nog overtroffen door het oordeel over de winstgevendheid (hoewel dit niet om een *verwachting* gaat, zie de toelichting in de linkerkolom). Ook de omvang van personeelssterkte en investeringen zullen naar verwachting verder teruglopen, zowel in Zuid-Holland als landelijk.

Kijken we naar de verschillende sectoren dan blijft de bouwnijverheid negatief opvallen. De onzekerheid over kabinetsmaatregelen en het mede daarmee samenhangende gebrek aan consumentenvertrouwen slaan keihard terug op deze sector. In mindere mate vertonen ook de groothandel en de landbouw een neergaande trend. De overige sectoren zitten wat lekkerder in hun "vel". Beurtelings vertonen detailhandel, vervoer, industrie en zakelijke diensten duidelijk optimisme voor het komende kwartaal. De tijd zal leren of dit een opmaat is voor 2013.

Indicatoren: **Economisch klimaat** | Omzet | Export | Personeelssterkte | Investerings | Winstgevendheid

Beoordeling economisch klimaat

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

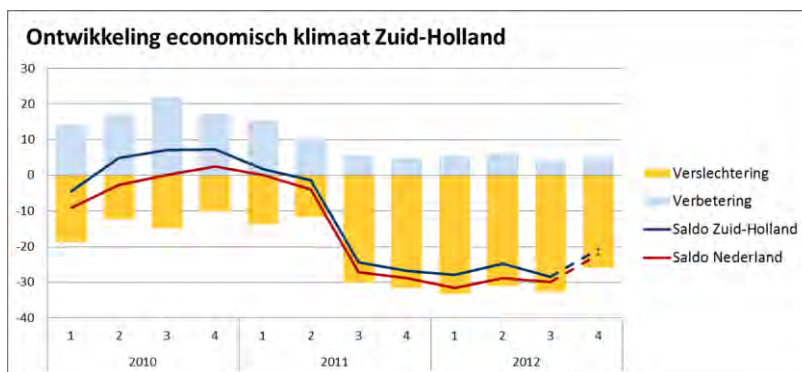
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

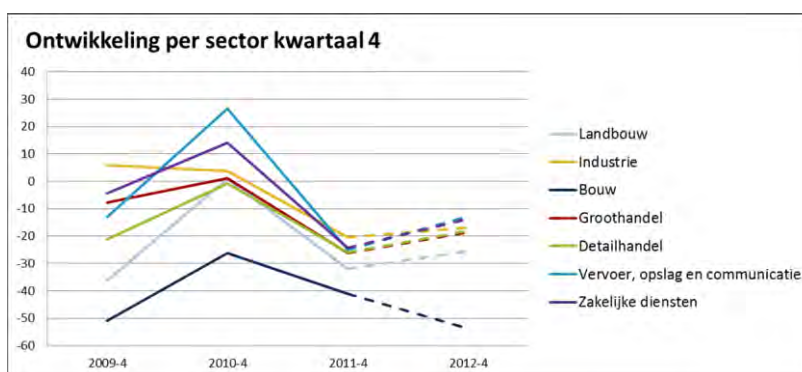
Economisch klimaat

De weg omhoog ingeslagen?

Sinds het derde kwartaal van 2011 ligt het oordeel over het economische klimaat een heel eind onder het nulpunt. De verwachting voor het vierde kwartaal vertoont echter een forse knik in de goede richting. Dat komt vooral doordat (veel)minder bedrijven een verslechtering voorzien, zowel in Zuid-Holland (per saldo 21%) als in heel Nederland.

In het kaartbeeld van Nederland ontbreekt nog steeds de kleur blauw. Maar het donkergrijs overheerst niet langer, zoals in het vierde kwartaal van 2011. Zuid-Holland hoort – ondanks de nog altijd flink negatieve score – bij het relatief positieve deel van Nederland.

Het sectorpalet vertoont een opmerkelijke eensgezindheid. De Zuid-Hollandse bouwsector kan helaas niet aanhaken en blijft duidelijk achter in de verwachting voor het vierde kwartaal. De vervoerssector en de zakelijke diensten zijn het meest optimistisch: hier verwachten per saldo respectievelijk 13 en 14% van de bedrijven een verslechtering van het economisch klimaat. Industrie en groot- en detailhandel volgen op korte afstand.

Indicatoren: Economisch klimaat | **Omzet** | Export | Personeelssterkte | Investerings | Winstgevendheid

Beoordeling omzet

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

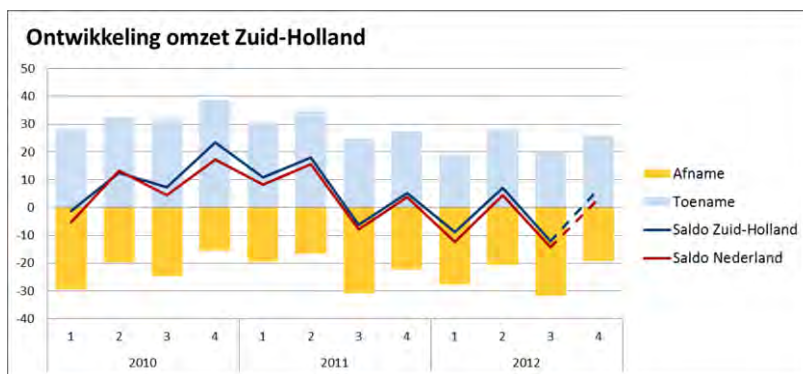
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

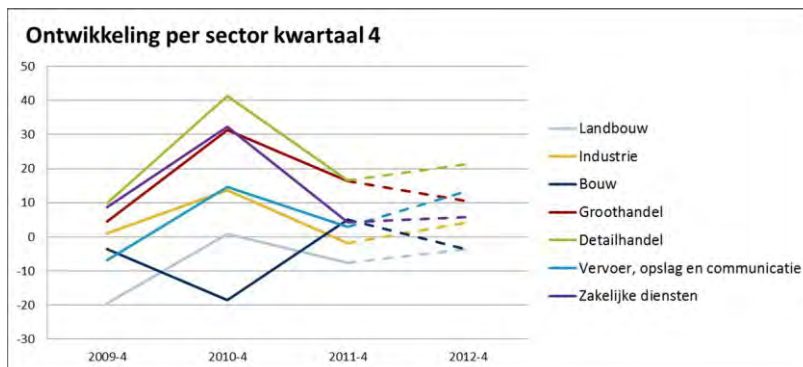
Omzet

Optimisme na terugval in derde kwartaal

De voorspellende waarde van COEN laat zich onder meer zien in de ontwikkeling van het derde kwartaal. In het tweede kwartaal was al voorspeld dat per saldo méér bedrijven een dalende omzet zouden vertonen (12%). De 'zaagtand'-beweging wordt voortgezet met de verwachting dat in het vierde kwartaal per saldo bijna 7% van de Zuid-Hollandse bedrijven een omzettoename zal realiseren.

Zuid-Holland behoort tot het afnemende aantal provincies waar per saldo nog een positieve omzetontwikkeling wordt verwacht. Opvallend is dat alle Randstad-provincies tot deze categorie behoren.

Het bovengeschetste totaalplaatje is het resultaat van zeer diverse sectorale ontwikkelingen. De bouw en de landbouw in Zuid-Holland zitten aan de onderkant van de groep en vormen de sectoren waar als enige per saldo méér bedrijven (4%) een omzetsdaling voor het 4de kwartaal voorzien dan een stijging. Aan de bovenkant van het spectrum zit – eigenlijk geheel tegen de verwachting in – de detailhandel. Al een reeks van jaren is deze sector de topscoorder in het vierde kwartaal. Ook de sector vervoer, opslag en communicatie is optimistisch (per saldo 14% bedrijven met omzettoename). De groothandel loopt wat terug, maar blijft qua omzet toch positief.

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | **Export** | Personeelssterkte | Investerings | Winstgevendheid

Beoordeling export

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

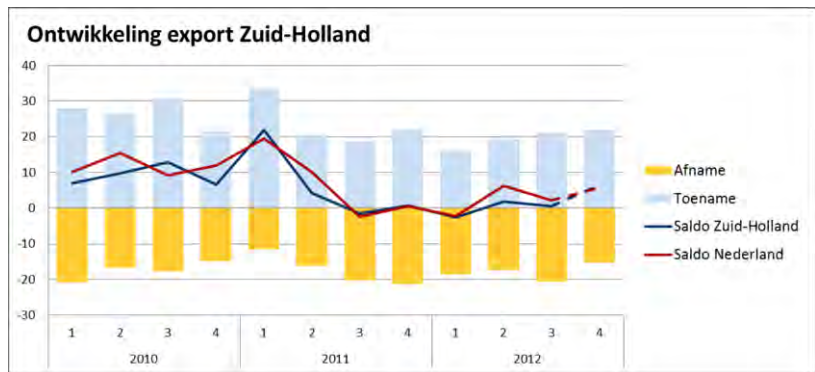
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

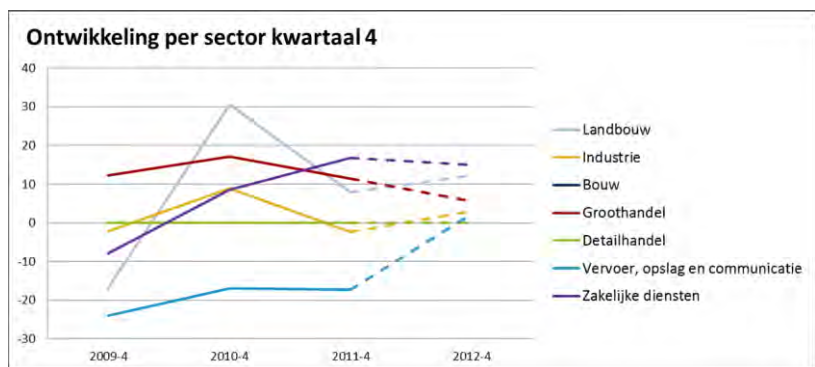
Export

In derde kwartaal op de nullijn; perspectief gunstig

De Zuid-Hollandse exporterende bedrijven hielden elkaar qua omzetprestatie in evenwicht. Vrijwel evenveel bedrijven vertoonden een stijging als een daling. In heel Nederland was het plaatje wat gunstiger. De verwachting voor het vierde kwartaal is positief met per saldo een ruime 6% bedrijven met een positieve exportontwikkeling. De achterstand op Nederland wordt ingelopen. Als deze lijn kan worden vastgehouden, komt de export voorlopig in de zwarte cijfers.

Binnen de landkaart van Nederland blijft Zuid-Holland stabiel lichtblauw. De scores van Noordoost Nederland vallen positief op, terwijl het doorgaans dynamische Utrecht naar verwachting wat achter zal blijven.

Het Zuid-Hollandse bedrijfsleven is sectorbreed positief over de export in het vierde kwartaal van 2012. Wel is er duidelijk onderscheid met een positieve en een negatieve trendlijn. Zo lijkt de vervoerssector aan een inhaalslag bezig; eenzelfde lijn is zichtbaar bij de industrie en de landbouw. De zakelijke diensten en de groothandel in onze provincie neigen juist tot een wat minder uitbundige exportscore, maar de laatstgenoemde sector zit met per saldo bijna 6% bedrijven met méér export nog ruim aan de veilige kant.

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | Export | **Personeelssterkte** | Investerings | Winstgevendheid

Beoordeling personeelssterkte

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

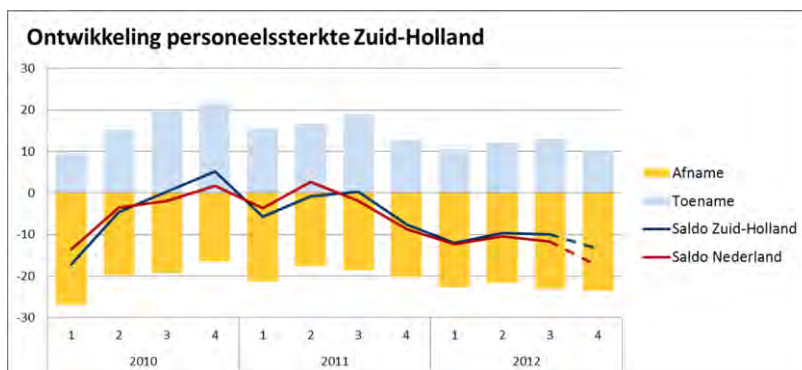
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- 10 tot 0
- 25 tot -10
- lager dan -25

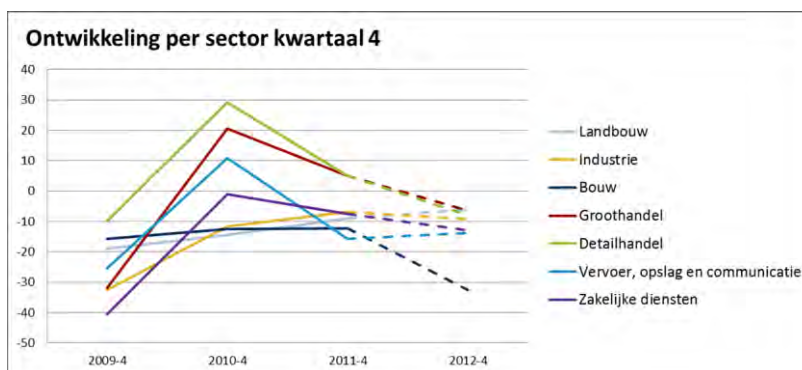
Personeelssterkte

Afname personeel voorlopig realiteit bij merendeel bedrijven

De aanhoudend zorgelijke situatie van de economie is duidelijk terug te zien in de ontwikkelingslijn van het personeelsbestand. Zowel landelijk als in Zuid-Holland gaat de trendlijn verder omlaag. Het derde kwartaal gaf in onze provincie geen achteruitgang te zien t.o.v. het tweede kwartaal. Voor het vierde kwartaal lijkt sprake van een verdere teruggang, ondanks het optimisme over omzet en export. In Zuid-Holland voorzien per saldo ruim 13% meer bedrijven een daling dan een stijging van het personeelsbestand. In Nederland is het beeld nog minder gunstig (per saldo -17,5%).

Landelijk is het beeld vrijwel egaal grijs en dus ongunstig: in heel Nederland staan de seinen op rood. Friesland vormt daarin een negatieve uitschieter.

De vooruitzichten op dit terrein zijn een spiegelbeeld van de export: voor alle sectoren in Zuid-Holland wordt in het volgende kwartaal een afname van het personeelsbestand voorzien. De bouw wijkt hier nog duidelijk negatief van af: per saldo verwacht hier bijna 33% van de bedrijven een afname in het personeelsbestand. De overige bedrijven zitten allemaal rond de -10%, variërend van ruim -6% voor de groothandel tot bijna -14% voor het vervoer.

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | Export | Personeelssterkte | **Investerings** | Winstgevendheid

Verwachting investeringen

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012

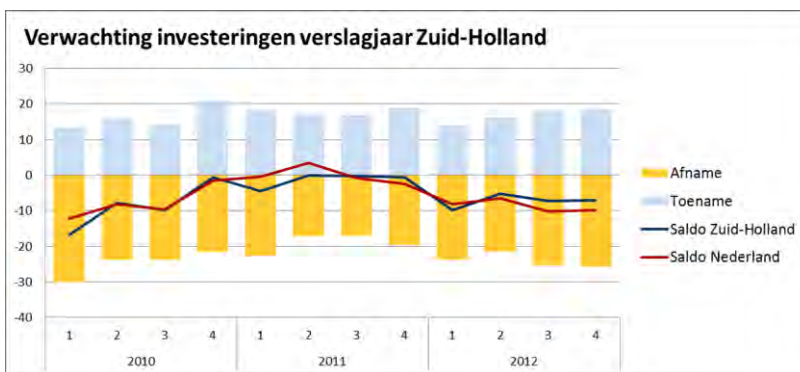
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

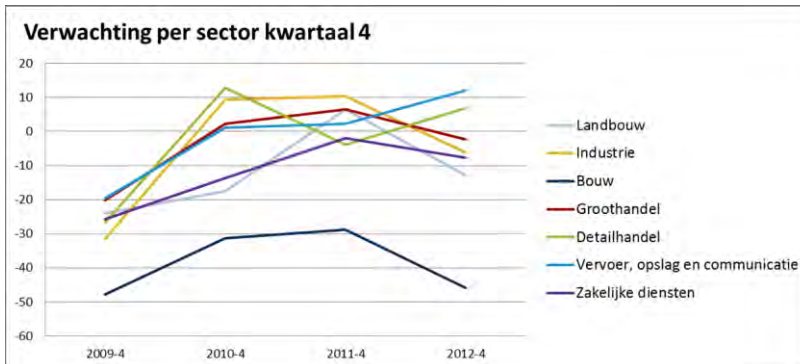
Investerings

Verwachte investeringen over 2012 in de min

Meer bedrijven in Zuid-Holland en Nederland verwachten dat de investeringen in 2012 dalen dan stijgen t.o.v. 2011. Voor Zuid-Holland is het cijfer iets gunstiger dan landelijk (per saldo -7 vs. -10% van de bedrijven). De verwachting voor het vierde kwartaal is niet verslechterd t.ov. het derde kwartaal en dat is gunstig. Investerings vormen immers een belangrijke indicator voor het vertrouwen in de toekomst.

De landkaart laat zien dat ook in de laatste provincie (Zeeland) de blauwe kleur van groei is verdwenen. Zuid-Holland zit in de relatief gunstige lichtgrijze zone. Ook hier wijkt Utrecht binnen de Randstad opvallen af.

De scores op deze indicator lopen zeer sterk uiteen. Helaas – maar niet onverwacht – is ook hier de bouw weer de hekkensluiter. Veel meer bedrijven verwachten een daling dan een stijging van de investeringen in 2012, waardoor het saldo uitkomt op -48%! Toch zijn er ook sectoren waar de investeringsverwachting per saldo positief is, zoals het vervoer (+12%) en - heel opvallend – de detailhandel (+7%). De Zuid-Hollandse groothandel heeft de investeringsverwachtingen ten opzichte van vorige jaren naar beneden bijgesteld.

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | Export | Personeelssterkte | Investeringen | **Winstgevendheid**

Beoordeling winstgevendheid

Derde kwartaal 2010

Derde kwartaal 2011

Derde kwartaal 2012

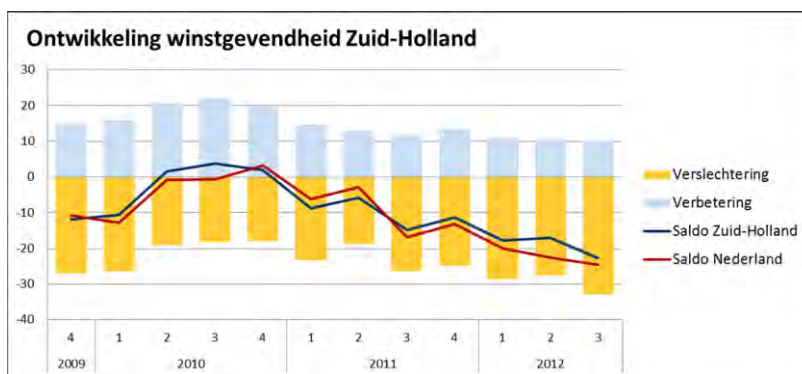
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

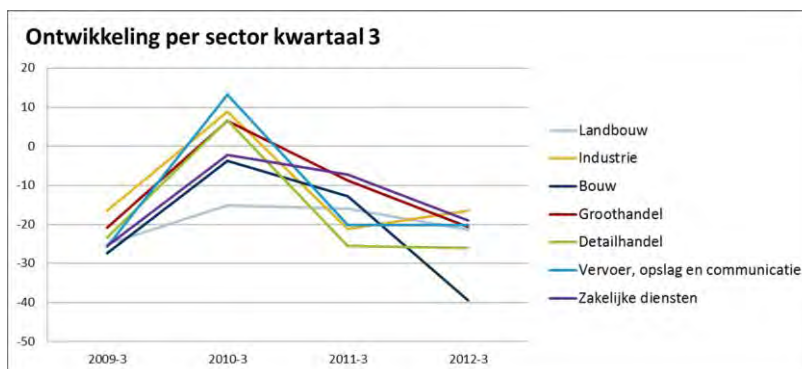
Winstgevendheid

Ontwikkelingen in glijbaan

De winstgevendheid van zowel het landelijke als het provinciale bedrijfsleven verslechterd sinds het einde van 2010. Per saldo bijna 23% van de bedrijven in Zuid-Holland kende in het derde kwartaal een verslechtering van de winstgevendheid. Voor heel Nederland lag dit cijfer op bijna 25%.

Het beeld van verslechtering breidt zich over steeds meer provincies uit. In geen enkele provincie is een verbetering aan de orde.

De dalende trend in de winstgevendheid is voor vrijwel alle Zuid-Hollandse sectoren een gegeven. De bouw is ook hier de hekkensluiter (saldo -40%). In de detailhandel vlakt de negatieve trend af en in de industrie is er zelfs sprake van een bescheiden ommekeer (-21% in het tweede kwartaal en -17% in het derde kwartaal).

Vierde kwartaal 2012

Conjunctuurenquête Nederland

Provincie Zeeland

COEN | Conjunctuurenquête Nederland

een samenwerking tussen CBS, de Kamer van Koophandel, EIB, MKB-Nederland en VNO-NCW

Inhoud rapport

COEN in het kort
Economisch klimaat
Omzet
Export
Personeelssterkte
Investerings
Winstgevendheid

Toelichting

De Conjunctuurenquête Nederland (COEN) ondervraagt elk kwartaal ondernemers over onderwerpen die hen aangaan. Hierbij wordt gevraagd naar ervaringen van het afgelopen kwartaal en verwachtingen voor het lopende kwartaal. Deze rapportage werkt met saldo's. Een saldo ontstaat door het percentage ondernemers dat hun ervaring of verwachting als negatief ziet, af te trekken van het percentage dat zijn ervaring of verwachting als positief ziet. Als bijvoorbeeld 10% van de ondernemers een dalende omzet had, en 20% een stijgende omzet, ontstaat een saldo van +10%. Het saldo geeft in één oogopslag weer of de stemming onder ondernemers positief of negatief is en in welke mate.

Toelichting grafiek verwachtingen

- Wat betreft winstgevendheid worden hier de ervaringen van het derde kwartaal van 2012 getoond, er wordt bij deze indicator namelijk niet naar de verwachtingen gevraagd.
- Door een klein aantal respondenten in sommige sectoren, kan niet iedere sector worden weergegeven in de rapportage.

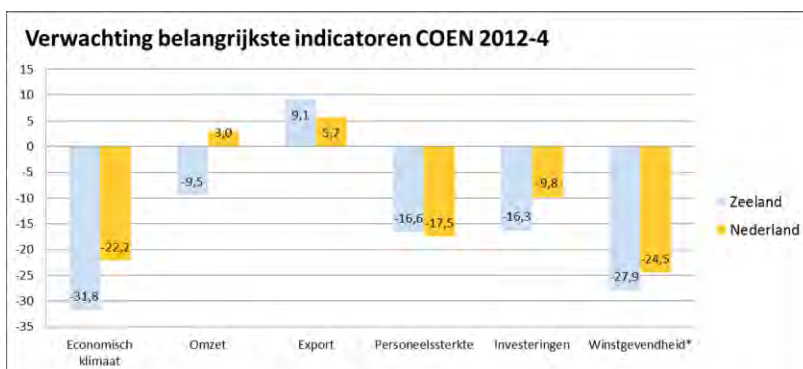
COEN in het kort

Export blijft belangrijk pluspunt voor regio

De Nederlandse economie blijft in de greep van de internationale economische crisis. De bedrijven zien nog geen licht aan het eind van de tunnel. Bedrijven ervaren al sinds ruim een jaar een continue verslechterend economisch klimaat en een afnemende winstgevendheid. Belangrijke motoren van de economie zijn de bouwactiviteiten (woningen, kantoren, bedrijven) en investeringen in de industrie. Het vertrouwen in de economie is dermate laag waardoor consumenten en bedrijven nauwelijks investeren of andere grote uitgaven doen. Het economisch beeld in Zeeland blijft qua resultaten over 2012 en verwachtingen voor 2013 licht achter bij het al sombere landelijke beeld.

Afgelopen maanden verschijnen regelmatig berichten in de media over gedwongen ontslagen en faillissementen in Zeeland. Ook bij andere bedrijven neemt echter de werkgelegenheid af. Deze negatieve spiraal heeft ook zijn doorwerking in het consumentenvertrouwen en bestedingen van gezinnen. Als zowel bedrijven als huishoudens de hand op de knip houden, heeft dit vanzelfsprekend gevolgen voor alle sectoren van het bedrijfsleven, van detailhandel tot dienstverlening. De regionale omzet blijft in Zeeland meestal nog redelijk op peil door enkele belangrijke exporterende bedrijven in de industrie en de logistiek. Hoewel de buitenlandse handel ook onder druk staat, blijft de export een belangrijk pluspunt voor de regio.

De enige sector die in 2013 op flink herstel van de omzet rekt is de detailhandel. 42% van de Zeeuwse detaillisten verwacht een omzettoename, 23% gaat uit van een (verdere) afname. Andere sectoren verwachten in 2013 een stabilisering. De bouwnijverheid blijft daarentegen uiterst negatief. Vier op de vijf bedrijven in de bouw verwacht in 2013 een verdere verslechtering van de omzet. Voor veel bedrijven zullen de laatste reserves in zicht komen. Signalen die wijzen op een herstel van de huizenmarkt en de markt voor commercieel vastgoed blijven vooralsnog uit.

Indicatoren: **Economisch klimaat** | Omzet | Export | Personeelssterkte | Investeringen | Winstgevendheid

Beoordeling economisch klimaat

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

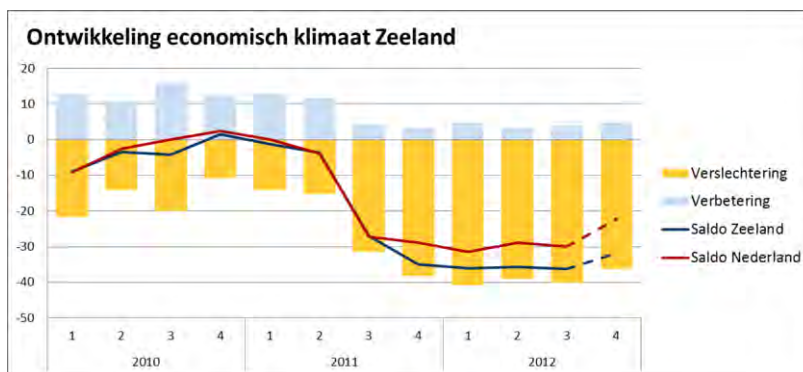
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

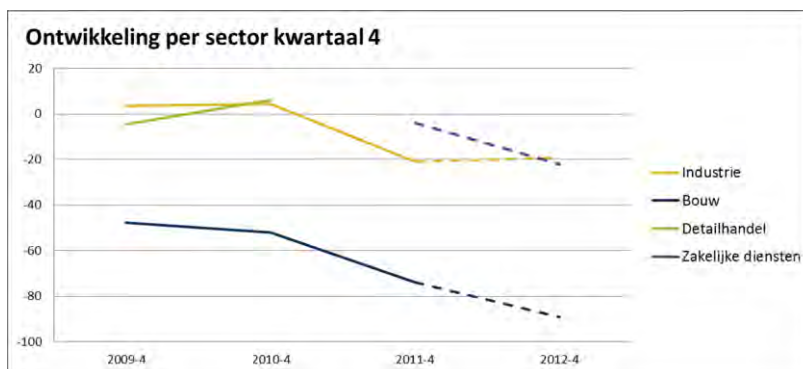
Economisch klimaat

Stemming Zeeuwse ondernemers blijft negatief

Het economisch klimaat is nog steeds uitgesproken negatief. Na enig herstel in 2010 functioneert de economie sinds zomer 2011 weer zeer stroef. Er wordt weinig geïnvesteerd. Zowel bedrijven als consumenten zijn uitermate voorzichtig qua bestedingen, met tegenvallende orders in alle sectoren tot gevolg. In Zeeland zijn bedrijven nog wat somberder dan gemiddeld in Nederland.

Per saldo ziet 40% van de Zeeuwse ondernemers het economisch klimaat in het 3^e kwartaal verslechteren. Maar 4% van de ondernemers ervaart een verbetering, per saldo is dit een score van min 36%. Landelijk is de stemming ook negatief, maar iets minder extreem, saldo is min 30%. Ook qua verwachtingen blijft Zeeland achter bij landelijke beeld, saldo-score voor het 4^e kwartaal is min 32%, tegen landelijk min 22%. Het oordeel over de ontwikkeling van de economie is al sinds halverwege 2011 sterk negatief.

Negatieve stemming is in alle sectoren voelbaar, uitschieter naar beneden blijft in Nederland, en zeker in Zeeland, de bouwsector. Inmiddels ziet 9 op de 10 Zeeuwse bouwbedrijven de al beroerde marktsituatie nog verder verslechteren, landelijk gaat het om 6 op de 10 bouwondernemingen.

Indicatoren: Economisch klimaat | **Omzet** | Export | Personeelssterkte | Investerings | Winstgevendheid

Beoordeling omzet

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

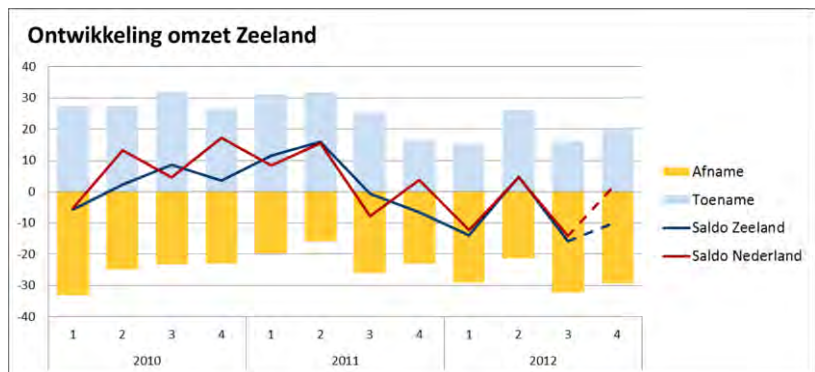
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

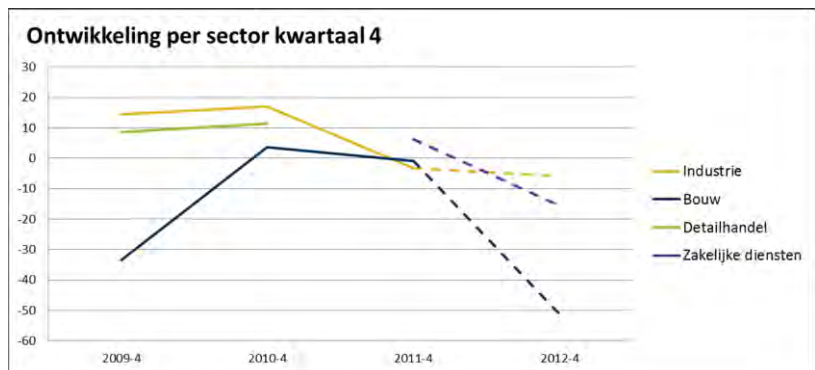
Omzet

Ook de export kan de omzet niet overeind houden

Hoewel de export nog redelijk op peil blijft, stagneert de totale omzet in veel bedrijven. Vooral de bouw blijft in mineur. Dit betekent dat bedrijven, die (deels) afhankelijk zijn van de ontwikkelingen in de bouw, het moeilijk hebben. 32% van alle bedrijven ziet de omzet in het 3^e kwartaal afnemen, 16% noteert groei. De saldoscoring is daarmee voor Zeeland min 16%, landelijk is de uitkomst met min 14% niet veel beter.

Dit verschil met het landelijke beeld neemt toe als het om verwachtingen gaat. Voor het 4^e kwartaal zijn de saldoscoringen min 10% voor Zeeland, tegen plus 3% voor Nederland. Zeeland is ook pessimistisch over de omzet voor 2013; 19% verwacht een omzettoename, 29% denkt dat de omzet zal afnemen, per saldo min 10%. Landelijk is sprake van een marginale groei verwachting (+1%).

Voor 2013 rekenen 2 op de 3 Zeeuwse bouwbedrijven op een verdere omzetzakking. Als enige sector vertoont de detailhandel na een zwak 3^e kwartaal, voor het 4^e kwartaal (met 'feestmaand' december) enig herstel. De groeiers zijn in de meerderheid, 39% tegen 26% dalers (saldo plus 13%). Landelijk is dit saldo plus 20%. Voor 2013 rekent de detailhandel op verdere groei, met saldo's van plus 19% (Zeeland) en plus 18% (landelijk).

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | **Export** | Personeelssterkte | Investerings | Winstgevendheid

Beoordeling export

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

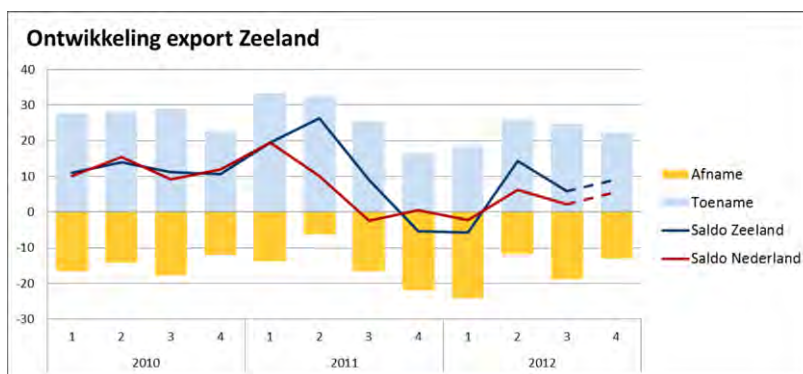
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

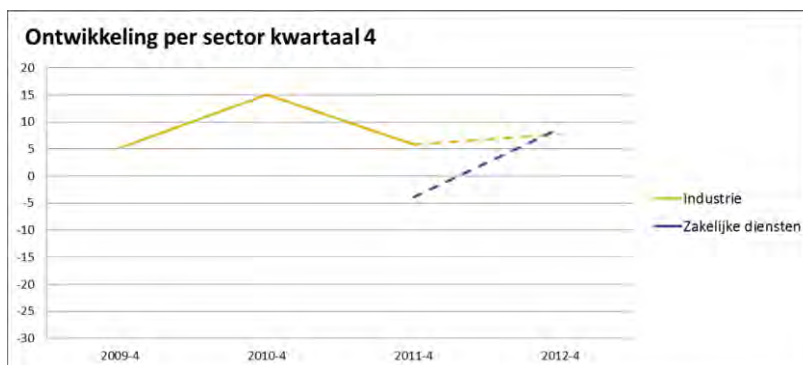
Export

Zeeuwse export trekt in 2013 weer iets aan

In het derde kwartaal noteerde 25% van de Zeeuwse exporterende bedrijven een toename van de buitenlandse omzet, 19% had te maken met een afname. Per saldo een kleine plusscore van 6%, ten opzichte van +2% landelijk. Voor het 4^e kwartaal wordt een iets betere score verwacht, per saldo plus 9%, tegen landelijk plus 6%. Voor 2013 rekenen bedrijven op een verdere verbetering.

In Zeeland zijn met name in de zeehavengebieden grote, industriële en logistieke bedrijven gevestigd, met veel exportactiviteiten. De sterke exportpositie van Zeeland geeft de regionale omzet vaak een impuls waardoor ook andere bedrijven profiteren. Het verloop van de Zeeuwse export is grillig, maar laat per saldo groei zien. Voor 2013 verwacht 28% van de Zeeuwse exporteurs meer buitenlandse omzet, 9% verwacht een daling van export. De saldoscoring is daarmee plus 19%, landelijk plus 21%.

Binnen de export weegt vooral de industrie qua volume sterk door, de Zeeuwse industrie blijft over het 3^e kwartaal duidelijk achter bij het gemiddelde, per saldo min 7%. Voor het 4^e kwartaal en 2013 volgt de industrie de algemene lijn. De groothandel is over het 3^e en 4^e kwartaal qua export nog redelijk positief, maar verwacht een stagnatie voor 2013.

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | Export | **Personeelssterkte** | Investerings | Winstgevendheid

Beoordeling personeelssterkte

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

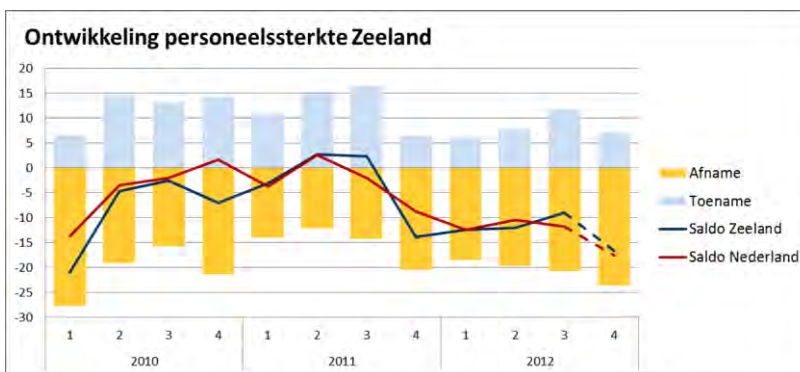
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

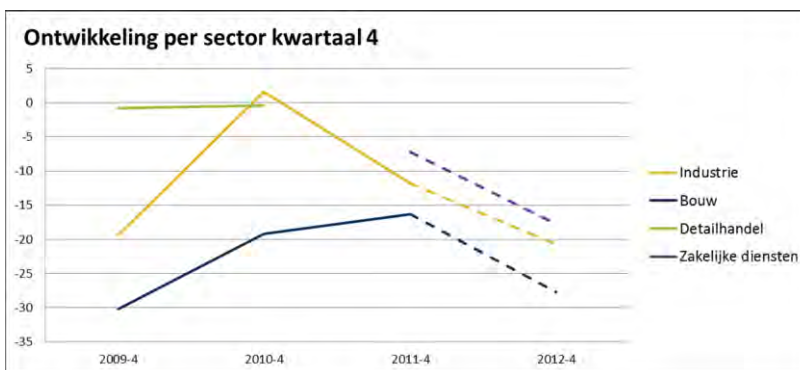
Personeelssterkte

Afname Zeeuwse werkgelegenheid

In de huidige situatie van voortdurende economische crisis staat vanzelfsprekend ook de werkgelegenheid onder druk. De laatste maanden neemt het aantal nieuwsberichten over faillissementen en massaontslagen toe. De ontwikkeling van de werkgelegenheid bij bedrijven vertoont na het lichte herstel in 2010 en 2011 alweer anderhalf jaar een dalende lijn. Zeeland volgt qua ontwikkeling het landelijke beeld.

Per saldo heeft 9% van de Zeeuwse bedrijven de personeelssterkte in het 3^e kwartaal verminderd (landelijk 12%). Naar verwachting zal in het lopende 4^e kwartaal per saldo 17% van de Zeeuwse bedrijven (verder) afslanken, tegen landelijk gemiddeld 18%. Ook voor 2013 zet deze trend zich voort; -14% landelijk en -16% in Zeeland (Zeeland: 27% verwacht daling, 11% stijging).

Voor 2013 blijft de bouwnijverheid zeer somber, 2 op de 3 Zeeuwse bouwbedrijven verwacht een afname van werkgelegenheid, slechts 6% verwacht een toename. De saldoscoring is daarmee voor de Zeeuwse bouw min 62%, tegen landelijk min 51%. De enige sector waarin een lichte toename van personeel wordt verwacht is de detailhandel. Een kwart van de Zeeuwse detaillisten verwacht een toename van personeel, 20% verwacht een afname. Een kleine plus van per saldo 5% in Zeeland, tegen landelijk plus 3%.

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | Export | Personeelssterkte | **Investerings** | Winstgevendheid

Verwachting investeringen

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012

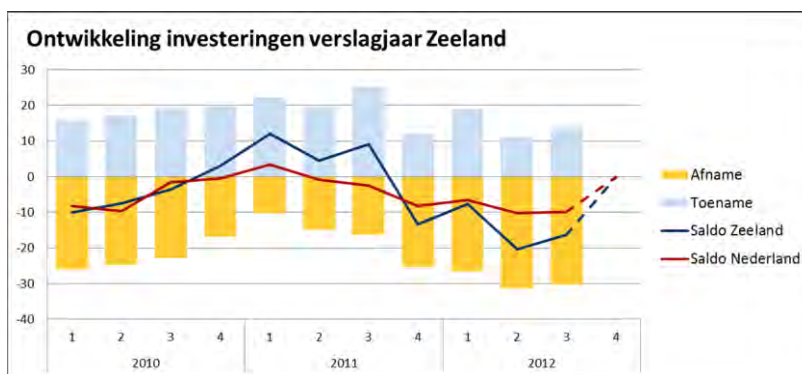
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- 10 tot 0
- 25 tot -10
- lager dan -25

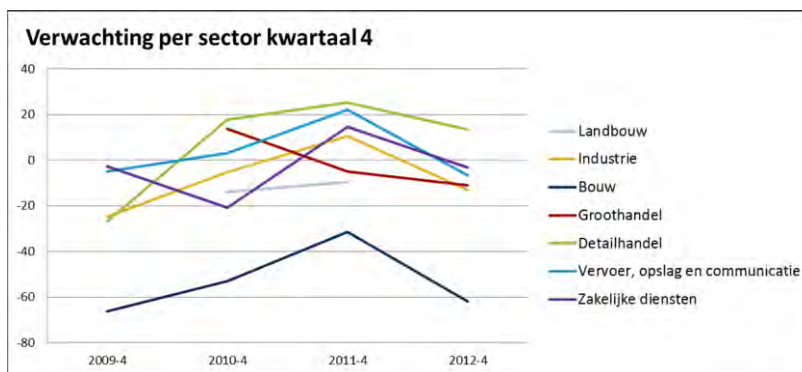
Investerings

Ondernemers blijven voorzichtig met investeringen

Over 2012 zien we een gestage daling van investeringen. 24% van de Zeeuwse bedrijven verwacht in 2013 opnieuw minder te investeren dan in 2012. Daarentegen denkt 13% van de bedrijven in Zeeland in 2013 meer te zullen investeren. De saldoscore is daarmee min 11%, tegen landelijk min 9%.

Het doen van investeringen hangt nauw samen met de beoordeling van het economisch klimaat en van de concurrentiepositie. De omstandigheden zijn nog altijd onzeker en dit heeft doorwerking in alle sectoren. Dé sector die bij uitstek zorgt voor het investeringsvolume is de industrie. De ontwikkeling in deze sector is sterk bepalend voor opdrachten in andere sectoren. Het investeringsniveau in de industrie zal in 2013 vergelijkbaar zijn met 2012. Mogelijk kan na een stabiel 2013 enig herstel optreden van investeringen.

Sectoraal springt de bouwnijverheid er weer slecht uit; 2 op de 3 Zeeuwse bouwbedrijven verwacht in 2013 minder te investeren. De bouw blijft onder druk staan van de ingezakte markt. Enige sector waar nog sprake is van een (lichte) investeringsgroei, is de detailhandel. Een derde van de Zeeuwse detaillisten verwacht volgend jaar meer te zullen investeren, één op de vijf verwacht een afname, Per saldo een plus van 12%, tegen landelijk plus 5%.

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | Export | Personeelssterkte | Investeringen | **Winstgevendheid**

Beoordeling winstgevendheid

Derde kwartaal 2010

Derde kwartaal 2011

Derde kwartaal 2012

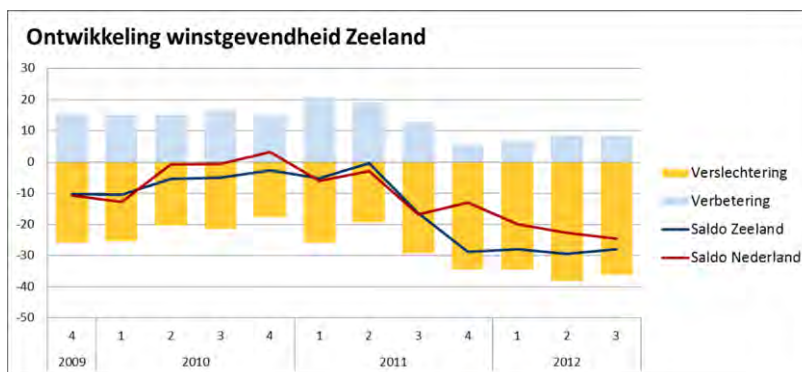
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

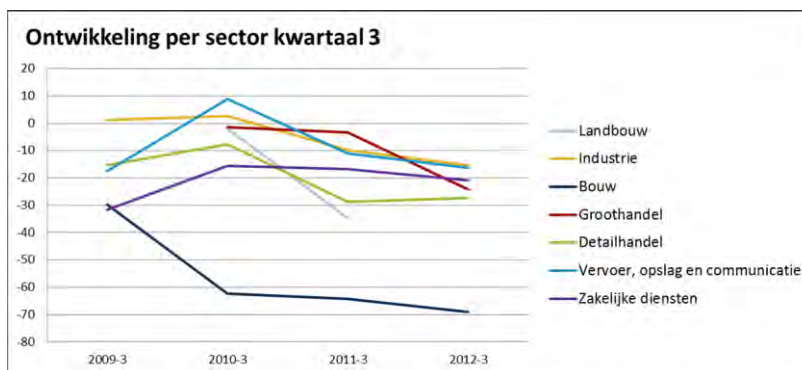
Winstgevendheid

Marges in bedrijfsleven blijven teruglopen

Als ondernemer moet je blijven investeren in je bedrijf, maar dit kan alleen als er een gezonde marge gemaakt kan worden. De winstgevendheid staat in bijna alle branches flink onder druk. In 2010 en 2011 hebben bedrijven even adem kunnen halen, maar sinds halverwege 2011 is de winstgevendheid weer sterk gedaald. Het beeld in Zeeland is zelfs nog iets negatiever dan landelijk.

In Zeeland is in het afgelopen kwartaal de winstgevendheid bij 36% van de bedrijven verslechterd, bij 8% is sprake van een verbetering. Per saldo een negatieve balans van min 28%, en deze achterblijvende margeontwikkeling duurt al sinds het najaar van 2011. Landelijk is het beeld nauwelijks beter met een saldoscoring van min 25%.

Uiterst negatieve uitschieter qua winstgevendheid blijft de bouwnijverheid, in Zeeland per saldo min 69% en landelijk min 45%. In geen enkele branche is sprake van een herstel van winstmarges. Minst negatieve beeld vertoont de industrie met een saldoscoring van min 15% in Zeeland en min 18% landelijk. Binnen de industriesector blijkt steeds de voedings- en genotmiddelenproductie de minste hinder te ondervinden in een crisisperiode.

Vierde kwartaal 2012

Conjunctuurenquête Nederland

Provincie Noord-Brabant

COEN | Conjunctuurenquête Nederland

een samenwerking tussen CBS, de Kamer van Koophandel, EIB, MKB-Nederland en VNO-NCW

Inhoud rapport

COEN in het kort
Economisch klimaat
Omzet
Export
Personeelssterkte
Investerings
Winstgevendheid

Toelichting

De Conjunctuurenquête Nederland (COEN) ondervraagt elk kwartaal ondernemers over onderwerpen die hen aangaan. Hierbij wordt gevraagd naar ervaringen van het afgelopen kwartaal en verwachtingen voor het lopende kwartaal. Deze rapportage werkt met saldo's. Een saldo ontstaat door het percentage ondernemers dat hun ervaring of verwachting als negatief ziet, af te trekken van het percentage dat zijn ervaring of verwachting als positief ziet. Als bijvoorbeeld 10% van de ondernemers een dalende omzet had, en 20% een stijgende omzet, ontstaat een saldo van +10%. Het saldo geeft in één oogopslag weer of de stemming onder ondernemers positief of negatief is en in welke mate.

Toelichting grafiek verwachtingen

- Wat betreft winstgevendheid worden hier de ervaringen van het derde kwartaal van 2012 getoond, er wordt bij deze indicator namelijk niet naar de verwachtingen gevraagd.
- Door een klein aantal respondenten in sommige sectoren, kan niet iedere sector worden weergegeven in de rapportage.

COEN in het kort

Economie blijft kwakkelen, maar er zijn lichtpuntjes

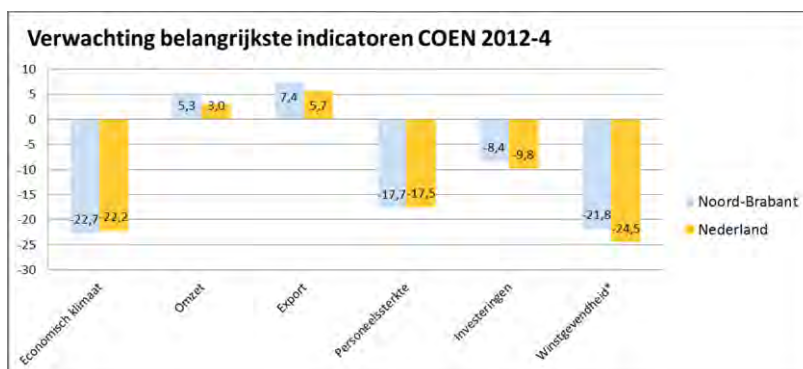
Brabantse ondernemers zijn voor het vierde kwartaal wat optimistischer over de omzet (per saldo +5%) en de export (per saldo +7%). Hierbij dient te worden aangetekend dat de cijfers over het vierde kwartaal normaliter positief worden beïnvloed (vertekend) door seizoensinvloeden.

Dat de meeste bedrijven nog geen reden hebben voor optimisme, blijkt wel uit de andere vier hoofdindicatoren, die allemaal diep in het rood staan. Dit wordt onderstreept door het tegenvallende groeicijfer voor de Nederlandse economie in het derde kwartaal (-1,1%).

De werkgelegenheid is opnieuw vrij hard onderuit gegaan in het vierde kwartaal (saldo -18%). Dit sluit aan bij de ontwikkeling van de werkloosheid in Nederland, die in oktober is opgelopen tot 6,8% van de beroepsbevolking. Voor 2013 verwacht het Brabantse bedrijfsleven per saldo (-15%) een verdere afname van de werkgelegenheid.

Het aantal ondernemers dat een afname van de winst verwacht is opnieuw toegenomen. De recessie houdt voor veel bedrijven te lang aan, waardoor de rek er voor steeds meer bedrijven uit raakt.

Pluspunt is dat de Brabantse economie het nog altijd iets beter doet dan landelijk, al is het verschil niet zo groot. Op vier van de zes hoofdindicatoren scoort Brabant beter dan Nederland als geheel.

Indicatoren: **Economisch klimaat** | Omzet | Export | Personeelssterkte | Investeringen | Winstgevendheid

Beoordeling economisch klimaat

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

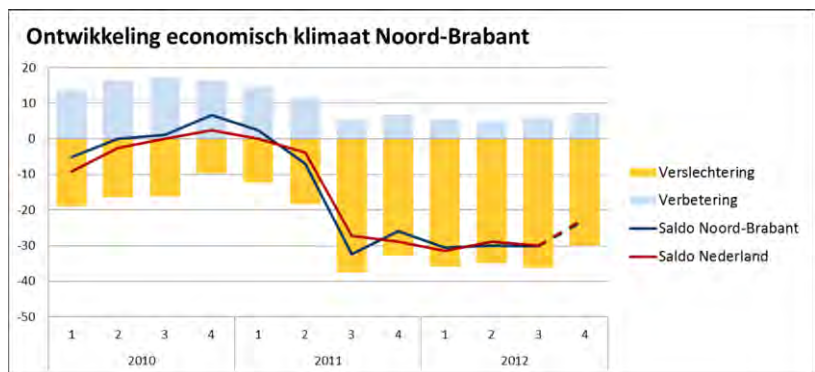
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- 10 tot 0
- 25 tot -10
- lager dan -25

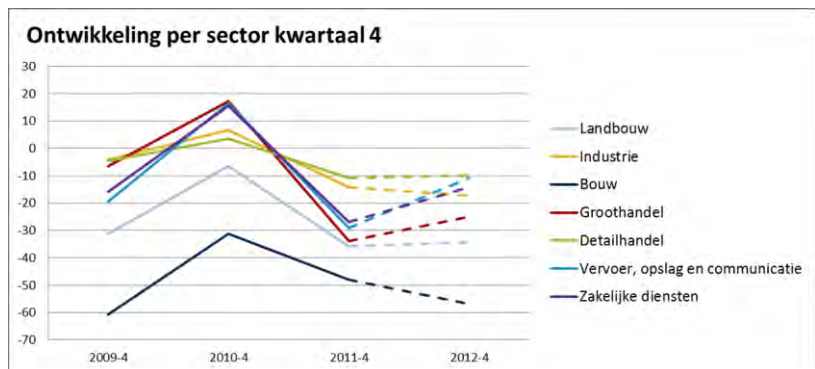
Economisch klimaat

Economisch sentiment blijft in mineur

Volgens ondernemers is het economisch klimaat in Brabant voor het zesde kwartaal op rij verslechterd. Ook voor het vierde kwartaal van 2012 is het beeld niet rooskleurig; door per saldo 23% wordt een verdere verslechtering voorzien.

Brabant wijkt daarmee nauwelijks af van het landelijke verwachtingscijfer (saldo -22%). Slechts 7% van de respondenten heeft de verwachting uitgesproken dat het economisch klimaat verbetert in het vierde kwartaal.

Alle sectoren verwachten dat het economisch klimaat in het vierde kwartaal van 2012 verder zal verslechteren. De mate waarin verschilt echter behoorlijk. Zo is de detailhandel nog het meest positief gestemd. Het vierde kwartaal zorgt met Sinterklaas en Kerst traditioneel voor een boost in de detailhandelsverkoppen. Bouwbedrijven hebben daarentegen weinig reden tot optimisme.

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | Export | Personeelssterkte | Investerings | Winstgevendheid

Beoordeling omzet

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

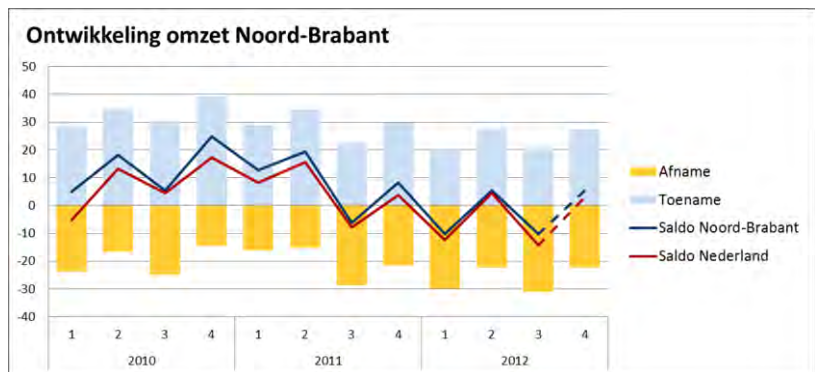
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

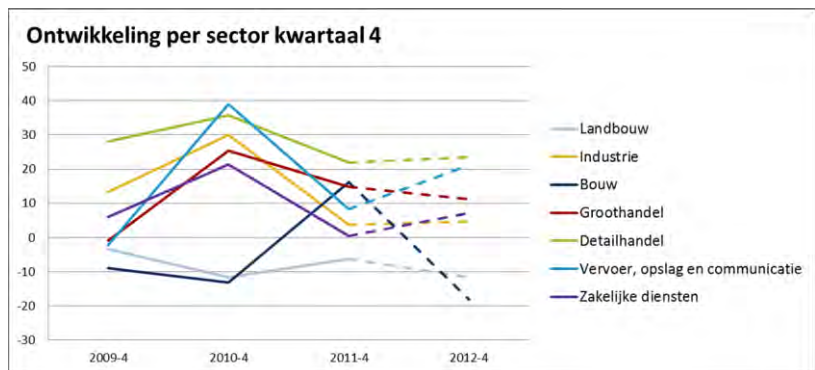
Omzet

Omzettoename verwacht

Voor het vierde kwartaal rekent per saldo 5% van het Brabantse bedrijfsleven op een toename van de omzet in vergelijking met het derde kwartaal (NL: +3%). Een omzetsijging in het vierde kwartaal van een jaar is, vanwege seizoensinvloeden, niet ongebruikelijk. De groep die op omzetgroei rekent, is echter kleiner dan bij de vierde kwartaalmetingen in 2010 en 2011.

Voor het derde kwartaal van 2012 resulteert in Brabant een omzetsaldo van -10%. Daarmee is de omzetontwikkeling nog altijd gunstiger dan landelijk (-14%).

De Brabantse detailhandel is van alle sectoren het positiefst gestemd over de verwachte ontwikkeling van de omzet in het vierde kwartaal van 2012 (saldo +23%). Hopelijk zorgt het vierde kwartaal voor de broodnodige inkomsten. Ook de transport & communicatiesector en groothandel verwachten dat de omzet zal groeien. De landbouw en bouw delen het optimisme van hun collega-ondernemers helaas niet.

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | **Export** | Personeelssterkte | Investerings | Winstgevendheid

Beoordeling export

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

saldoresultaten

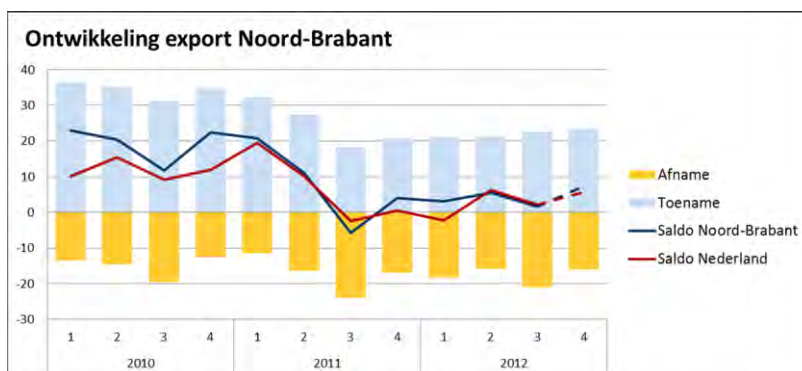
- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

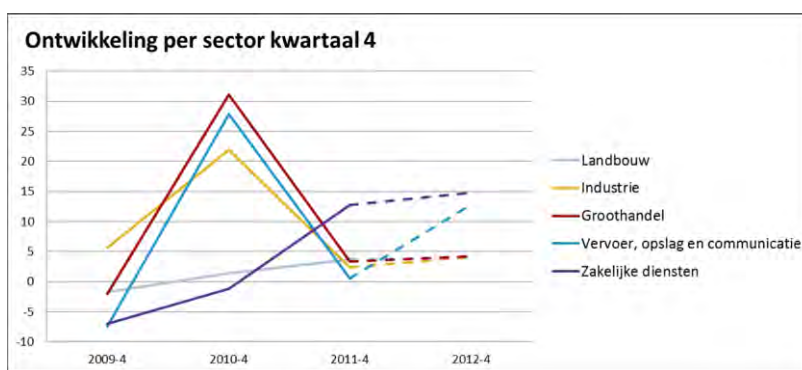
Export

Export blijft economie aanjagen, maar met mate

Per saldo rekent ruim 7% van de Brabantse bedrijven op een toename van de buitenlandse omzet in het vierde kwartaal (NL: +6%). Over het derde kwartaal meldt per saldo 2% van de ondernemers een toename van de export.

Volgens het CBS neemt de export naar EU-landen de laatste maanden af, terwijl naar landen buiten de EU juist meer goederen worden geëxporteerd. Bovendien neemt al enige tijd bijna alleen de wederuitvoer toe. Dit zijn producten die Nederland in praktisch onbewerkte staat weer verlaten. Nadeel hiervan is dat de toegevoegde waarde hiervan voor de BV Nederland aanmerkelijk lager is dan de 'made in Holland' uitvoer.

Kijkend naar de resultaten per sector, heeft de zakelijke dienstverlening de meest hooggespannen verwachtingen van de exportontwikkeling in het vierde kwartaal van 2012. Ook de transport & communicatiesector verwacht dat de export zal toenemen. De industrie en groothandel verwachten een kleine plus.

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | Export | **Personeelssterkte** | Investerings | Winstgevendheid

Beoordeling personeelssterkte

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

saldoresultaten

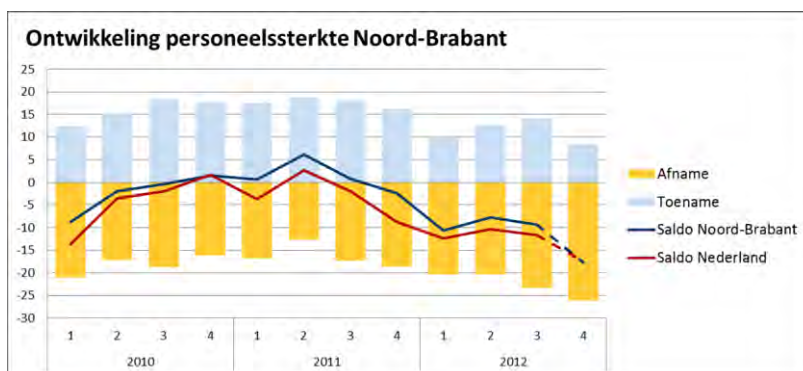
- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- 10 tot 0
- 25 tot -10
- lager dan -25

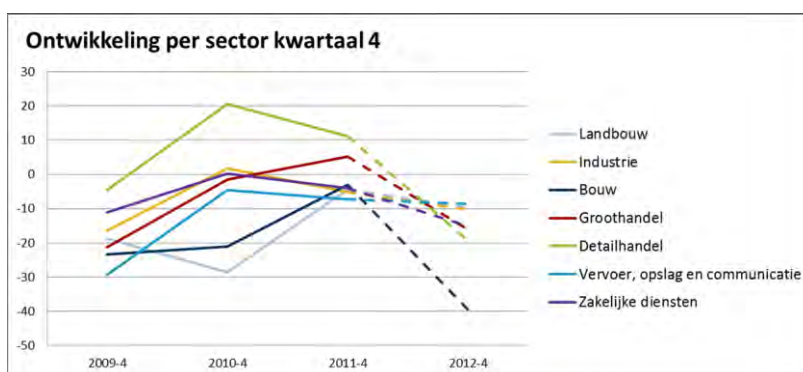
Personeelssterkte

Werkgelegenheid blijft onder druk staan

Van het bedrijfsleven in de provincie Noord-Brabant verwacht per saldo 18% dat de personeelsomvang verder zal afnemen in het vierde kwartaal van 2012. Dit is gelijk aan het landelijke saldo. Veel bedrijven zien zich genoodzaakt hun kosten te drukken en hun personeelsbestand aan te passen op de verminderde marktvrage. Dit wordt bevestigd door de ontwikkeling van de werkloosheid in Nederland, die in oktober is opgelopen tot 6,8% van de beroepsbevolking.

Zoals ook uit bovenstaande grafiek blijkt, is de werkgelegenheidsontwikkeling in Noord-Brabant al twee jaar gunstiger dan landelijk (de Brabantse lijn ligt hoger).

Vooral in de bouw staat de werkgelegenheid door de aanhoudende beperkte vraag zwaar onder druk. In de sectoren transport & communicatie en industrie is de ontwikkeling van de werkgelegenheid het minst ongunstig.

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | Export | Personeelssterkte | **Investerings** | Winstgevendheid

Verwachting investeringen

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012

saldoresultaten

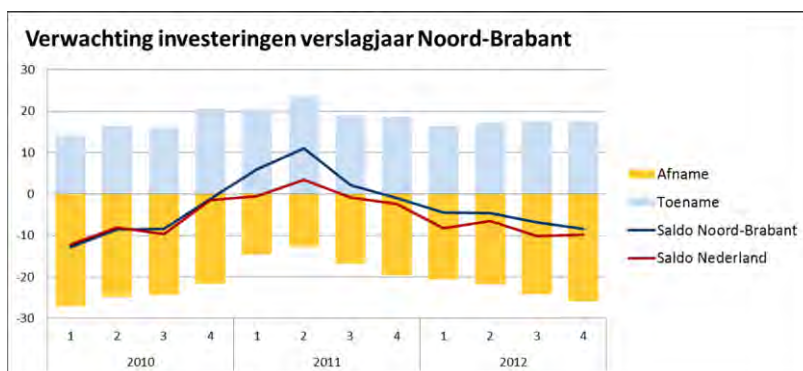
- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

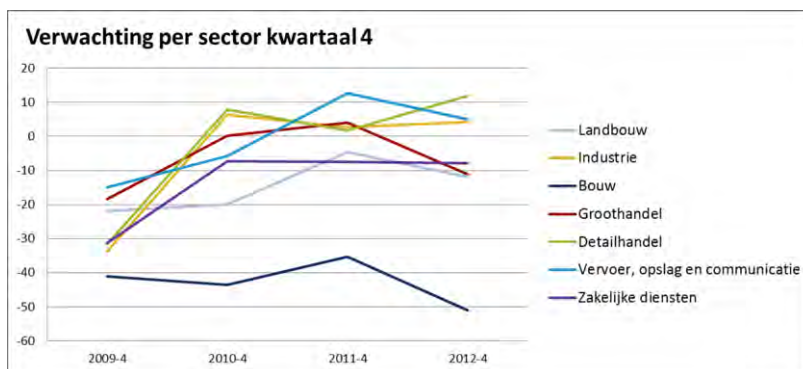
Investerings

Investeringsbereidheid neemt af

Door de economische tegenwind en onzekerheid investeren bedrijven minder. In Brabant meldt per saldo 8% een afname van de investeringsomvang in 2012 ten opzichte van 2011. Landelijk is dit 10%.

Ook in 2013 verwachten Brabantse ondernemers minder te investeren. Per saldo verwacht 11% een verdere daling van de investeringsomvang, ten opzichte van 12% landelijk.

De investeringsbereidheid verschilt sterk van sector tot sector. Terwijl de detailhandel, industrie en transport & communicatiesector nog meer hebben geïnvesteerd in 2012 ten opzichte van een jaar eerder, is er in de overige sectoren sprake van een afname.

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | Export | Personeelssterkte | Investeringen | **Winstgevendheid**

Beoordeling winstgevendheid

Derde kwartaal 2010

Derde kwartaal 2011

Derde kwartaal 2012

saldoresultaten

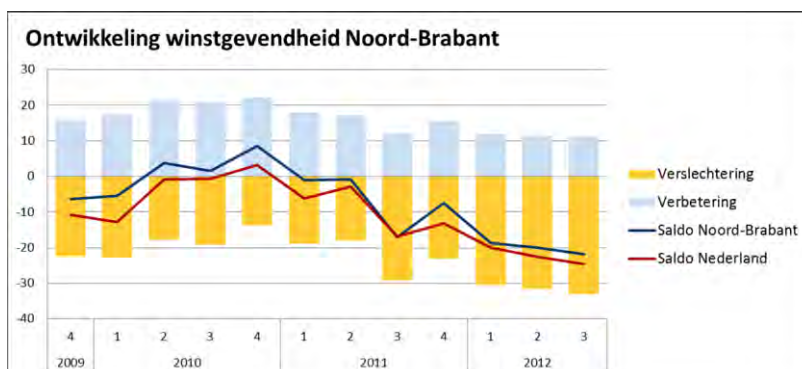
- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

Winstgevendheid

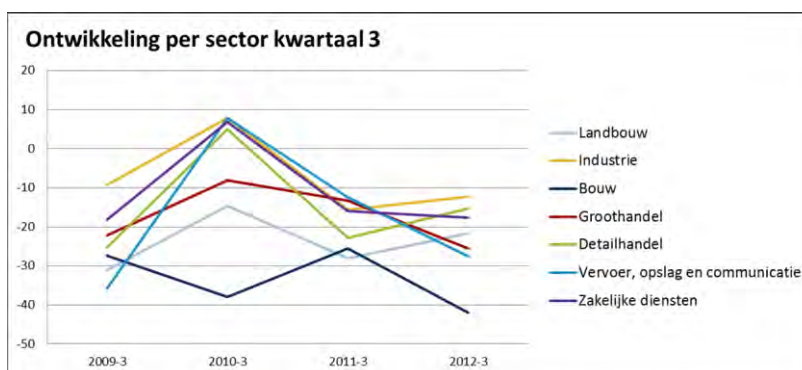
Winstmarges blijven afnemen

De winstgevendheid in het Brabantse bedrijfsleven is voor de zesde achtereenvolgende maand gedaald. Over het derde kwartaal van 2012 meldt per saldo 22% een afname van de winst. Landelijk is dit zelfs bijna 25%.

De recessie houdt voor veel bedrijven te lang aan, waardoor de rek er voor steeds meer bedrijven uit raakt.

Hoewel alle sectoren te kampen hebben met een dalende winst, is het verschil in winstgevendheid tussen de sectoren toch redelijk groot. Sectoren waar de winst nog het minst is afgenomen zijn de industrie, detailhandel en zakelijke dienstverlening.

Vierde kwartaal 2012

Conjunctuurenquête Nederland

Provincie Limburg

COEN | Conjunctuurenquête Nederland

een samenwerking tussen CBS, de Kamer van Koophandel, EIB, MKB-Nederland en VNO-NCW

Inhoud rapport

COEN in het kort
Economisch klimaat
Omzet
Export
Personeelssterkte
Investerings
Winstgevendheid

Toelichting

De Conjunctuurenquête Nederland (COEN) ondervraagt elk kwartaal ondernemers over onderwerpen die hen aangaan. Hierbij wordt gevraagd naar ervaringen van het afgelopen kwartaal en verwachtingen voor het lopende kwartaal. Deze rapportage werkt met saldo's. Een saldo ontstaat door het percentage ondernemers dat hun ervaring of verwachting als negatief ziet, af te trekken van het percentage dat zijn ervaring of verwachting als positief ziet. Als bijvoorbeeld 10% van de ondernemers een dalende omzet had, en 20% een stijgende omzet, ontstaat een saldo van +10%. Het saldo geeft in één oogopslag weer of de stemming onder ondernemers positief of negatief is en in welke mate.

Toelichting grafiek verwachtingen

- Wat betreft winstgevendheid worden hier de ervaringen van het derde kwartaal van 2012 getoond, er wordt bij deze indicator namelijk niet naar de verwachtingen gevraagd.
- Door een klein aantal respondenten in sommige sectoren, kan niet iedere sector worden weergegeven in de rapportage.

COEN in het kort

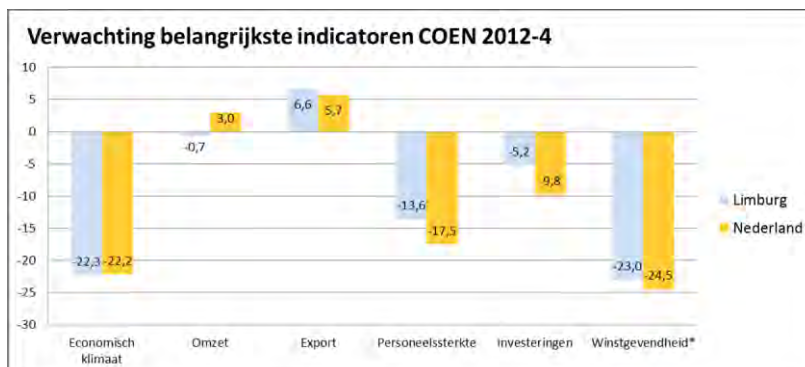
Limburgse ondernemers overwegend somber gestemd

Net als in de voorgaande kwartalen blijven de meeste ondernemers in Limburg ook in het laatste kwartaal van 2012 somber gestemd ten aanzien van de economie. Vooral over het economisch klimaat en de winstgevendheid heerst pessimisme. Limburg loopt hierbij in de pas met de rest van Nederland.

In het derde kwartaal is volgens een derde van de Limburgse ondernemers het economisch klimaat verslechterd. Slechts 5,4% rapporteert een verbetering. De prognoses voor het huidige kwartaal zijn iets beter, al geeft nog steeds een kleine 29% van de ondernemers aan een verdere verslechtering van het economisch klimaat te verwachten. Ten aanzien van de omzet scoort Limburg iets slechter dan (gemiddeld) de rest van Nederland. Net als bij het economisch klimaat geeft een derde van de ondernemers aan dat de omzet in de maanden juli t/m september is gedaald. Bij 18,5% van de ondernemers is de omzet gestegen. De landelijke cijfers zijn iets beter.

De exportcijfers zijn nu iets beter dan 3 maanden geleden. In het derde kwartaal spreekt 22% van de ondernemers in Limburg van een exporttoename. 20% rapporteert een afname. Het percentage optimisten is in het huidige kwartaal vergelijkbaar. Iets minder ondernemers verwachten een afname (15%). Een grote meerderheid gaat uit van stabilisatie. Op het gebied van personeel zijn de cijfers behoorlijk verslechterd. Bij een op de vijf bedrijven is het personeelsbestand in het derde kwartaal geslonken. Voor het vierde kwartaal wordt een nog iets grotere afname verwacht.

De investeringsbereidheid van ondernemers blijft laag. Zowel in Limburg als in de rest van Nederland. Toch verwacht nog zo'n 18% van de Limburgse ondernemers in de laatste maanden van 2012 meer te gaan investeren. Ongeveer een kwart voorspelt een daling. Ook de verwachtingen ten aanzien van de winstgevendheid laten te wensen over. Nog geen 10% van de Limburgse ondernemers verwacht een verbetering van de winstcijfers. Bijna een derde van de ondernemers ziet de winst in het laatste kwartaal verder dalen.

Indicatoren: **Economisch klimaat** | Omzet | Export | Personeelssterkte | Investerings | Winstgevendheid

Beoordeling economisch klimaat

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

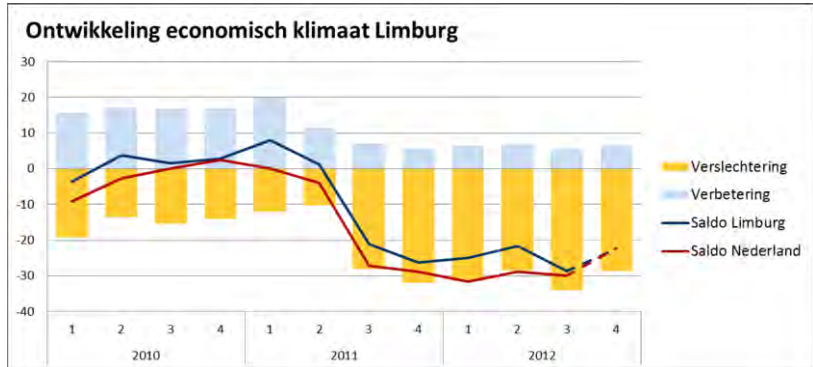
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

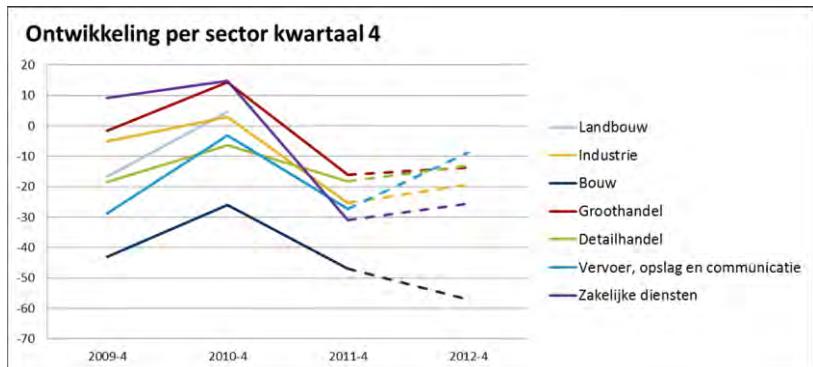
Economisch klimaat

Nog steeds ruim onder het 'vriespunt'

Een ruime meerderheid van de Limburgse ondernemers is nog steeds pessimistisch ten aanzien van het economisch klimaat. Vooral ondernemers in de bouw blijven zeer somber gestemd.

Ondanks dat de grafiek van het economisch klimaat een lichte stijging laat zien, heeft het aantal pessimisten ten aanzien van deze indicator nog steeds de overhand. De cijfers van het derde kwartaal zijn de slechtste sinds jaren.

Ondernemers in de bouw zijn met afstand het meest pessimistisch. Met een negatief saldo van bijna 60% springt deze sector er duidelijk uit.

In de sector vervoer ziet men ten opzichte van een jaar geleden (relatief) de meeste lichtpuntjes, al heeft gezien het negatieve saldo ook hier het aantal pessimisten nog steeds de overhand.

Indicatoren: Economisch klimaat | **Omzet** | Export | Personeelssterkte | Investerings | Winstgevendheid

Beoordeling omzet

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

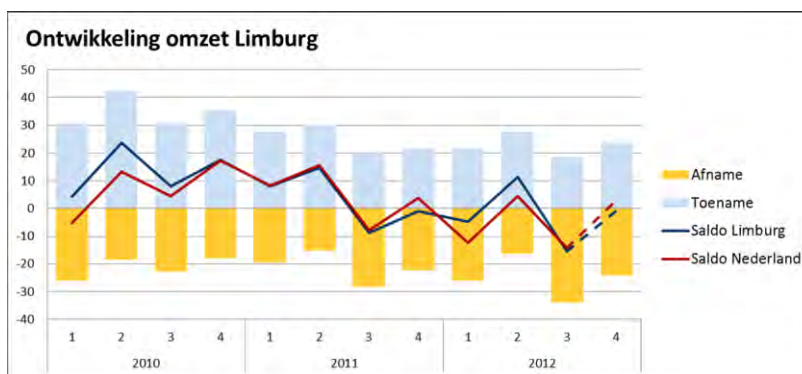
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

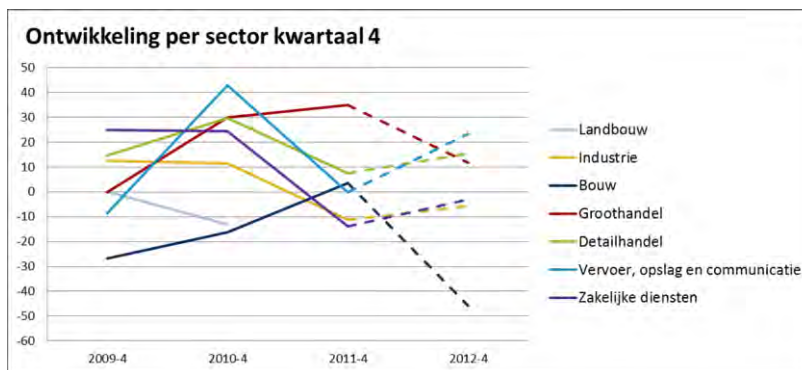
Omzet

Omzetverwachtingen iets verbeterd

23,6% van de Limburgse ondernemers verwacht dat de omzet in het vierde kwartaal gaat stijgen. 52,2% verwacht een stabilisatie en 24,2% verwacht een daling. De gerealiseerde cijfers in het derde kwartaal zijn zeer teleurstellend. Een derde van de ondernemers zag de omzet dalen.

De omzetontwikkeling in Limburg, maar ook in de rest van Nederland, kan sinds het begin van 2010 als grillig worden getypeerd. Na een slecht derde kwartaal van 2012 is er nu weer een sprankje hoop voor de laatste drie maanden van het jaar. Van echt optimisme is echter nog zeker geen sprake.

Ook ten aanzien van de omzet geldt dat ondernemers in de bouw zeer somber zijn gestemd. Een jaar geleden kwam het indexcijfer nog net uit boven het 0-punt. Nu is de index met zo'n 50 punten gezakt tot -46. Slechts 6% van de ondernemers in de bouw verwacht een omzettoename in het huidige kwartaal. Maar liefst 52% voorspelt een afname. Ook bedrijven in de sector groothandel zijn een stuk negatiever dan een jaar geleden, al is het aantal optimisten hier nog licht in de meerderheid.

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | **Export** | Personeelssterkte | Investerings | Winstgevendheid

Beoordeling export

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

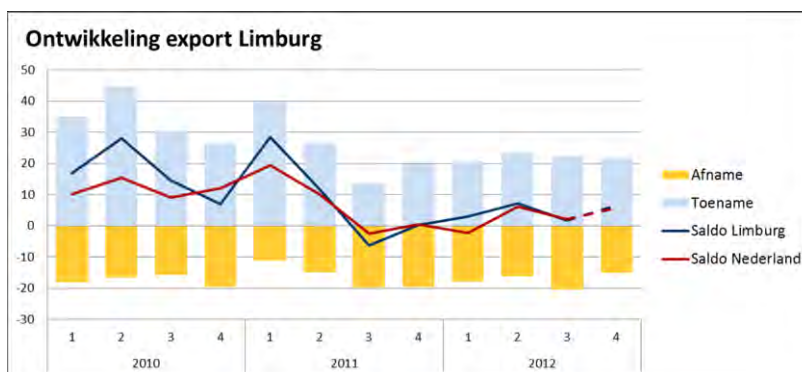
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- 10 tot 0
- 25 tot -10
- lager dan -25

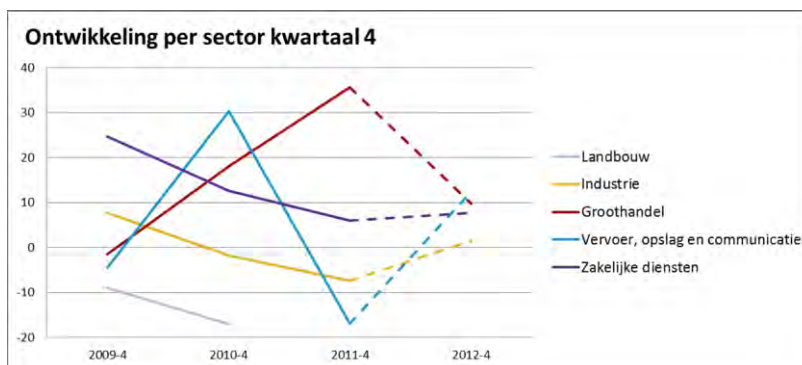
Export

Exportontwikkeling vrij stabiel

Zoals zichtbaar in onderstaande figuur is de exportontwikkeling vanaf het derde kwartaal van 2011 vrij stabiel gebleven. In het derde kwartaal van dit jaar rapporteerde 22% van de Limburgse ondernemers exportgroei, bij 58% bleef de omzet uit export gelijk en bij 20% van de bedrijven was sprake van een afname.

De verwachtingen voor het vierde kwartaal wijken nauwelijks af van de resultaten van het derde kwartaal. De meerderheid van de exporterende bedrijven (63%) verwacht een stabilisatie van de exportomzet. Het percentage ondernemers dat een daling verwacht is licht gedaald naar 15%.

De sector groothandel is (wederom) een stuk negatiever dan een jaar geleden. De sector vervoer is daarentegen veel optimistischer. Ruim een kwart van de ondernemers in de sector vervoer, opslag en communicatie verwacht een groei van de export eind 2012. Ongeveer 13% verwacht een daling.

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | Export | **Personeelssterkte** | Investerings | Winstgevendheid

Beoordeling personeelssterkte

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

saldoresultaten

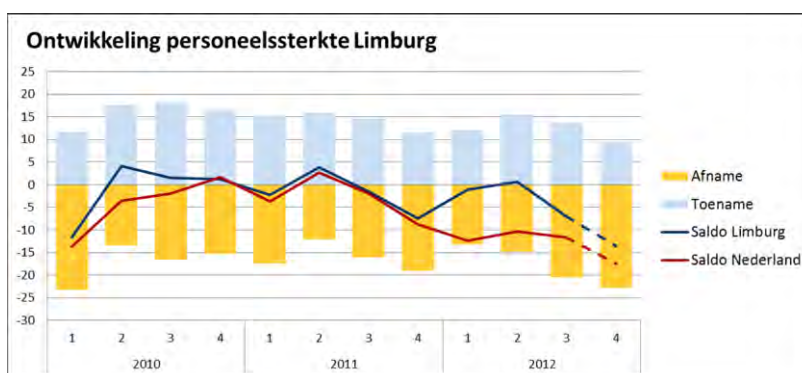
- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

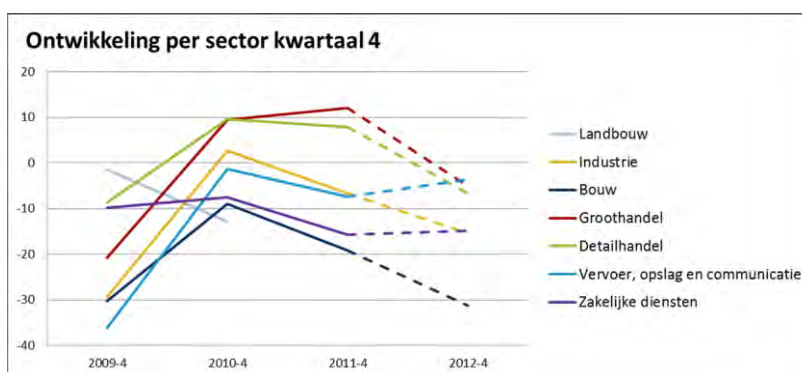
Personeelssterkte

Weinig hoop ten aanzien van personeelsontwikkeling

In het derde kwartaal van dit jaar moest 20% van de bedrijven in Limburg personeel (al dan niet gedwongen) laten afvloeien. Dit is 5% meer dan het kwartaal ervoor. De verwachtingen voor het huidige kwartaal zijn nog iets slechter.

Van de Limburgse ondernemers verwacht een kleine 10% in het laatste kwartaal personeel te gaan aannemen. Een grote meerderheid van 68% verwacht dat het personeelsbestand gelijk blijft en iets minder dan 23% verwacht een daling. De verwachtingen in de rest van Nederland zijn (gemiddeld) nog iets slechter. Kortom, qua personeelssterkte is er weinig hoop op verbetering op de korte termijn.

In de bouw, industrie, groot- en detailhandel zijn de verschillen ten opzichte van een jaar geleden (in negatieve zin) het grootst. De cijfers in de sectoren vervoer, opslag en communicatie en zakelijke diensten blijven stabiel.

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | Export | Personeelssterkte | **Investerings** | Winstgevendheid

Verwachting investeringen

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012

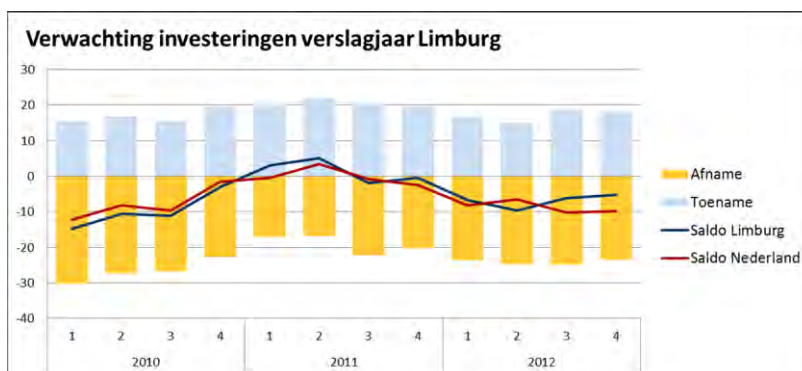
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

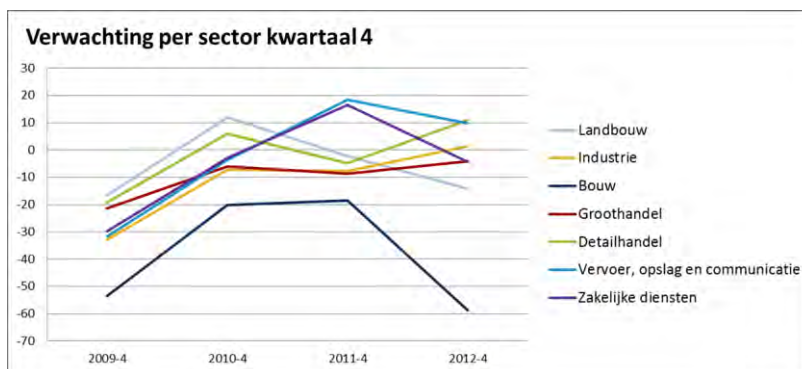
Investerings

Nog steeds weinig investeringsbereidheid

Limburgse ondernemers blijven terughoudend met betrekking tot het doen van investeringen. Ruim 18% van de Limburgse bedrijven verwacht nog dit jaar meer te gaan investeren. Ongeveer 23% verwacht een afname van investeringen.

De cijfers van het huidige kwartaal zijn vrijwel gelijk aan die van drie maanden geleden. Ook in de rest van Nederland is deze stabilisatie zichtbaar.

De bouw blijft de sector waar de grootste klappen vallen. Ook ten aanzien van de investeringen. Slechts 1,7% van de Limburgse bouwbedrijven verwacht nog meer te gaan investeren dit jaar. Maar liefst 60% van de bouwbedrijven geeft aan de investeringen te gaan terugschroeven. De investeringsbereidheid bij de overige sectoren in ten opzichte van een jaar geleden nauwelijks veranderd, zo blijkt ook uit de bovenstaande grafiek.

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | Export | Personeelssterkte | Investerings | **Winstgevendheid**

Beoordeling winstgevendheid

Derde kwartaal 2010

Derde kwartaal 2011

Derde kwartaal 2012

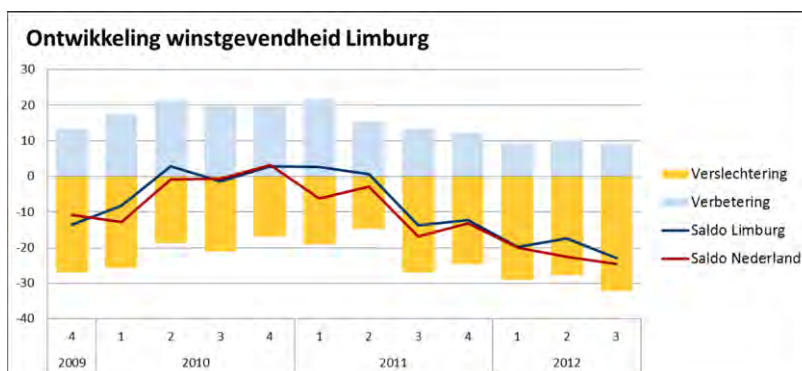
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

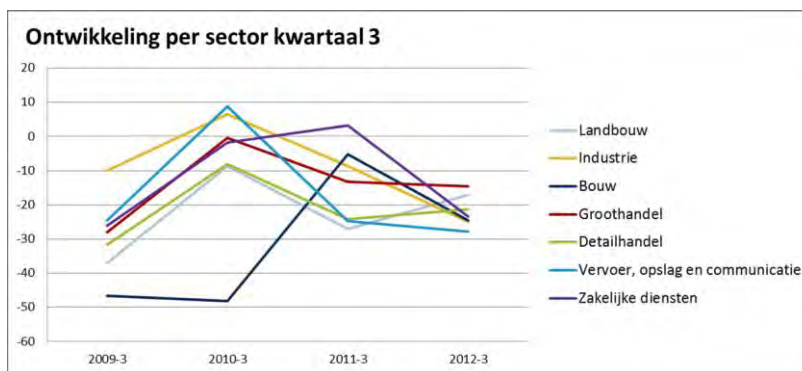
Winstgevendheid

Winsten blijven onder druk staan

De ontwikkeling van de winstgevendheid in Limburg, maar ook in de rest van Nederland, laat een neergaande tendens zien. Het aantal ondernemers dat een daling van de winst rapporteerde is in de meerderheid ten opzichte van de stijgers.

Slechts 9,2% van de Limburgse ondernemers geeft aan dat in het derde kwartaal de winst is toegenomen. Bij ruim 32% van de ondernemers is de winst gedaald. Bij de overige ondernemers bleef de winst gelijk.

Binnen de zakelijke dienstverlening en de bouw zijn de verschillen ten opzichte van een jaar geleden het grootst. In alle sectoren komt het indexcijfer echter ruim onder het 0-punt uit. De meeste pessimisten bevinden zich in de industrie, bouw en vervoer, opslag en communicatie.

Vierde kwartaal 2012

Conjunctuurenquête Nederland

Provincie Flevoland

COEN | Conjunctuurenquête Nederland

een samenwerking tussen CBS, de Kamer van Koophandel, EIB, MKB-Nederland en VNO-NCW

Inhoud rapport

COEN in het kort
Economisch klimaat
Omzet
Export
Personeelssterkte
Investerings
Winstgevendheid

Toelichting

De Conjunctuurenquête Nederland (COEN) ondervraagt elk kwartaal ondernemers over onderwerpen die hen aangaan. Hierbij wordt gevraagd naar ervaringen van het afgelopen kwartaal en verwachtingen voor het lopende kwartaal. Deze rapportage werkt met saldo's. Een saldo ontstaat door het percentage ondernemers dat hun ervaring of verwachting als negatief ziet, af te trekken van het percentage dat zijn ervaring of verwachting als positief ziet. Als bijvoorbeeld 10% van de ondernemers een dalende omzet had, en 20% een stijgende omzet, ontstaat een saldo van +10%. Het saldo geeft in één oogopslag weer of de stemming onder ondernemers positief of negatief is en in welke mate.

Toelichting grafiek verwachtingen

- Wat betreft winstgevendheid worden hier de ervaringen van het derde kwartaal van 2012 getoond, er wordt bij deze indicator namelijk niet naar de verwachtingen gevraagd.
- Door een klein aantal respondenten in sommige sectoren, kan niet iedere sector worden weergegeven in de rapportage.

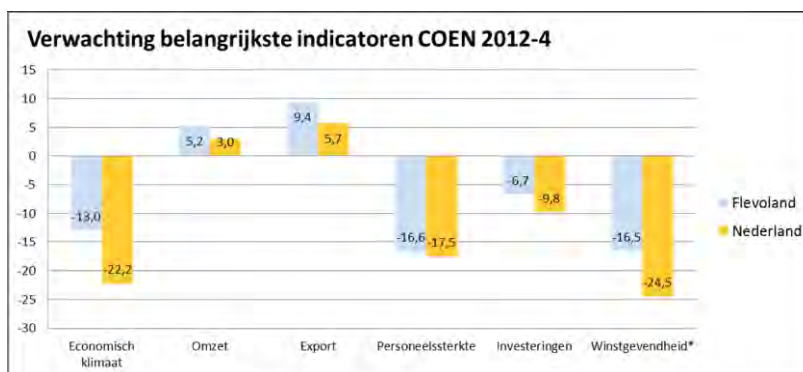
COEN in het kort

Ondernemers in het vierde kwartaal positiever door seizoenseffecten, maar algemeen beeld blijft somber

Voor het vierde kwartaal van 2012 zijn Flevolandse ondernemers optimistischer over het economische klimaat, de omzet en de export. Bovendien kent Flevoland, na Zuid-Holland, het hoogste ondernemersvertrouwen. Dit optimisme is, zeker wat betreft de omzet, grotendeels ingegeven door de positieve seizoenseffecten in het vierde kwartaal. Toch is de economische crisis nog niet ten einde. Zo zijn ondernemers zeer negatief gestemd over de werkgelegenheid en de investeringen. Voor 2013 voorzien de ondernemers hetzelfde beeld.

In het derde kwartaal van 2012 waren de Flevolandse ondernemers minder pessimistisch over het economisch klimaat, de personeelssterkte en de winstgevendheid dan in het voorgaande kwartaal. Per saldo waren zij hierover echter nog wel beduidend negatief. Wél constateerden de Flevolandse ondernemers per saldo een exportgroei. Dit heeft de totale economie echter niet vlot kunnen trekken. Dit wordt bevestigd door berichtgeving van het CBS dat de economie in het derde kwartaal van 2012 met 1,6% is gekrompen ten opzichte van het derde kwartaal van 2011.

Voor het vierde kwartaal voorzien de ondernemers een voorzichtigte opleving. Flevolandse ondernemers zijn het minst negatief over het economisch klimaat. Ook denken zij dat de omzet, als gevolg van de feestdagen in december, na een slecht derde kwartaal, zal groeien en niet minder zal zijn dan vorig jaar. Bovendien zal de export naar verwachting verder toenemen. Met name de ondernemers in de sector vervoer, opslag en communicatie zijn positief gestemd. Echter, de economische vooruitzichten blijven nog somber. Daardoor blijven Flevolandse ondernemers huiverig om te investeren en moeten nog veel ondernemers het personeelsbestand inkrimpen. Dit geldt in het bijzonder voor de zakelijke dienstverleners. Voor 2013 blijven de ondernemers terughoudend. De verwachte personeelssterkte blijft erg negatief, de verwachte omzet is lager dan voorgaande jaren en de verwachte export behoudender dan landelijk.

Indicatoren: **Economisch klimaat** | Omzet | Export | Personeelssterkte | Investeringen | Winstgevendheid

Beoordeling economisch klimaat

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

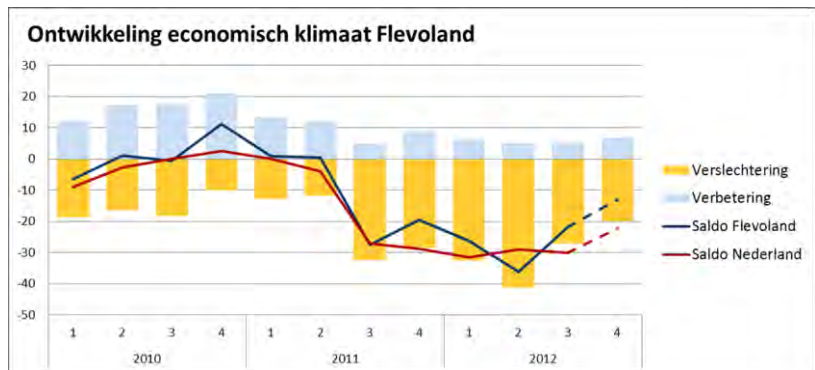
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- 10 tot 0
- 25 tot -10
- lager dan -25

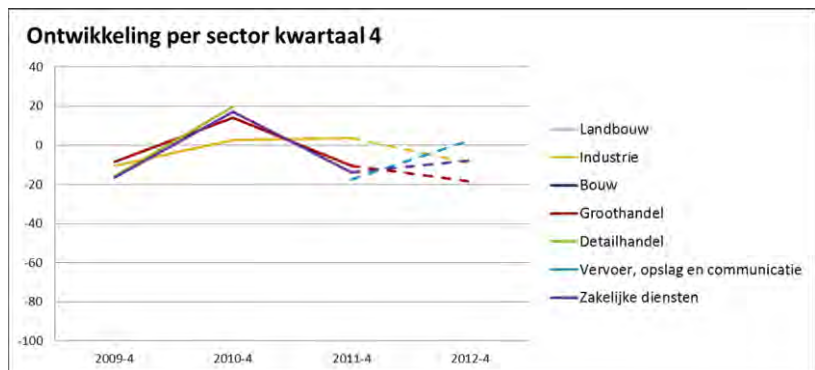
Economisch klimaat

Ondanks licht herstel blijven ondernemers negatief

De Flevolandse ondernemers beoordeelden het economische klimaat in de provincie in het derde kwartaal van 2012 minder slecht dan in het kwartaal daarvoor. Toch blijven zij nog erg negatief. Per saldo heeft 22% van de ondernemers het economisch klimaat zien verslechteren. Daarmee zijn zij, vergeleken met ondernemers in andere provincies, wel het minst negatief ingesteld. Dit is opvallend, omdat Flevolandse ondernemers in het tweede kwartaal nog het negatiefst waren.

In het vierde kwartaal van 2012 verwachten de Flevolandse ondernemers een verder herstel van het economisch klimaat. Zij zijn opnieuw het minst negatief van heel Nederland. Het aandeel dat denkt dat het economisch klimaat verslechterd, is afgenomen. Het economisch klimaat in Flevoland zit weer in een stijgende lijn.

Met name de Flevolandse ondernemers in de sector vervoer, opslag en communicatie zijn positief gestemd over het economisch klimaat in het vierde kwartaal van 2012. 20% van hen verwacht dat het economisch klimaat zal verbeteren. Ook de zakelijke dienstverleners verwachten een herstel, vergeleken met het vierde kwartaal van 2011, maar zij beoordelen het verwachte economisch klimaat per saldo nog wel negatief.

Indicatoren: Economisch klimaat | **Omzet** | Export | Personeelssterkte | Investerings | Winstgevendheid

Beoordeling omzet

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

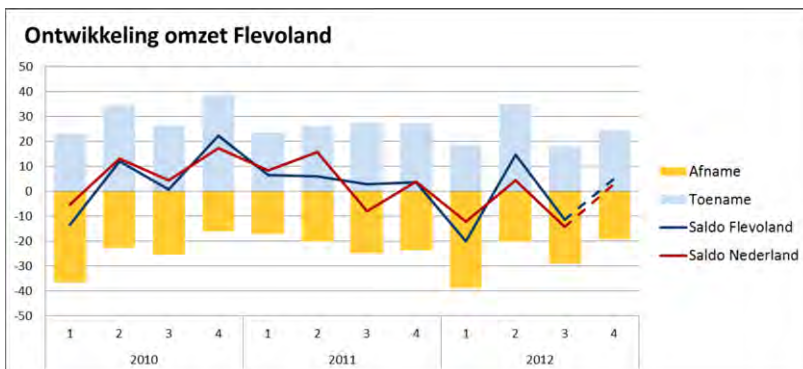
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

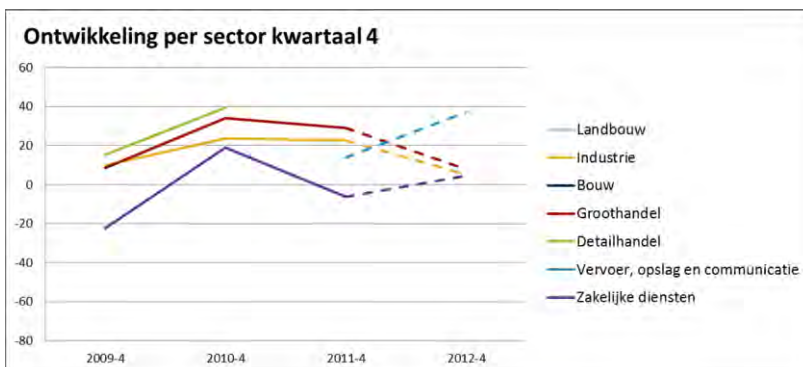
Omzet

Omzetgroei in vierde kwartaal door seizoenseffecten

In het derde kwartaal van 2012 heeft per saldo 11% van de Flevolandse ondernemers de omzet zien dalen. Deze afname, ten opzichte van het vorige kwartaal, komt vooral door seizoenseffecten. Het is zorgwekkend dat het omzetsaldo ook vergeleken met het derde kwartaal van 2011 is afgenomen. Dit is gerelateerd aan het nog zeer negatieve consumentenvertrouwen in het derde kwartaal van 2012. De Flevolandse ondernemers waren wel minder negatief dan landelijk. Specifiek in de detailhandel is de omzet in het derde kwartaal van 2012 met 1,1% gedaald ten opzichte van een jaar eerder, berichtte het CBS.

In het vierde kwartaal voorzien de Flevolandse ondernemers een positief omzetsaldo, grotendeels door de opbrengsten rondom de feestdagen in de december. Positief is dat dit verwachte saldo niet slechter is dan dat voor het vierde kwartaal van 2011. Ook is men in Flevoland positiever gestemd dan landelijk. Verder wordt de verwachte omzet voor 2013 in Flevoland positief beoordeeld. De verwachting is wel minder hoog dan in voorgaande jaren.

Met name de Flevolandse ondernemers in de sector vervoer, opslag en communicatie zijn positief over de verwachte omzet voor het vierde kwartaal; beduidend positiever dan in de detailhandel.

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | **Export** | Personeelssterkte | Investerings | Winstgevendheid

Beoordeling export

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

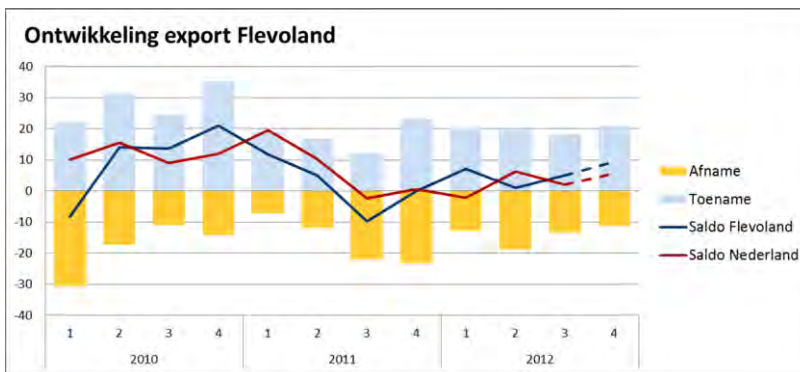
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

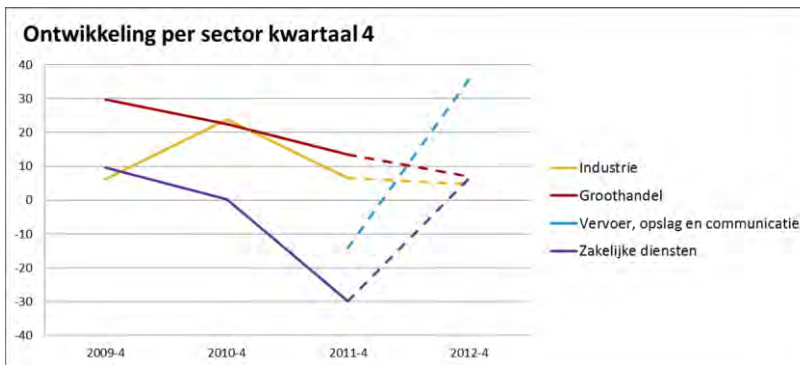
Export

Ondernemers wél positief over export

De Flevolandse ondernemers beoordeelden de export in het derde kwartaal positiever. Per saldo heeft 5% van hen de buitenlandse omzet zien groeien ten opzichte van het tweede kwartaal, terwijl zij juist hadden voorzien dat de export opnieuw zou afnemen. Ook landelijk zag men de export per saldo toenemen. Deze ontwikkeling van de export wordt bevestigd door het CBS. Zij constateren een groei van de uitvoer in het derde kwartaal met 1,6% ten opzichte van een jaar eerder. Dit is met name te danken aan de wederuitvoer.

De positieve ontwikkeling van de export in het derde kwartaal heeft ertoe geleid dat de Flevolandse ondernemers voor het vierde kwartaal een verdere opleving van de export voorzien. Zij zijn positiever dan men landelijk is. 20% verwacht een groei van de buitenlandse omzet, terwijl slechts 10% een daling hiervan voorziet. Ook de verwachting voor 2013 is aanzienlijk positief, maar wel behoudender dan landelijk.

Het zijn opnieuw vooral de Flevolandse ondernemers in de sector vervoer, opslag en communicatie die positief zijn over de export. 45% van hen verwacht een toename. Ook de zakelijke dienstverleners in Flevoland zijn aanzienlijk positiever over de verwachte export dan een jaar geleden.

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | Export | **Personeelssterkte** | Investeringen | Winstgevendheid

Beoordeling personeelssterkte

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012 (verwachting)

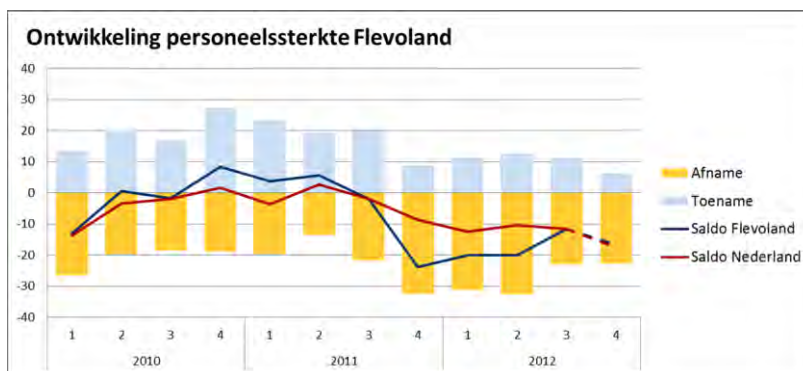
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

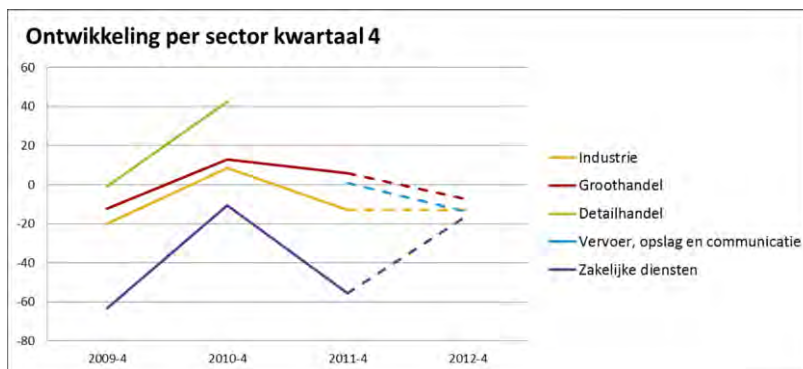
Personeelssterkte

Ondernemers blijven negatief over werkgelegenheid

In het derde kwartaal van 2012 heeft per saldo 12% van de Flevolandse ondernemers de personeelssterkte zien verslechteren. Dit is een herstel vergeleken met het vorige kwartaal. In Flevoland is men niet langer negatiever gestemd dan landelijk. Wel is het saldo nog zeer negatief. Dit negativisme is in lijn met de meest recente cijfers van het UWV WERKbedrijf. De werkloosheid in Flevoland is, net als landelijk, in het afgelopen jaar aanzienlijk opgelopen en het aantal vacatures in Nederland daalde beduidend.

Deze negatieve ontwikkeling van het aantal werklozen en vacatures lijkt zijn invloed te hebben op de verwachte personeelssterkte van Flevolandse ondernemers voor het vierde kwartaal. Per saldo denken namelijk meer Flevolandse ondernemers hun personeelsbestand te moeten inkrimpen. Slechts 6% denkt het personeelsbestand te zullen uitbreiden. Ook voor 2013 is de verwachting van de Flevolandse ondernemers nog erg negatief.

Flevolandse ondernemers in de sector zakelijke diensten zijn per saldo het meest negatief in hun verwachting voor de personeelssterkte in het vierde kwartaal. Daarnaast zijn ook ondernemers in de sectoren vervoer, opslag en communicatie, groothandel en detailhandel flink negatief.

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | Export | Personeelssterkte | **Investerings** | Winstgevendheid

Verwachting investeringen

Vierde kwartaal 2010

Vierde kwartaal 2011

Vierde kwartaal 2012

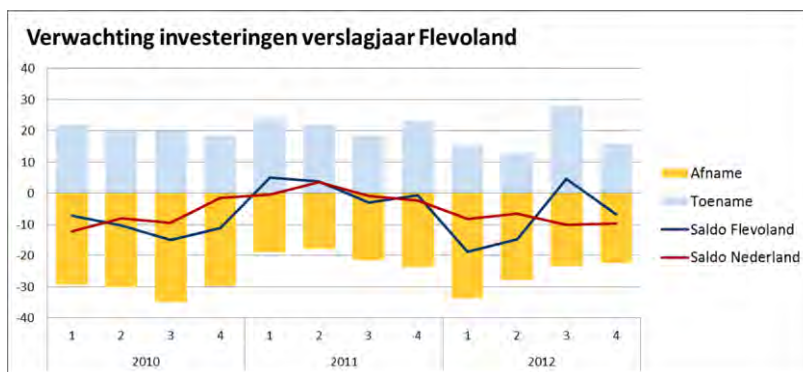
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- 10 tot 0
- 25 tot -10
- lager dan -25

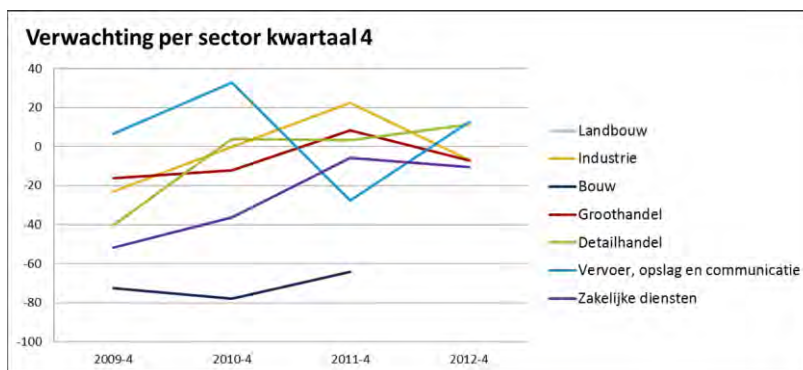
Investerings

Ondernemers blijven voorzichtig met investeringen

Ondanks de opleving van het omzet- en exportsaldo die de Flevolandse ondernemers voor het vierde kwartaal voorzien, blijven zij erg huiverig om te investeren. 22% van hen denkt in het vierde kwartaal van 2012 minder te investeren dan vorig jaar, terwijl 'slechts' 15% denkt juist meer te investeren. Daardoor is er sprake van een negatief saldo van 7%. Dit saldo is wel minder negatief dan landelijk.

Ten opzichte van het derde kwartaal is dit een negatieve ontwikkeling van het saldo van verwachte investeringen door Flevoland ondernemers. Het saldo van verwachte investeringen fluctueert sterk en is lastig te verklaren. Wel is duidelijk dat ondernemers nog erg terughoudend zijn om te investeren.

De zakelijke dienstverleners in Flevoland drukken het meeste hun stempel op de verwachte investeringen in het vierde kwartaal. Zij zijn per saldo het negatiefst gestemd hierover. Ook de Flevolandse ondernemers in de groothandel en industrie zijn aanzienlijk negatief gestemd over hun investeringen in het vierde kwartaal. Daarentegen hebben de Flevolandse ondernemers in de sectoren detailhandel en vervoer, opslag en communicatie een positieve verwachting, als gevolg van seizoenseffecten.

Indicatoren: Economisch klimaat | Omzet | Export | Personeelssterkte | Investerings | **Winstgevendheid**

Beoordeling winstgevendheid

Derde kwartaal 2010

Derde kwartaal 2011

Derde kwartaal 2012

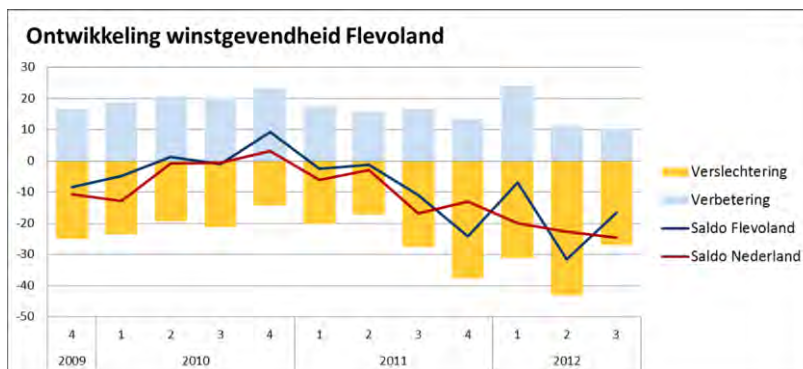
saldoresultaten

- 25 of hoger
- 10 tot 25
- 0 tot 10
- -10 tot 0
- -25 tot -10
- lager dan -25

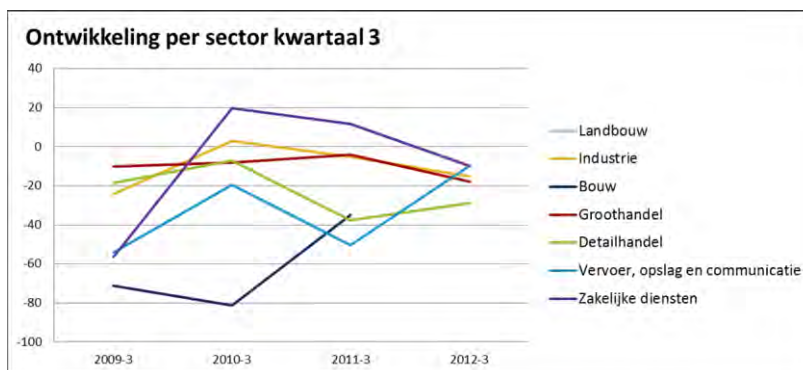
Winstgevendheid

Flevolandse ondernemers minst negatief

Flevolandse ondernemers waren ook in het derde kwartaal van 2012 nog flink negatief over hun winstgevendheid. 27% van hen zag de winstgevendheid verslechteren, terwijl slechts 10% deze zag verbeteren. Daardoor is er sprake van een negatief saldo van 17%. Desondanks is dit saldo minder negatief dan in het tweede kwartaal van 2012 toen nog ruim 40% van de Flevolandse ondernemers de winstgevendheid zag verslechteren.

Op landelijk niveau waren de ondernemers per saldo beduidend negatiever over de gerealiseerde winstgevendheid in het derde kwartaal. De Flevolandse ondernemers waren, vergeleken met ondernemers in de andere provincies, het minst negatief over de winstgevendheid.

In alle Flevolandse sectoren is de winstgevendheid in het derde kwartaal per saldo negatief beoordeeld door ondernemers. Het negatiefst waren de ondernemers in de detailhandel. Per saldo constateerde 29% van hen een verslechtering. De ondernemers in de sectoren vervoer, opslag en communicatie en zakelijk diensten waren het minst negatief. Vooral in de sector vervoer, opslag en communicatie waren de ondernemers vorig jaar veel negatiever over de winstgevendheid.

Kamer van Koophandel. Wie vraagt komt verder.
www.kvk.nl

COEN | Conjunctuurenquête Nederland
een samenwerking tussen CBS, de Kamer van Koophandel, EIB, MKB-Nederland en VNO-NCW